LGBT
pravice

LGBT-pravice

sociološka raziskava | monitoring
situacijsko testiranje | gradiva za odvetnice in odvetnike

KOLOFON

Publikacija LGBT pravice je nastala kot del “DIKE – projekta opolnomočenja LGBT-oseb in NVO za odpravljanje sistemske diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, krepitev aktivnega državljanstva, vladavine prava, demokracije in socialne pravičnosti”, čigar prijavitelj je DIC Legebitra, partnerji v projektu pa so Zavod za kulturo raznolikosti Open, Mirovni inštitut, Zagovornik načela enakosti (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti), Inštitut za pravno raziskovanje, izobraževanje in svetovanje, Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) Oslo. Projekt je podprt s sredstvi finančnega mehanizma EGP 2009–2014.

LGBT pravice
(sociološka raziskava, monitoring, situacijsko testiranje ter gradiva za odvetnice in odvetnike)

Avtorice_ji: Mitja Blažič, dr. Neža Kogovšek, dr. Roman Kuhar, Simon Maljevac,
dr. Barbara Rajgelj, Manca Šetinc Vernik, Boštjan Vernik Šetinc, dr. Alenka Švab

Glavni urednik: Mitja Blažič

Odgovorni urednik: Simon Maljevac

Oblikoval: Jan Vasilijević

Založnik: Društvo informacijski center Legebitra,
Trubarjeva cesta 76a, 1000 Ljubljana

Tisk: Repro Studio d. o. o.

Prvi natis.

Izšlo: februarja 2016

Leto natisa: 2016

Število natisnjenih izvodov: 300

Publikacija je brezplačna.

To delo je objavljeno pod licenco Creative Commons [Priznanje avtorstva + nekomercialno + deljenje pod enakimi pogoji]. Besedilo licence je na voljo na internetu na naslovu http://www.creativecommons.si ali pa na naslovu:
Inštitut za intelektualno lastnino, Streliška 1, 1000 Ljubljana.

CIP - Kataložni zapis o publikaciji
Narodna in univerzitetna knjižnica, Ljubljana

342.726-055.34(497.4)
316.723-055.34(497.4)

LGBT pravice : sociološka raziskava, monitoring, situacijsko testiranje, gradiva za odvetnice in odvetnike / [avtorice-ji Mitja Blažič ... [et al.] ; glavni urednik Mitja Blažič]. - 1. natis. - Ljubljana : Društvo informacijski center Legebitra, 2016

ISBN 978-961-92123-8-7
1. Blažič, Mitja, 1974-
284805632

KAZALO

Predgovor	**4**
Uvod	**6**
Spremljanje kršitev prepovedi diskriminacije LGBT-skupin	**11**
Situacijsko testiranje pojava diskriminacije pri najemu stanovanj	**35**
Raziskava o pravni podinformiranosti LGBT-skupnosti in vsakdanjem življenju gejev in lezbijk	**43**
Mreža specializiranih, LGBT-osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov	**75**

PREDGOVOR

Področje zmanjševanja in odpravljanja sistemske in strukturne diskriminacije LGBT-oseb ter istospolnih parov in družin se v Sloveniji ureja že dobrih 30 let. Misli o tem, koliko smo napredovali v vsem tem času, so deljene. Vse od dekriminalizacije homoseksualnosti leta 1976 so se sicer pojavljale številne pobude, vendar je bilo pravih, večjih premikov bolj malo. Mednje gotovo lahko štejemo sprejem protidiskriminacijske zakonodaje, ki med osebne okoliščine, na osnovi katerih je diskriminacija prepovedana, neposredno umešča tudi spolno usmerjenost. Ali pa sprejem Družinskega zakonika in novele Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Prav usoda teh dveh zakonov, oba sta padla na nacionalnih zakonodajnih referendumih, je pokazala, da odpravljanje diskriminacije po politični poti sicer prinaša celovite rešitve, ki pa so žal pogosto izrazito nestabilne in nezanesljive. Pravna pot je, nasprotno, veliko počasnejša in bolj parcialna, vendar so rešitve – npr. odločbe ustavnega sodišča – stabilne, zanesljive in učinkovite. Ustavno sodišče je namreč kar trikrat odločilo, da so istospolni pari v zakonodaji diskriminirani in naložilo rešitve, ki prinašajo takojšnjo enakopravnost. Prav tako je odločba vrhovnega sodišča v primeru priznanja tuje sodne odločbe istospolnim parom omogočila enostranske posvojitve že na osnovi 40 let starega zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih. Prav zato smo se pri Legebitri odločili v ospredje bolj postaviti uporabo pravnih sredstev za odpravo sistemske in strukturne diskriminacije LGBT-oseb, istospolnih parov in družin. Ne gre samo za strateško litigacijo, izbor pomembnih primerov, ki se jih po pravni hierarhiji pripelje vse do ustavnega sodišča, gre predvsem za poznavanje pravic v skupnosti in našo, lastno uporabo pravnih sredstev za uveljavljanje teh pravic. To seveda ne pomeni, da se bo intenzivnost političnih prizadevanj v prihodnje zmanjšala, nasprotno, do ureditve pravic istospolnih parov in družin, pravnega priznanja spola in odprave drugih neenakopravnosti, ki zahtevajo zakonodajne spremembe, bodo politične zahteve ostale na vrhu agende prizadevanj za enakost. Projekt DIKE prinaša strokovno podporo in vrsto orodij, produktov, rešitev in pripomočkov, ki so nam lahko v pomoč, da se o naših pravicah poučimo in, če so nam kršene ali onemogočene, da se zanje aktivno zavzamemo. Poučimo se v naši pravicah, poslužujmo se teh orodij in izborimo si naše pravice!

Simon Maljevac,
predsednik Legebitre

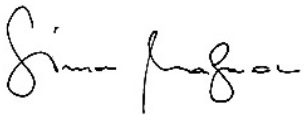

UVOD

Dolgoletno delo na področju odpravljanja vzrokov in posledic kršenja človekovih pravic istospolno usmerjenih in transspolnih oseb, številne raziskave in posvetovanja s stroko iz nevladnega in vladnega sektorja ter aktivno delovanje na tem področju (od kriznega svetovanja, spremljanja žrtev homofobije in transfobije, izobraževalnih aktivnosti, dialoga z različnimi državnimi institucijami itd.) so nas utrdili v prepričanju, da se pri odpravljanju sistemske in strukturne diskriminacije gejev, lezbijk, biseksualnih in transspolnih oseb (LGBT oseb) soočamo predvsem z naslednjimi problemi:

1. fragmentarno poznavanje sistemske diskriminacije LGBT-oseb v nacionalnem korpusu zakonov;
2. pravna podinformiranost (pomanjkljiva osveščenost) LGBT-oseb (o zagotovljenih pravicah in uzakonjeni diskriminaciji);
3. pravna pasivnost LGBT-oseb in nevladnih organizacij LGBT (NVO) (pomanjkanje pravne prakse);
4. odsotnost sistemske in trajnostne pravne podpore in pomoči LGBT-osebam;
5. odsotnost sistemskega monitoringa (spremljanja stanja zakonodajnih sprememb in primerov diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti, spolnega izraza in identitete);
6. šibko socialno partnerstvo med LGBT NVO in državo ter ostalimi deležniki na področju vzpostavljanja enakopravnosti in enakih možnosti LGBT parov in družin.

Da bi navedene probleme naslovili čimbolj sistematično, celovito in trajnostno, smo pri Društvu informacijski center Legebitra v partnerstvu z Zavodom za kulturno raznolikosti Open, Mirovnim inštitutom, Zagovornikom načela enakosti (Ministrstvom za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti), Inštitutom za pravno raziskovanje, izobraževanje in svetovanje ter Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) iz Osla koncipirali »DIKE – projekt opolnomočenja LGBT oseb in NVO za odpravljanje sistemske in strukturne diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, krepitev aktivnega državljanstva, vladavine prava, demokracije in socialne pravičnosti«. Projekt, podprt s sredstvi finančnega mehanizma EGP 2009–2014 je za navedene probleme ponudil naslednje rešitve:

1. analizo za LGBT osebe, pare in družine relevantne zakonodaje;
2. informacijsko kampanjo za LGBT osebe;
3. brezplačno, vrstniško pravno svetovalnico za LGBT osebe;
4. mrežo specializiranih (certificiranih) LGBT osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov;
5. model monitoringa sprememb zakonodaje in kršitev človekovih pravic LGBT oseb;
6. okrepljeno socialno partnerstvo med različnimi deležniki pri odpravljanju sistemske in strukturne diskriminacije LGBT oseb, parov in družin (aktivistkami in aktivisti za človekove pravice LGBT oseb, LGBT NVO, ostalimi NVO, državnimi institucijami na lokalni in nacionalni ravni, akademsko sfero …).

Z analizo zakonodaje smo prvič v 32-letni zgodovini gibanja za človekove pravice LGBT-oseb pridobili empirične podatke, kje vse so istospolni pari in družine diskriminirani v slovenskih zakonih. Pravna raziskovalna ekipa je pod vodstvom dr. Barbare Rajgelj pregledala obsežen korpus relevantnih zakonov in našla okrog 70 takih, kjer so istospolni pari in družine obravnavani drugače (najpogosteje slabše) kot raznospolni pari in heteroseksualne družine. Razlog za diskriminacijo pa je osebna okoliščina – spolna usmerjenost. Analiza je bila neprecenljiv vir argumentov pri sprejemanju novele Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, med referendumsko kampanjo o tej noveli, med

sprejemanjem Zakona o partnerski zvezi itn. V svoji odločbi U-II-1/15, s katero je dovolilo referendum decembra 2015, jo je navajalo celo Ustavno sodišče. Analiza je v začetku leta 2015 izšla v zborniku Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji. Pravni tim, ki je študijo izdelal, so poleg dr. Barbare Rajgelj, sestavljali še: dr. Neža Kogovšek Šalamon, Nada Peričič, Iztok Štefanec in dr. Mojca Zadravec.

To pa ni bila edina pomembna analiza, ki smo jo naredili v okviru projekta DIKE. Kar 1.145 gejev in lezbijk iz vse Slovenije je sodelovalo v raziskavi Vsakdanje življenje gejev in lezbijk II, ki je najobsežnejša sociološka raziskava med istospolno usmerjenimi v zgodovini LGBT-gibanja pri nas. Raziskava je ponovitev ankete iz leta 2003, ki sta jo dr. Roman Kuhar in dr. Alenka Švab nadgradila z vprašanji o pravni (pod) informiranosti gejevske in lezbične populacije v Sloveniji. Rezultat? Primerljivi podatki o napredku in zaostankih na številnih področjih vsakdanjega življenja istospolno usmerjenih oseb in skrb zbujajoča novica, da je v šolskem prostoru v zadnjih desetih letih prišlo do 100 odstotnega porasta homofobnega nasilja. Raziskava je pokazala še, da geji in lezbijke relativno slabo poznajo zakonodajo, ki se jih tiče in tako ponudila smernice za informacijsko kampanjo, s katero smo želeli dvigniti raven informiranosti LGBT-oseb o njihovi pravicah.

V mesecu dni trajajoči informacijski kampanji smo postavili spletno stran (www.lgbt.pravice.si), z osnovnimi informacijami o pravicah istospolnih parov in družin ter transspolnih oseb, odprli smo stran Facebook (www.facebook.com/LGBTpravice/), profil Twitter (@LGBTpravice), kanal na Youtubeu (LGBT Pravice), posneli smo 8 videov in natisnili 5 letakov: »Homofobija.Ima(š) moč!«, »Moj spol je moja stvar.«, »Registriraj me.«, »Odprto za vse.« in »Posvoji mojega otroka.«. Z vsemi informativnimi materiali in pripomočki želimo dvigniti raven pravnega znanja med LGBT osebami in jih spodbuditi, da se za uveljavljanje in zaščito svojih pravic poslužujejo tudi pravnih sredstev.

V tem smislu je izjemno pomembna pridobitev tudi Pravna svetovalnica LGBT, v okviru katere posebej usposobljene študentke in študenti prava nudijo brezplačne pravne nasvete posameznicam in posameznikom, ki se spopadajo z diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti, spolne identitete in spolnega izraza. V primeru diskriminacije na osnovi zdravstvene diagnoze pa svetujejo tudi osebam s hivom. Prva generacija svetovalk in svetovalcev je z delom začela marca 2015 in do konca leta posameznikom in posameznicam pomagala kar v 18 primerih. Prva generacija pravnih svetovalk in svetovalcev je bila: Veronika Borec, Miha Bregač, Katarina Emeršič, Ana Hergouth, Maša Jeričević, Nina Krajnc, Luka Mišič, Ana Pogačar, Žiga Urankar in Simona Zupančič. Pod vodstvom koordinatorja dr. Tilna Štajnpihlerja, mentorice dr. Mojce Zadravec in mentorja Luke Mišiča bo marca 2016 začela delovati druga generacija svetovalk in svetovalcev: Maja Činč, Jasmina Čuk, Miha Frelih, Metka Kuhar, Barbara Remic, Mirjam Sedeljšak in Jana Šteblaj. Pravna svetovalnica LGBT bo tudi po zaključku projekta delovala kot obštudijska dejavnost v okviru Pravne fakultete Univerze v Ljubljani.

Pravno podporo za LGBT-osebe, pare in družine, transspolne in cisspolno nenormativne osebe smo v projektu obogatili z mrežo specializiranih, LGBT -osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov. Gre za neformalno povezavo odvetnic in odvetnikov, ki so na posebnem izobraževanju pridobili specializirana pravna znanja na temo zaščite pravic istospolno usmerjenih in transspolnih oseb, istospolnih parov in družin. Pri tem smo se zgledovali po mreži LGBT-osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov Rete Lentford iz sosednje Italije. Usposabljanja se je udeležilo 18 odvetnic in odvetnikov (njihove kontaktne podatke hranimo

na društvu). Zagovornik načela enakosti Boštjan Vernik Šetinc je sestavil model monitoringa kršitev človekovih pravic LGBT-oseb in ga tudi preveril v praksi. Njegovo delo je razkrilo veliko neurejenost sistemov spremljanja diskriminacije LGBT-oseb v državnih inštitucijah, kar je še posebej problematično. Tako s sociološko raziskavo kot s posebno metodo testinga (na primeru najema stanovanj) smo dokazali, da diskriminacija LGBT-oseb v vsakdanjem življenju gejev, lezbijk, biseksualnih in transspolnih oseb obstaja. Nedorečenost, neurejenost in nenaslovljenost spremljanja diskriminacije s strani državnih inštitucij jasno kaže, kakšno mesto v naši državi dejansko zavzemajo človekove pravice.

V okviru projekta DIKE smo z izobraževalnimi aktivnostmi prepotovali vso Slovenijo in širili znanje o pomenu odpravljanja sistemske in strukturne diskriminacije LGBT-oseb v vseh državnih in družbenih sistemih in podsistemih. V socialno partnerstvo smo pridobili več kot 30 različnih zaveznic in zaveznikov, aktivistov in aktivistk za človekove pravice, NVO, državnih institucij in oseb iz akademske sfere, ki so dobro upanje za to, da bomo s procesi odpravljanja in zmanjševanja sistemske in strukturne diskriminacije LGBT-oseb v prihodnje smelo nadaljevali.

Med dveletnim izvajanjem projekta smo zaznali, da smo pri projektnih aktivnostih premalo ambiciozno naslovili odpravljanje diskriminacije transspolnih in cisspolno nenormativnih oseb, zato bomo v sodelovanju z Zavodom TransAkcija z dodatnimi sredstvi v kratkem pripravili publikacijo o pravnem priznanju spola (smernice in priporočila) ter njegovih pomenih za varstvo človekovih pravic transspolnih oseb. Publikacija bo osrednje sredstvo pri predstavitvah pomena ureditve pravnega priznanja spola vsem ključnim državnim in političnim akterkam in akterjem in bo nujno potrebno dopolnilo ob predlogu zakona, ki ureja pravno priznanje spola.

Pričujoči zbornik je zbirnik projektnih izdelkov, za katere smo ocenili, da si zaslužijo trajnejšo obliko zapisa, saj prinašajo vsebine, ki so pomembne za naša nadaljnja prizadevanja za vzpostavljanje bolj vključujoče in spoštljive družbe in države za vse. V njem boste našli poročilo o monitoringu diskriminacije LGBT-oseb, poročilo o testingu, poročilo o sociološki raziskavi in uporabne informacije za odvetnike in odvetnice. Naj vam dobro služi.

Mitja Blažič,
vodja projekta DIKE

SPREMLJANJE KRŠITEV PREPOVEDI DISKRIMINACIJE LGBT SKUPIN

Boštjan Vernik Šetinc, zagovornik načela enakosti

UVOD

Ali je v Sloveniji veliko diskriminacije ljudi zaradi njihove spolne usmerjenosti in/ali spolne identitete? Več ali manj kot drugod? Je take diskriminacije pri nas vedno več ali njena pojavnost upada? Ali lahko iz majhnega obsega zaznane in prijavljene diskriminacije ter na podlagi izjemno pičle sodne prakse sklepamo, da je (te) diskriminacije izredno malo, morda celo zanemarljivo malo? Zakaj ne? In zakaj se ljudje ne pritožujejo več, morda celo množično, če pa so zaradi diskriminacije prizadeti tako številni? Kaj se zgodi kršiteljem[1], če sploh prijavimo primer take diskriminacije državnim organom? Ali žrtvam morda manjka varen prostor in večja ter učinkovitejša podpora in opora, tudi taka, ki bi jim bila na voljo s strani nevladnih organizacij? Ali ima kdo sploh pregled nad stanjem spoštovanja pravic t. i. spolnih manjšin, tako gejev, lezbijk, biseksualno usmerjenih oseb, kot tudi oseb s transspolnimi spolnimi identitetami (v nadaljevanju: LGBT-osebe)? Kdo je sploh zadolžen za ta vprašanja, za načrtovanje politik in za ukrepanje zoper diskriminacijo? Kako uspešna je sploh država preprečevanju in odpravljanju diskriminacije? Bi lahko bila bolj uspešna? Ali država sama spoštuje prepoved diskriminacije, lastno zakonodajo in vse prevzete mednarodne obveznosti? Je nedvoumen pozitiven zgled drugim pri lastnem ravnanju? Kakšne načrte sploh ima država na tem področju?

Na ta in še številna druga vprašanja bi pred izvedbo projekta DIKE lahko odgovarjal le po občutku in se o njih izrekal čez palec. Drugi ljudje bi ob tem le skomignili z rameni in porekli, da sem pravljičar. Gotovo pa bi se našel tudi marsikdo, ki bi bil sarkastično pripravljen zagovarjati tezo, da odsotnost podatkov pač pomeni, da kršitev ni, da imajo prizadeti pač na voljo cel repertoar pravnih sredstev, a so si sami krivi, da jih ne uporabijo. In ob tem gotovo ne bi pozabili dodati, da si dodatne probleme pač sam izmišljam, najbrž zato, da bi upravičil smisel svojega delovanja in zapravljanja davkoplačevalskega denarja za tako obrobne teme, ko pa imamo pred sabo toliko drugih, bolj perečih in vrednih bistveno večje javne pozornosti.

Danes zaradi rezultatov projekta ne slutimo in ne ugibamo več, ampak zanesljivo vemo, da imamo v Sloveniji opravka z grobo sistemsko segregacijo spolnih manjšin v družinskem pravu, ki sega skozi ves pravni sistem, saj ima radialne učinek tudi v vseh ostalih pravnih sferah. Segregacija je namreč uzakonjena. Že zgolj v veljavni zakonodaji je na stotine situacij, kjer država pripadnike spolnih manjšin bodisi v razmerjih med partnerji, bodisi v njihovih razmerjih (posamič ali v dvoje) do države ali tretjih oseb diskriminira in to brez vsakega razumnega razloga. Cela vrsta situacij je v prav očitnem neskladju z že znanimi in pravno splošno zavezujočimi sodbami ne le domačega ustavnega sodišča, ampak tudi Evropskega sodišča za človekove pravice (ESČP) ter celo Sodišča EU. Že s hitro raziskavo na terenu se da v dveh popoldnevih identificirati večje število diskriminatornih odklonitev najema stanovanja s strani najemodajalcev po vsej Sloveniji. Danes vemo, da je pojavnost diskriminacije v vsakdanjem življenju LGBT-oseb zelo velika. Vemo tudi, da se žrtve tega, da so žrtve, sicer večinoma zavedajo, a nimajo moči za boj z mlini na veter in tudi ne zaupanja v državo, da jih bo v primeru prijave primera diskriminacije sploh sposobna zaščititi. Tudi v primerih najbolj grobega nasilja ne. Danes lahko bolj utemeljeno trdimo, da se kršiteljem tudi ob prijavah zgodi komaj kaj in da so ukrepi države v primerih kršitev očitno neučinkoviti. Država je pripravljena dati kvečjemu le drobtinice, kot da bi delila milost in da bi šlo za njeno darežljivost, ne pa za trdo jedro prava človekovih pravic. Pa še te je treba, tako kot pri najbolj trdovratnem kršitelju, iztožiti v mukotrpnih posamičnih postopkih pred sodišči. Danes vemo, da so za ukrepanje zoper diskriminacijo odgovorni vsi, a v praksi te odgovornosti ne želi prevzeti nihče. Morda se boji tega, kaj bo rekel sosed, kaj Gospodar, morda le tega, da bi ga lahko sicer pokopala nadaljnja pričakovanja ljudi, naj stori še več. Vemo le to, da država nikakor ne ravna zgledno in da nima vizije niti strategije o tem, kako naj bi sploh ravnala.

Danes torej bolje vemo, kje smo, kot smo pred

[1] *Moške oz. ženske jezikovne oblike za posamezne izraze imajo enakovreden pomen, prav tako izrazi zajemajo osebe, ki imajo transspolne identitete.*

pričetkom projekta. In vemo, kaj želimo. Brez korenitih sprememb in pravicam mnogo, mnogo prijaznejšega obraza države prijavljanje diskriminacije ne bo bistveno izboljšalo.

Vemo, da smo upravičeni od države zahtevati in da si tudi zaslužimo bistveno, bistveno boljšo zaščito pred diskriminacijo in da mora država tu še vedno opraviti svojo docela osnovnošolsko domačo nalogo. Vemo, da potrebujemo temeljit zasuk v glavah ljudi, ki upravljajo z državo, od države pa danes tukaj in zdaj terjamo jasno vodenje in zgled, da čim prej pridemo iz sedanje mrtve točke. Vemo, da je treba odpraviti segregacijo v zakonodaji, da je treba z ustrezno spremembo zakonodaje šele ustvariti ustrezne strukture za ustvarjanje politik in spremljanje stanja, za učinkovito zaščito in za spodbujanje spoštovanja človekovih pravic. Vemo, da želimo priti na tako točko, kjer bomo lahko sploh merili uspešnost države pri preprečevanju in odpravljanju diskriminacije. Danes je jasno in v praksi večkrat zapored v političnem procesu dokazano, da diskriminacijo LGBT-skupin vzdržuje obračanje po vetru s strani politikov in brezbrižnost večine v družbi do tega, pa tudi, da jo skušajo zavestno vzdrževati lastni občutki večvrednosti pomembnega dela ljudi v družbi. Da. Sedaj končno vemo s čim vse imamo opravka. Danes je, ker so končno padle maske, nov dan.

VLOGA ZAGOVORNIKA NAČELA ENAKOSTI V PROJEKTU DIKE

Zagovornik načela enakosti je s sodelovanjem v načrtovanju in izvedbi projekta DIKE skušal po svojih najboljših močeh sodelovati v procesu podrobnejšega vpogleda v sliko spoštovanja človekovih pravic, problema diskriminacije, v tem okviru pa seveda zlasti položaja t. i. spolnih manjšin oz. LGBT-oseb. V okviru prizadevanj za okrepitev NVO in vzpostavitev partnerstva z institucijami je bila njegova temeljna naloga oz. odgovornost razvoj in vzpostavitev trajnostnega sistema spremljanja (monitoringa) stanja in nadzora nad naslavljanjem in odpravljanjem sistemske in strukturne diskriminacije LGBT skupin.

Poleg neposrednega cilja zagovornikovih dejavnosti v projektu – analizirati stanje spoštovanja pravic LGBT-skupin – je zagovornik s projektnimi dejavnostmi skušal hkrati nasloviti tudi dvoje temeljnih in širših sistemskih problemov na področju spoštovanja, varstva in učinkovitega uživanja človekovih pravic, saj zanju v domačem pravnem in političnem sistemu ni našel nikakršnega posluha.

Prvi problem je očiten in docela nesprejemljiv manko sistematičnega in celovitega sistema spremljanja stanja na področju varstva človekovih pravic in diskriminacije. Z izjemo posameznih skupin (npr. žensk) v Sloveniji ni analize položaja ranljivih skupin (npr. starost, etnično poreklo, invalidnost…), kaj šele glede njihove ogroženosti pred diskriminacijo. Manjkajo strategija, vodenje ter resna koordinacija protidiskriminacijskih politik. Diskriminacije se tudi zato ne naslavlja celostno in večplastno. Priporočila Varuha človekovih pravic (v letnih poročilih za leti 2002 in 2003), Državnega zbora in Zagovornika načela enakosti (Letni poročili za leti 2010, 2011) o potrebi po tej strategiji so neuresničena. Slovenija nima niti strategije varstva človekovih pravic (Dunajska deklaracija 1993) in strategije boja proti rasizmu in ksenofobiji (Durbanska deklaracija 2001). Kolikor posamične strategije ima, pa imajo te zelo malo ali sploh nič poudarka na preprečevanju diskriminacije. Država ključnih strategij niti ne načrtuje. Politike varstva ranljivih skupin so večinoma usmerjene le v blaženje posledic, ne pa v diskriminacijo kot enega od temeljnih vzrokov za slabo stanje.[2] V tem okviru seveda manjka tudi spremljanje položaja LGBT-oseb. Spremljanje stanja bi bila dolžna zaradi prevzetih mednarodnih obveznosti zagotoviti država sama, vendar z izpolnitvijo teh obveznosti nedopustno odlaša že več desetletij. V bistvu ni vzpostavila niti strukture, ki bi to zares

[2] *Glej v Senčno poročilo koalicije nevladnih organizacij Odboru za ekonomske, socialne in kulturne pravice v Sloveniji, 2014, str. 7, dostopno na http://www.zagovornik.gov.si/si/informacije/letna-porocila/index.html.*

omogočila (npr. zajema ustreznih informacij, ni ustreznih organizacijskih struktur, manjkajo viri in volja za izvajanje teh nalog). Tako ni prav nič nenavadno temveč docela logično, da je npr. šele projektna dejavnost oz. raziskava „Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji" prinesla odgovor na vprašanje, kako široko je razprostranjena sistemska diskriminacija spolnih manjšin, ki jo vzpostavlja in vzdržuje sama zakonodaja. Že od nastopa svojega mandata v letu 2010 dalje je zagovornik skušal manko na področju spremljanja stanja naslavljati tudi sam s svojimi povečanimi proaktivnimi dejavnostmi (mdr. s širšo analizo stanja na tem področju, zbiranjem in analizo dosegljivih podatkov o pravni praksi v letih od 2004 do 2010 in zlasti tudi s predlogi celostnih sistemskih ukrepov za prelom z dosedanjim stihijskim pristopom[3]), pa so njegovi predlogi ostali brez vsebinskega odziva odgovornih, zlasti Vlade RS in Državnega zbora, kaj šele, da bi jih upoštevali.

Drugi problem je s prvim neločljivo povezan. Zagovornik je bil ves čas svojega delovanja soočen s hudimi preprekami za učinkovito delo, zlasti tudi akutnim pomanjkanjem kadrovskih in sploh vsakršnih virov za resno delo pri najožji pomoči žrtvam diskriminacije, kaj šele pri proaktivnih dejavnostih, ki bi si jih želel izvajati v skladu s svojo vizijo, strategijo in v tem okviru komunikacijsko strategijo. Tudi ta problem, čeprav skrajno akuten, je ostal brez vsebinskega odziva odgovornih, zlasti Vlade RS ter delodajalca, pred 1. 4. 2012 Urada za enake možnosti (UEM), kasneje pa Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve (MDDSZ), po letu 2013 Ministrstva za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti.

Pod črto gre pri obeh problemih za vprašanje neustreznih političnih prioritet, bolje – za odsotnost kakršnihkoli prioritet na tem področju in sploh kakršnekoli resne vizije in strategije države do teh vprašanj. Še več. Oba sistemska problema, tako problem nezadostnega spremljanja stanja, kot kritičen manko virov, sta le del širšega problema kritično nezadostnega varstva pred diskriminacijo v Sloveniji, hkrati pa sta se prav ta dva problema po letu 2012 celo še dodatno močno zaostrila. Po eni strani je prišlo do ukinitve zagovornikove dotedanje izrecne naloge spremljati stanje na področju diskriminacije – zaradi spremembe akta o sistemizaciji v MDDSZ. Po drugi strani pa je v začetku leta 2012 najprej dejansko prenehal delovati Svet Vlade za uresničevanje načela enakega obravnavanja (SUNEO), nato pa je to telo, ki poleg naloge spremljati stanje predstavlja nekakšno posvetovalno platformo za socialni dialog o vprašanjih diskriminacije z letom 2014 tudi formalno sploh prenehalo obstajati, saj se je nekdanjim članom mandat iztekel, novih pa Vlada RS kljub določilu 9. člena Zakona o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Uradni list RS št. 93/2007 – uradno prečiščeno besedilo, v nadaljevanju: ZUNEO-UPB1)[4] ni več imenovala. Tako stanje je še danes.

Zagovornik se s takšnim odmiranjem struktur in regresijo standarda že tako nedopustno šibkega sistema spremljanja stanja nikakor ni bil pripravljen sprijazniti. Zato je v zadnjih letih vztrajno iskal različne možnosti za pridobivanje zunanjih virov in za naslavljanje teh vprašanj v poskusih sodelovanja z drugimi deležniki v različnih predlogih za skupne projekte. Žal se je tudi pri teh poskusih zagovornik soočal z hudimi ovirami in mankom kakršnekoli aktivne podpore MDDSZ in Vlade[5]. Zagovornik je zato je skušal s sodelovanjem v tem projektu po eni strani zapolniti navedene vsebinske vrzeli in pokazati na možen primer dobre oz. zgledne prakse o tem, kaj bi država morala v sodelovanju z vsemi deležniki storiti sama pri spremljanju stanja. Po drugi pa se je nadejal, da bi projekt lahko predstavljal tudi pot za delno okrepitev položaja zagovornika. S tesnim sodelovanjem z drugimi projektnimi partnerji bi zagovornik po eni strani zelo naravno približal svoje storitve LGBT skupinam kot ciljni javnosti (povečevanje svoje vidnosti in dostopnosti bi lahko vplivalo na zmanjšanje obsega neprijavljene diskriminacije, radialni učinki projekta bi lahko imeli precejšen preventivi in hkrati kurativni učinek), vnaprej odpravil potrebo po ciljnem informiranju in osveščanju tega dela javnosti, po drugi strani pa bi lahko vsaj deloma neposredno

zmanjšal posledice kritičnega manka lastnih virov. Zagovornik se je iz projekta ves čas nadejal pridobitve koristnih informacij, ki bi jih lahko neposredno uporabljal pri svojem delu (npr. analizirani podatki so lahko pomemben vir za dokazovanje posredne diskriminacije, vzpostavili bi tok informacij potrebnih za načrtovanje in ocenjevanje uspešnosti sprejetih politik, zaznani problemi bi nakazali prioritete za strateško pravdanje in sistemske predloge …), ne nazadnje pa tudi finančnega deleža, ki bi omogočil delno kadrovsko okrepitev.

Žal, je bil zagovornik s strani delodajalca oz. MDDSZ v zadnjem trenutku, tik pred oddajo projekta, postavljen pred dejstvo, da z načrtovano okrepitvijo ne bo nič, saj se je delodajalec navedenim zunanjim projektnim virom preprosto odrekel. Prav tako zagovorniku ni zagotovil nobenih drugih okrepitev. Zagovornik je tako v projektu pač sodeloval le z obstoječimi zmožnostmi (ostal je sam s sabo, saj deluje povsem sam), brez ekipe, ki je bila v projektnem predlogu pač predvidena za izvedbo vseh načrtovanih zagovornikovih dejavnosti. Zagovornik se je takih oz. tolikšnih okrepitev utemeljeno nadejal povsem v dobri veri. Trenutna situacija je namreč očitno nezakonita že zaradi manka zagovornice enakih možnosti žensk in moških[6], zlasti pa je zagovornik računal na prelom z dosedanjo stihijo v luči stopnjevanja mednarodnega pritiska na Slovenijo zaradi nedopustno šibke ureditve položaja telesa za enakost in virov za njegovo delovanje[7]. Doseženi cilji in rezultati zagovornika v projektu so tako, žal, morali ostati le v mejah možnega, ne pa tega, kar je bilo sprva zamišljeno. Žal je ta kompleksna naloga vzpostaviti trajnosten sistem spremljanja (monitoringa) stanja in nadzora nad naslavljanjem in odpravljanjem sistemske in strukturne diskriminacije LGBT-skupin ostala na ravni pilotne (pa še to minimalne) izvedbe, saj zaradi zunanjih, od projektnih partnerjev neodvisnih razlogov (manko kadrovskih virov) ni bilo mogoče doseči prav vseh sprva načrtovanih, precej ambicioznih ciljev oz. dobiti podrobnejših uvidov v prav vsa odprta vprašanja, zlasti pa tudi ni bilo mogoče narediti vseh možnih in zaželenih strategij in protokolov za bodoče ravnanje, saj za to viri tako zagovorniku kot tudi NVO še vedno manjkajo. To ostaja izziv za bodočnost in priložnost za kak nadaljnji projekt, ki bi lahko gradil na dosedanjem delu. Vseeno pa lahko rečem, da je bilo sodelovanje v tem projektu izjemen strokovni izziv, da so bili vsi glavni cilji na področju spremljanja stanja doseženi in da sodelovanje v projektu ocenjujem kot zelo uspešno in dragoceno izkušnjo. Zagovornik je tudi zaradi tega projekta lahko poskušal laže intervenirati s predočanjem neskladij z mednarodnim pravom človekovih pravic ob sprejemanju Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-D) v letu 2015 odločevalcem v zakonodajnem postopku in po

---

[3] Glej posebno poročilo „Obveznosti države pri preprečevanju in odpravljanju diskriminacije“ iz leta 2010 in Letno poročilo zagovornika za leto 2011. V obeh sem dal mdr. oceno o (ne) učinkovitosti varstvenih mehanizmov in stanja pravne varnosti pred diskriminacijo v Sloveniji. Ugotovitve so zelo zaskrbljujoče in kličejo po takojšnji streznitvi, saj se je država glede resnosti in obsega problema, predvsem pa z neukrepanjem doslej vrsto let le sprenevedala. Sistem, ki bo učinkovito preprečeval in odpravljal diskriminacijo je po moji oceni treba šele vzpostaviti. Ker ga ni, država krši številne mednarodne obveznosti, evropski acquis communaitaire, pa tudi svojo temeljno (ustavno) dolžnost zagotoviti učinkovito varstvo pred diskriminacijo.

[4] Ta se glasi: (1) Za spremljanje in ocenjevanje položaja posameznih družbenih skupin z vidika uresničevanja načela enakega obravnavanja Vlada kot svoje strokovno in posvetovalno telo ustanovi Svet za uresničevanje načela enakega obravnavanja (v nadaljnjem besedilu: Svet). (2) Svet pri opravljanju svojih nalog sodeluje s pristojnimi državnimi organi in drugimi institucijami na področju enakega obravnavanja oseb in preprečevanja diskriminacije na podlagi osebnih okoliščin.

[5] Od leta 2011 dalje zagovornik ne more dostopati do nekaterih razpisov (restricted call for proposals - action grants) (letna višina približno 300.000 evrov) za podporo nacionalnim dejavnostim s področja boja proti diskriminaciji in spodbujanja enakosti (razpisi JUST/2011/PROG/AG/D4, JUST/2012/PROG/AG/AD in JUST/2013/PROG/AG/AD). Glej senčno poročilo v opombi 2, str. 10.

[6] Neimenovanje Zagovornice enakih možnosti žensk in moških, ki jo jasno in nedvoumno terja 20. člen Zakona o enakih možnostih žensk in moških, od leta 2008 dalje je kot lakmusov papir: po mnenju Vlade in še pred tem MDDSZ si tema preprečevanja diskriminacije zaradi spola očitno ne zasluži niti enega celega človeka v državni upravi. Še več. Doslej se je kar z vso diskriminacijo kogarkoli in kjerkoli v tej državi spoprijemal en sam človek – Zagovornik.

[7] Glej npr. novico na spletni strani zagovornika na naslovu http://www.zagovornik.gov.si/si/informacije/osvescanje/novice/novica/date/2014/10/27/za-javno-razpravo/index.html, zlasti pregled svaril mednarodnih nadzornih institucij (v prilogi 2).

njem ter ustavnemu sodišču[8]. Ne nazadnje zato, ker je bil projekt očitno s svojimi dejavnostmi in rezultati močno na mestu ob pravem času in ker je znatno utrdil »zavezništvo za enakost«, pa tudi širšo zavest v slovenski družbi o potrebi po bistveno doslednejšem spoštovanju človekovih pravic LGBT-skupin.

KAJ POMENI SPREMLJANJE STANJA ČLOVEKOVIH PRAVIC?

Le resno in temeljito ter večplastno preučevanje kršitev in hkrati uveljavljanja človekovih pravic omogoča sistematično in kvantitativno analiziranje stanja, zlasti pa tudi trendov razvoja na tem področju. Tako preučevanje človekovih pravic je lahko usmerjeno bodisi v preučevanje širših situacij (preučevanje pojavnosti kršitev človekovih pravic, preučevanje veljavne zakonodaje, osnutkov zakonov in sprejemanja zakonov, preučevanje (ne)implementacije zakonov in politik, preučevanje vzpostavljanja in razvoja delovanja institucij za človekove pravice, merjenje sposobnosti in zavesti ljudi za njihovo udejanjanje in zaščito ipd.) bodisi v preučevanje posamičnih primerov (preučevanje nekega sodnega procesa pri posamičnem primeru, preučevanje pravne in druge pomoči, ki jo je deležna žrtev kršitve, preučevanje ostalih oblik intervencij, npr. hkratne uporabe več pravnih sredstev, učinek objave medijske zgodbe o kršitvi ipd.). Za resno spremljanje stanja je pravzaprav potrebno izvajati vse te dejavnosti hkrati oz. na čim več nivojih. Le ob takšni zapleteni mreži merjenja oz. zaznavanja pojavov, pomembnih za varstvo človekovih pravic, se lahko zares ujame dovolj informacij, ki omogočajo kaj več kot špekulacije o tem, kako varne in spoštovane so človekove pravice v nekem socialnem okolju. Dober monitoring, ki operira z veliko podatki o kršitvah človekovih pravic in natančno spremlja težave pri uveljavljanju pravic seveda še ne pomeni, da je v taki državi stanje spoštovanja človekovih pravic slabo. Velja pa lahko seveda tudi obratno. Še tako dober monitoring človekovih pravic sam po sebi še ne jamči spoštovanja človekovih pravic. Tudi za slab monitoring velja podobno, vendar je v praksi odsotnost podatkov o kakršnikoli resnejši praksi poskusov varstva pravic precej zanesljivo znamenje, da je v državi nekaj grobo narobe z zaščito človekovih pravic ali pa vsaj z željo države, da – če je že kje kaj narobe, česar sama sicer ne ve – vsaj ni moteče slike v ogledalu in s tem podlage za nadležne intervencije mednarodnih nadzornih mehanizmov. Ti namreč monitoring človekovih pravic, kot eno do temeljnih nalog države na tem področju jemljejo, skrajno resno.

Mednarodna nevladna organizacija HURIDOCS, ki skuša nevladnim organizacijam pomagati doseči kar največ pri zagovarjanju človekovih pravic, opredeljuje[9] preučevanje (»monitoring«) človekovih pravic kot kompleksen proces, ki ima več značilnih elementov:

- Preučevanje poteka skozi daljše časovno obdobje.
- Temelji na pridobivanju in zbiranju velikega števila podatkov.
- Natančno opazovanje situacije vključuje izvajanje periodičnih preiskav in dokumentiranje ugotovitev.
- Standardi oziroma norme služijo kot objektivni pokazatelji razmer v dani situaciji.
- Orodja in instrumenti se uporabljajo za identifikacijo razkoraka med realnostjo in izbranimi standardi.
- Rezultat preučevanja je po navadi poročilo o situaciji.
- Poročilo vsebuje oceno in analizo situacije, ki se navadno uporablja kot podlaga za nadaljnje odločitve.[10]

Preprosto rečeno spremljanje stanja (monitoring) človekovih pravic pomeni **trajen proces oz. ciklus** na relaciji a.) zbiranja podatkov, b) analize in strateškega planiranja ter c) ukrepanja. To je torej skrbno načrtovan proces, ki, če se ga jemlje resno, običajno predpostavlja, da država:

- želi (iz)vedeti, kje je (ne pa o tem zgolj ugibati);
- želi (iz)vedeti, kam bi lahko (pri)šli oz. kako bi se lahko obrnilo (dobri, slabi scenariji za

razvoj bodočih dogodkov);

- ima idejo o tem, kam želi & kako želi usmerjati razvoj dogodkov oz. priti do nekega cilja (meri svojo uspešnost pri doseganju cilja, ima alternativne rešitve, identificira in upošteva različna tveganja);
- ker ima povratne informacije se skuša načrtno (in sproti) prilagajati, popravljati napake, biti še bolj uspešna.

Skratka, tak pristop je pravo nasprotje od stihije ukrepov, sprejetih „na pamet“ oz. le „na srečo“, kar je bil doslej žal modus operandi v Sloveniji.

SPREMLJANJE STANJA V PROJEKTU DIKE

Meje možnega

Kot predmet spremljanja stanja so bili v projektu pod to delovno komponento opredeljeni naslednji koraki:

1. oblikovanje ekspertne skupine za pripravo trajnostnega koncepta in sistema monitoringa sprememb zakonodaje in kršitev človekovih pravic LGBT-oseb;
2. izbor področij spremljanja in poročanja;
3. izdelava metodologije spremljanja in poročanja;
4. izdelava sistema komuniciranja s pristojnimi državnimi institucijami, NVO, posameznicami in posamezniki ter mediji;
5. pilotna implementacija monitoringa;
6. evalvacija pilotne implementacije.

Žal, je manko kadrovskih virov (tč.1) močno zaznamoval celotno komponento v projektu. Bil je odločilen za to, da enostavno ni bilo mogoče organizirati celostnega monitoringa spremljanja vseh relevantnih človekovih pravic spolnih manjšin, daljnosežno pa je vplival tudi na vse druge vidike tako, da ti niso zasledovali tako ambicioznih in daljnosežnih ciljev (spremljanje je bilo manj celostno, manj natančno in podrobno …).

Metodologija in izbor prioritet

Pri načrtovanju monitoringa sem zagovornik uporabil razumevanje človekovih pravic po sistemu prava OZN, ki je tudi najbolj daljnosežno razvilo zahtevo, da so pri izpolnjevanju zavez iz prava človekovih pravic države dolžne izvajati sistematično spremljanje stanja. Ta poleg razvrščanja človekovih pravic po generacijah upošteva še njihove razsežnosti[11] v smislu opredelitve temeljnih dolžnosti države iz prava človekovih pravic OZN, da zagotavlja njihovo:

- spoštovanje (duty to respect), kar pomeni zlasti neposeganje v izvrševanje pravic, dolžnost vzdržati se lastnih kršitev;
- varovanje (duty to protect) obsega tudi zaščito in to tudi pred drugimi (zasebnimi) subjekti,

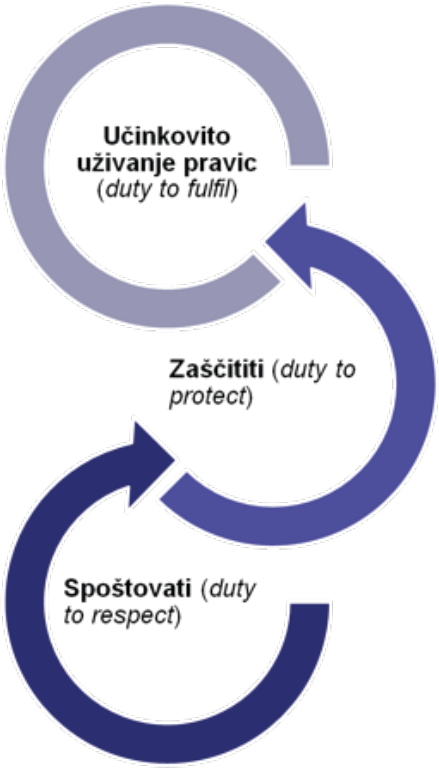

[8] *Glej obsežna »Stališča zagovornika načela enakosti v sporu o Sklepu o nedopustnosti razpisa zakonodajnega referenduma o Zakonu o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih št. 005-02/15-1/27 z dne 26. 3. 2015 (EPA 0412-VII) ob zadevi v vpisniku Ustavnega sodišča pod št. U-II-1/15«, dokument št. 0701-3/2015/12 (zveza zadeva 0700-3/2015) z dne 19. 5. 2015, dostopno na http://www.zagovornik.gov.si/fileadmin/_migrated/content_uploads/referendum_ZZZDR-D_zagovornik_US.docx.*

[9] *Guzman, M., Verstappen, B. (2003). What is monitoring? Versoix, Huridocs, povzeto po Matjaž Drev, Empirično preučevanje kršitev človekovih pravic, dostopno na http://www.fvv.um.si/dv2008/zbornik/clanki/Drev.pdf.*

[10] *Prav tam.*

[11] *Glej npr. Po Programu za razvoj Združenih narodov (UNDP) dokument Indicators for Human Rights Based Approaches to Development in UNDP Programming: A Users`s Guide, 2006*

dolžnost jasno prepovedati diskriminacijo, zagotoviti učinkovit sistem pravne zaščite s pravnimi sredstvi, dolžnost učinkovito ukrepati v primerih kršitev, po potrebi tudi sankcionirati, pa tudi vnaprej odpravljati razloge kršitev;

- učinkovito dejansko uresničevanje in izpolnjevanje (duty to fulfil) med drugimi prvinami terja izpolnjevanje dolžnosti spodbujanja spoštovanja, osveščanja in promocije (informiranja, usposabljanja), zagotavljanja rezultatov načrtnih politik na tem področju (strategije, akcijski plani), države zavezuje, da pokažejo lasten dober zgled, zavezuje k zagotavljanju potrebnih virov, predvsem pa obsega tudi dolžnost zagotoviti **spremljanje stanja, ki je** potrebno tako navznoter – zaradi merjenja učinkovitosti izvajanja vseh teh nalog in izvajanja ostalih dveh ključnih dolžnosti, kot tudi navzven – že zaradi izvajanja dolžnosti poročanja mednarodnim nadzornim mehanizmom (treaty bodies).

Vse navedene dolžnosti se seveda deloma prepletajo in dopolnjujejo, vendar pa je temelj prava človekovih pravic gotovo v zaščiti in spoštovanju pravic, šele na taki trdni osnovi pa je možno nadzidati trdno hišo.

Zaradi manka virov smo se v projektu morali osredotočili **le na spremljanje pojavnosti diskriminacije LGBT-skupin.** Pa še v tem okviru smo se omejili zgolj na dve ključni komponenti oz. dva temeljna vira informacij oz. podatkov:

1. **monitoring prijavljenih kršitev prepovedi diskriminacije zaradi** spolne usmerjenosti in spolne identitete ter
2. **monitoring predlogov sprememb zakonodaje glede položaja spolnih manjšin**

Preučevali smo torej zlasti, kaj dela država (ko sprejema zakonodajo) in koliko se, zlasti državi, sploh prijavi kršitev diskriminacije (od države zahteva zaščito) ter seveda kakšni so učinki delovanja države v teh dveh sferah.

Prizadevanje za odpravo in preprečevanje vseh oblik diskriminacije zaradi katerikoli osebne okoliščine je skupni cilj in naloga celotne družbe, zlasti pa organov oblasti. Iz tega spoznanja izhajajo obveznosti mednarodnega prava človekovih pravic, ki državam nalaga, da zlasti v okviru funkcije zagotavljati učinkovito uživanje pravic opravlja nalogo spremljati stanje. Ta naloga nikakor ni namenjena le nadzoru nad spoštovanjem prevzetih obveznosti (sistem poročanja telesom za nadzor …), ampak je trajna in nepogojna vsebinska obveznost, ki tudi v časih krize polno učinkuje. Država se ne sme sprenevedati, da pri varovanju človekovih pravic ne ve, kje točno je in kam gre, še manj se lahko skriva pred uvidom v to kako (ne)učinkovita je pri izpolnjevanju teh nalog.

Pri diskriminaciji gre hočeš-nočeš vselej po definiciji za izkazovanje premoči nad njenimi žrtvami (podrejanje, prevlada, nadvlada, poniževanje …). To pojasnjuje, zakaj se ji je mnogokrat tako zelo težko upreti. Stvar pa še bolj zapleta dejstvo, da diskriminacijo najpogosteje povzroča nezavedno in nenamerno ravnanje, ki izhaja iz na videz nevtralnih družbenih pravil, meril ali vzorcev vedenja. Diskriminacija namreč, žal, ni samo posamičen fenomen ali kršitev, temveč je praviloma tudi **strukturna**. Pogojena je z vedenjskimi praksami, ki so v družbi vseprisotne. Strukturna diskriminacija pogosto nastaja šele kot proces večplastnega slabega obravnavanja določene skupine. Zazna se jo v postopanju, odnosih ter obnašanju, ki tako skupino prikrajšuje za enake priložnosti oziroma postavlja v podrejen položaj, običajno skozi neprikrite predsodke, ignoranco, brezbrižnost in splošno uveljavljeno stereotipiziranje (na primer o promiskuitetnosti, kvarnem vplivu pripadnikov spolnih manjšin za vzgojo otrok …). Že gola pripadnost t. i. občutljivi skupini (npr. istospolno usmerjenim, ne-cisspolni spolni identiteti …) lahko pomeni za takšno osebo stalen riziko, da bodo nekateri (npr. delodajalci ob soočenju z gejem) ravnali v skladu s stereotipi in predsodki (in mu odklonili zaposlitev, napredovanje, ga odpustili …). Slednji poganjajo in vzdržujejo diskriminacijo. Ti izključevalni vzorci vedenja so posebej značilni tudi v primeru odnosa do

LGBT-skupin. Pripadniki spolnih manjšin so ena od najbolj tipičnih za diskriminacijo ranljivih skupin, ki se jo marginalizira, zlasti v družinskih odnosih, na trgu dela, pa tudi širše. Strukturne diskriminacije oz. zatečenega slabega položaja neke skupine oz. nekega človeka (marginalizacija, segregacija …) torej ni mogoče pripisati le posameznemu kršitelju oz. kršiteljem, niti posamični kršitvi. Nastaja kot zgodovinski proces, zlasti kot posledica vpliva predsodkov in stereotipov, po katerih se nezavedno ravnajo mnogi ljudje v številnih življenjskih situacijah in ki močno vplivajo na življenjske možnosti in priložnosti pripadnikov ranljive skupine.

Sistemska diskriminacija je prisotna tedaj, ko so navedeni družbeni vzorci ne le tolerirani, ampak že prevzeti in ponotranjeni ter del ustaljenih praks, politik, pravil oz. norm vedenja. Tedaj gre že za kolektivno nezmožnost zagotoviti enake pravice, ustrezne in profesionalno neoporečne storitve oziroma omogočiti enake življenjske priložnosti za neko družbeno skupino z določenimi osebnimi značilnostmi. Taka strukturna diskriminacija lahko obstaja le zaradi nepripravljenosti organizacije oziroma skupnosti, da bi se s tem dejstvom in njegovimi vzroki odkrito soočila s sprejemom ustreznih politik, z lastnim zgledom in z vodenjem. Če se škodljivosti takšnih praks ne prizna in če se ne ukrene vse, da bi se takšna oblika diskriminacije in strukturnih ovir odstranila, je mogoče, da diskriminacija postane del etosa in kulture v družbi. V tem smislu je to rakava družbena bolezen.[12]

Oblikuje se začaran krog, v katerem so vzroki in posledice diskriminacije (npr. slaba samopodoba, občutek manjvrednosti, težave v duševnem zdravju, stres, manjše ambicije …) tako prepleteni, da jih ni več mogoče ločevati. Dopuščanje ali celo odobravanje sistemske diskriminacije katerekoli skupine ljudi v družbi (v zadnjih letih se država npr. vztrajno spotika ob problem segregacije spolnih manjšin, ki izvira iz družinskega prava) razjeda zavest o tem, da je ta prepovedana, in da je prizadevanje za njeno odpravo pomembna in predvsem skupna naloga. V tem smislu je diskriminacija zares rakava tvorba. Lahko jo obravnavamo resno in scela (zaveza k odpravi vseh oblik diskriminacije na prav vseh področjih družbenega življenja glede vseh podlag zanjo oz. osebnih okoliščin) ali pa tudi ne in v tem primeru pač pristajamo na začaran krog.

Zagovornik ima ta dva vidika diskriminacije (strukturno in sistemsko) vselej pred očmi, skuša ju tudi naslavljati (npr. z osveščanjem, monitornigom, priporočili za sistemske ukrepe), vendar je v načelu v konkretnih primerih dolžan presojati zlasti posamezne oblike oz. primere diskriminacije v pravnem smislu. V danem primeru je očitno, da problem segregacije spolnih manjšin sega na vse tri razsežnosti: diskriminatoren odnos velikega dela javnosti do LGBT-oseb je del močno razširjenih strukturnih vzorcev vedenja. Ker pa država tak odnos (npr. volilcev) dopušča in vzdržuje ter je zanje tudi neposredno odgovorna (zakonodaja), pa gre tudi za skrajno resen sistemski problem. Morebitni goli, brezbarvni zaključki zagovornika zgolj o tem, da kakšna je bila pojavnost posameznih oblik prijavljene oz. zaznane posamične diskriminacije, bi tako bežali pred vso razsežnostjo problema, s katerim se država doslej očitno sploh ni želela resno soočiti.

Pojavnih oblik diskriminacije in z njo povezanih pojavov, ki bi bili lahko zanimivi za premljanje je zelo veliko.

V primeru diskriminacije je torej značilno, da te prepovedane prakse temeljijo na ustaljenih vzorcih vedenja, da so številni (v zgornji piramidi njeni spodnji deli) sami zase pravno dopustni (svoboda misli, vesti, prepričanj, socialna distanca …). A so problematični, ker so pretežno sprejeti kot ustrezni (zaradi zakoreninjenih stereotipov in predsodkov, tradicije, kulturne pogojenosti, ustaljenih vrednostnih sodb …) in ker predstavljajo v socialnem smislu razloge oz. podlago za diskriminacijo. Namen norm o

---

[12] Smiselno na podoben način je vprašanje institucionalnega rasizma kot posebno hude sistemske diskriminacije opredelila t. i. The Stephen Lawrence Inquiry (Cm 4262-I, HMSO, London, 1999, para 6.34). Povzeto po E.Ellis, EU Anti-Discrimination Law, Oxford University Press, 2005, str. 3

zapovedi enakega obravnavanja je tako deloma tudi programski: na dolgi rok se skuša **diskriminatorne družbene vzorce spremeniti**, prav zato pa imajo javne oblasti poudarjene dodatne pozitivne pravne obveznosti. Pri tem je pravno varstvo (prepovedana ravnanja, zgornji, temnejši deli piramide) in uveljavljanje sankcij zgolj absolutno nujni (conditio sine qua non), nikakor pa ne zadostni pogoj za bolj vključujočo družbo. Potrebne so tudi učinkovite, aktivne preventivne in kurativne politike in spodbujevalni ukrepi, da se pravico do enakega obravnavanja v vsej družbi začne jemati resno. Odprava diskriminacije je namreč »le« ideal, zato pa je prizadevanje za to nikoli dokončana naloga.

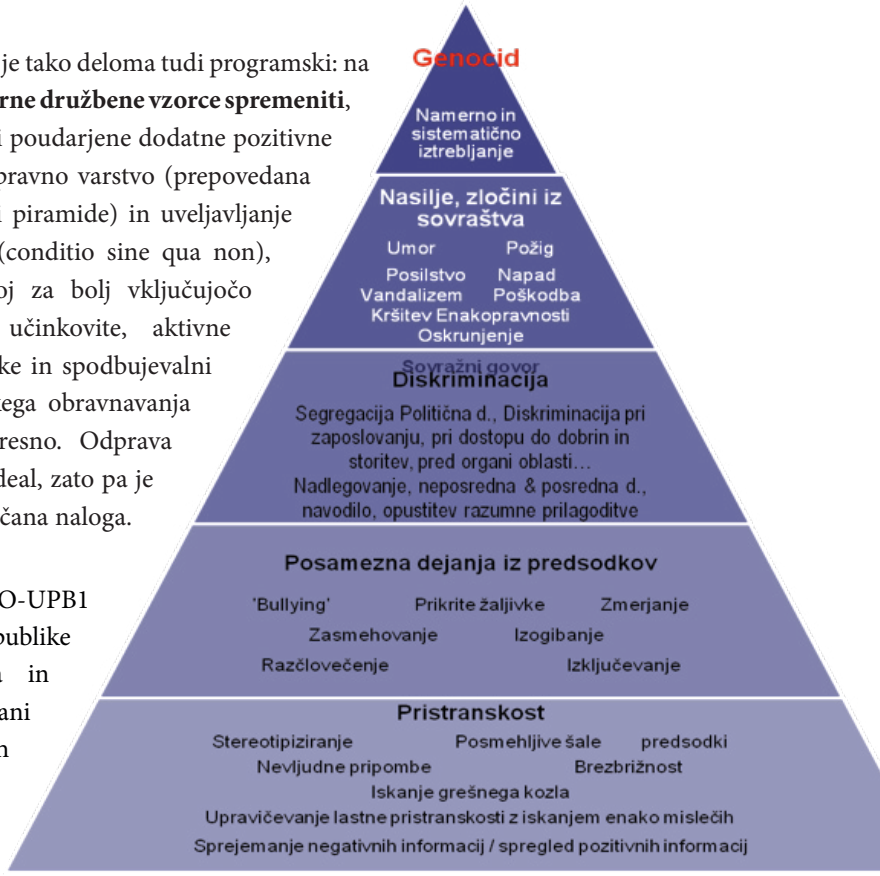

Iz tega razloga 7. člen ZUNEO-UPB1 določa, naj Državni zbor Republike Slovenije, Vlada, ministrstva in drugi državni organi ter organi samoupravnih lokalnih skupnosti v okviru svojih pristojnosti ustvarjajo pogoje za enako obravnavanje oseb ne glede na katero koli osebno okoliščino. Za ta cilj so si dolžni prizadevati tudi z osveščanjem in spremljanjem položaja na tem področju ter z ukrepi normativne in politične narave. Organi oblasti so pri tem zavezani k učinkovitemu medsebojnemu sodelovanju. Kot rečeno je bil projekt nekakšna „samopomoč“ NVO, ki so aktivne na področju LGBT skupin in Zagovornika pri odpravi številnih sistemskih diskriminacij v zakonodaji in poskus vsestranskega opolnomočenja za njeno naslavljanje in odpravljanje. Ob spoznanju, da se dolžnosti spremljati stanje (in še pred tem zbirati podatke) po 7. členu ZUNEO-UPB1 (in mednarodnem pravu človekovih pravic) v bistvu ne izvajajo, je bil eden od skritih namenov prav izboljšati obstoječe in zagotoviti trajnejše sodelovanje vseh ključnih deležnikov ter na nek način poskus spodbuditi organe oblasti k učinkovitejšem sodelovanju pri nalogah, zlasti pri zaščiti, spremljanju stanja in načrtovanju ter izvajanju nadzora politik.

Delitev na posamične in sistemske kršitve (tiste ki jih povzročajo politike ali celo zakonodaja) je seveda precej umetna, ker je oboje medsebojno tesno povezano. Zato je očitno, da se proces monitoringa vsebinsko tesno navezuje tudi na druge dejavnosti v projektu; Projektna analiza zakonodaje – izhodiščno stanje in identifikacija nekaterih problemov, nudenje podpore žrtvam s svetovanjem v pravni svetovalnici in ob rednih dejavnostih zagovornika, anketa iz sociološke analize stanja, pa tudi situacijsko testiranje – vse to je postalo v procesu spremljanja stanja ne le nepogrešljivo, ampak skrajno smiselna celota. Vse to so bili priročni in naravni viri informacij za beleženje posamičnih kršitev, za vrednotenje podatkov, pa tudi izhodišče za strateško ukrepanje–npr. iskanje primerov, ki bi ilustrirali sistemske probleme.

Zagovornik je imel sicer idejo, da bi zajem podatkov o **pravnih kršitvah prepovedi diskriminacije** predstavljal najširši krog virov pri tem pa bi navzkrižno preverjali vsebino letnih poročil različnih javnih instituicij, javnih evidenc o sodni praksi in vpisnikih, ad hoc rednih standardiziranih anket pri ključnih organih za varstvo pred diskriminacijo ter podatkov mrež za podporo žrtvam diskriminacije NVO (Povej

naprej, Roza alarm, svetovalnica na PF, mreža odvetnikov). Ideja je bila preverjati tudi bolj specifične situacije, npr. morebitne pritožbe glede izvajanja ZRIPS pri posameznih upravnih enotah po 5 členu ZDU, v zdravstvu bi bila lahko povedna analiza prakse varuhov pravic bolnikov ipd. Situacijsko testiranje (testing) bi najmanj 1-krat letno uporabili kot metodo raziskave na terenu za specifično pereče vprašanje (predlog za izvedbo v projektu je preveriti prakse pri najemu stanovanja).

V okviru **spremljanja zakonodaje**, ki ureja položaj LGBTI-oseb, bi bilo načeloma treba navzkrižno preveriti naslednje vire oz. vzpostaviti naslednje modele sodelovanja:

- Protokol s službo za zakonodajo (sproti obveščati, kakšna je faza sprejemanja posameznih predpisov, vključevanje v javne razprave o osnutkih zakonov, zaradi manka virov smo se odrekli spremljanju sprejemanja podzakonskih aktov.
- Na portalu e-demokracija bi veljalo najmanj 1-krat mesečno pregledati s ključnimi besedami tekoče razprave.
- Komisija za peticije DZ bi lahko posredovala tako uvid v širše probleme, kot tudi podatke o beleženju morebitnih posamičnih kršitev.

Gotovo bi bilo smiselno razviti tudi sodelovanje s ključnimi ministrstvi (protokol glede zgodnjega obveščanja ne le o lastnih predpisih, ampak tudi o medresorskih usklajevanjih, o pripravah podzakonskih in internih aktov, raziskati bi bilo treba možnosti sodelovanja v delovnih skupinah, vsekakor razviti možnosti dajati pripombe v zgodnjih fazah razvoja predpisov, še pred javno obravnavo, v informacijski tok pa vključiti mrežo vseh »zaveznikov za enakost«, npr. nediskriminacijska liste NVO, ad hoc mrež NVO ob pripravi posameznih senčnih poročil, CNVOS ipd.

Izpostavil bi tudi pomen spremljanja percepcij problema položaja spolnih manjšin v javnosti in medijskih objav, ki lahko z informacijami dopolnjuje tako monitoring kršitev (npr. tistih, ki ne bodo naslovljene v prijavah pristojnim organom) kot tudi fazo vrednotenja naslavljanja (npr. sledenja izidov posameznih postopkov) posamičnih in sistemskih kršitev, spremljanje zakonodaje. Pri tem ne gre le za uvid v odnos ljudi do teme (»attitude«) ali le v politična prizadevanja, ampak to zlasti predstavlja povratne informacije glede odmevnosti lastnih dejavnosti.

Skratka, spremljati je treba kar največ procesov, ki lahko pomembno vplivajo na položaj, zlasti pa seveda odpravo institucionalizirane diskriminacije (ugotovljene z analizo ali prek primerov):

Izbrani viri informacij

Zaradi kritičnega pomanjkanja časa in kadra smo se bili prisiljeni v obeh komponentah spremljanja stanja v projektu zelo močno samoomejiti.

Pri spremljanju pojava kršitev diskriminacije, tudi strukturne in razlogov zanjo, spet samo-omejiti pri preučevanju oz. pri določanju metodologije spremljanja stanja. Pretežno smo skušali zaznati le primere pravnih kršitev, kot so določene v domačem pravu (individualnih, sistemskih, skratka spet le uvid zgornji, temnejši del piramide). Poleg oblik diskriminacije smo v okviru pravne svetovalnice, pri zagovorniku ter pri preučevanju pojavov v medijih skušali zaznati tudi nekatere širše, z diskriminacijo močno povezane protipravne pojave (javno izražanje in razpihovanje predsodkov ter stereotipiziranje oz. širjenje stereotipov medijem prepovedujejo medijski poklicni standardi, na katere nakazuje 8. člen Zakona o medijih; preučevali smo tudi sovražni govor). Glede na objektivne omejitve smo se odločili , da bodo glavni viri informacij zlasti uvid v:

1. Podatke o uporabljenih pravnih sredstvih;
2. Notranje informacije iz drugih dejavnosti v projektu. V bistvu so sestavni del spremljanja stanja predstavljale tudi naslednje delovne komponente v projektu:
    - Pravna analiza: ta je deloma raziskala, kako država spoštuje prepoved sprejemanja zakonodaje (zatečeno

stanje) – raziskava „Pravni položaj istospolnih partnerstev in starševstva v Sloveniji“[13]

- Sociološka raziskava: kakšna je percepcija kršitev na strani LGBT-skupnosti, kako se skupnost počuti sposobno za zaščito, mdr. pa se je skušalo odkriti tudi, koliko in zakaj se ne prijavlja kršitev prepovedi diskriminacije (iskanje ključev problema pri žrtvah, identifikacija ovir) – Raziskava o pravni podinformiranosti lgbt-skupnosti in vsakdanjem življenju gejev in lezbijk[14]
- Pravna svetovalnica je ponudila varen prostor za prijavo kršitev pri tem pa ni le beležila, ampak je poskušala posamezne probleme tudi reševati[15];
- Mreža odvetnikov: zaživela je šele tik pred koncem projekta – tudi ta seveda ne bo le beležila kršitve in pomagala v posameznih postopkih, ampak je zlasti vzvod oz. mehanizem za odziv, posebej tudi na strateške primere, ki lahko prinesejo širše sistemske učinke,

3. Nekatere zunanje vire zaznanih kršitev (ki pomenijo nekakšne pomožne varstvene poti);
4. Pri vrednotenju pa smo se odločili uporabiti tudi nekaj drugih zunanjih virov: zlasti zagovornikove analize o nespoštovanju prava EKČP in prava EU, ki je razvidno iz sodba ESČP in SEU ter uvid v primerjalnopravni razvoj, podatke nekaterih anket o merjenju javnega mnenja, zlasti Eurobarometra 437 (2015), ter nekatere raziskave Agencije EU za temeljne pravice (FRA) in organov SE.

V okviru **spremljanja zakonodaje** smo se bili prisiljeni osredotočiti izključno **na ključne sistemske zakone** – javno razpravo ob pripravi osnutka predloga Zakona o partnerski skupnosti v letu 2014, sprejem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-D) v letu 2015 in njegovo zavrnitev na referendumu v letu 2015 ter v DZ v zadnjih dneh leta 2015 vloženi predlog Predlog zakona o partnerski zvezi, pa še to le na formalne postopke priprave predpisov (ki so npr. že v javni obravnavi) ter na postopke presoje predpisov pred ustavnim sodiščem.

Izdelava sistema komuniciranja s pristojnimi državnimi institucijami

Pri pilotni izvedbi spremljanja kršitev smo se odločili, da bomo preučili obstoječe **lahko dostopne zbirke podatkov o pravni praksi** (npr. zagovornikove pobude in širša vprašanja, ki jih je obravnaval, praksa ustavnega sodišča in viseče zadeve so javno objavljene), sicer pa sem zagovornik na izbran krog naslovnikov naslovili poizvedbe s **posebnimi vprašalniki** (anketa). Metodologija in ključna vsebina vprašalnikov je povzela sistem, ki ga je v letu 2006 prvič uporabil Varuh človekovih pravic pri poskusu izdelave posebnega poročila varuha o diskriminaciji v Sloveniji, v letu 2010 pa ga je že uporabil tudi Zagovornik načela enakosti (glej opombo 3). Seveda pa smo se omejili le na preučevanje problema diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete. To omogoča določeno metodološko primerljivost, čeprav ne na vseh področjih. Na nekaterih področjih je namreč prišlo do znatne spremembe pravne ureditve, npr. pri sovražnem govoru je po letu 2012 prišlo do znatne dekriminalizacije dosega kaznivega dejanja javnega spodbujanja nestrpnosti in sovraštva, zato so gole številke obravnavanih primerov in rezultati medsebojno v bistvu komaj primerljivi.

Metodologija poizvedb je temeljila na predpostavki, da bo s spremljanjem stanja sprejemanja zakonodaje relativno manj obremenitve zaradi sprejema Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-D), vendar je ostalo do konca decembra 2015 negotovo ali bo do tega res prišlo, saj je ustavno sodišče odločalo o vprašanju (ne)dopustnosti referenduma o tem zakonu, nato pa je potekal še referendum.

[13] *Dostopno na http://lgbtpravice.si/zakonodaja.*

[14] *Dostopno na http://lgbtpravice.si/raziskava*

[15] *Več o tem je dostopno na http://lgbtpravice.si/zakonodaja*

Vsebine poizvedb so bile torej standardizirane, poleg zajema sprotnih podatkov bi bilo v bodoče treba na daljši rok vselej poskušati pridobiti tudi follow up ključnih zadev za nazaj (tj. kaj se je zgodilo z še visečimi zadevami) oz. poskušati je treba doseči sledljivost pomembnejših primerov. Zadeve bi bilo treba tudi navzkrižno preveriti in preprečiti beleženje podvajanj. Te podatke smo tokrat sicer zajeli, a jih ni bilo mogoče podrobneje analizirati. Vprašalniki so temeljili na predpostavki, da se bodisi vodijo evidence o nekaterih podatkih in da so drugi podatki dostopni brez večjih težav (npr. z elektronskimi iskalniki v podatkovnih bazah) ali potrebe po zahtevnem analitičnem delu. Naslovniki so bili zaprošeni, da morebitne zadržke pri zbiranju podatkov o praksi pojasnijo.

Poleg vprašanj glede temeljnih nadzornih pristojnosti naslovnikov, ki se je npr. v primeru inšpekcij glasilo "Koliko prijav oziroma pozivov za ukrepanje zaradi varstva pred diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti ali spolne identitete ste obravnavali v letu 2015?« in ob tem naštetih ključnih določbah zakonov in določil o prekrških so bili naslovniki zaprošeni tudi za podrobnejši opis primerov. Prosil sem, da (če je to mogoče) za posamezne primere navedejo podrobnosti (vključno z OE oz. izpostavo organa, opravilno številko): domnevno podlago za diskriminacijo (osebno okoliščino) ter podrobnosti o tem, v zvezi s katero pravico oz. kje naj bi do kršitve prišlo (npr. kdo je bil stranka v postopku, npr. podjetje, odgovorna oseba v državnem organu, kdo je bil prijavitelj …). Če je mogoče, so bili naslovniki zaprošeni naj v prilogi kratko opišejo način obravnave zadev (ali so o zadevi odločali meritorno; ali je morda v postopku, npr. kot prijavitelj, sodelovala kaka nevladna organizacija, npr. sindikat; uporaba deljenega dokaznega bremena, ureditev razmerja zaradi varstva pred povračilnimi ukrepi) in morebitne podatke o izidu teh postopkov (koliko prijav je bilo vsaj delno utemeljenih, odmerjena sankcija; predlog za pregon prekrška, usoda tega predloga, npr. v pritožbenem postopku, v sodnem postopku). Prosil sem tudi, da navedejo morebitne podatke o postopkih, ki so še v teku oz. o odločitvah, ki še niso pravnomočne. Hkrati sem vsem naslovnikom zastavili tudi vprašanje o tem ali spremljajo pritožbe zoper lastne odločitve npr. »Koliko vaših sklepov in ureditvenih odločb je bilo v letu 2015 predmet izpodbijanja z očitki o neenakem obravnavanju (diskriminaciji)?", zastavili pa smo jim tudi vprašanje, ali so prejeli kakšne druge pritožbe s takšno vsebino zoper lastno ravnanje (npr. po 5. členu Zakona o javni upravi ipd.)

Naslovnike smo pozvali naj upoštevajo zlasti naslednja vsebinska pravna določila:

Prepoved diskriminacije razglaša že Ustava RS. Poleg osrednjega 14. člena (pravica do nediskriminacijskega obravnavanja v 1. odstavku, pravica do enakosti pred zakonom v 2. odstavku) posebne vidike oziroma poudarke vsebujejo še druge določbe, npr. enako varstvo pravic v postopkih pred organi oblasti (22. člen, določba je v pomembnem delu širša od prepovedi diskriminacije), pravna jamstva v kazenskem postopku ob popolni enakopravnosti (29. člen, določba je v pomembnem delu širša od prepovedi diskriminacije), enak položaj otrok, rojenih zunaj zakonske zveze (54. člen), enaka dostopnost vseh delovnih mest pod enakimi pogoji (3. odstavek 49. člena) idr. Kot protiustavno je opredeljeno tudi vsakršno spodbujanje k narodni, rasni, verski ali drugi neenakopravnosti (tj. neenakopravnosti na podlagi drugih osebnih okoliščin), razpihovanje narodnega, rasnega, verskega ali drugega sovraštva in nestrpnosti ter pozivanje k nasilju (63. člen Ustave).

Prepoved diskriminacije urejajo tudi pravo Evropske Unije ter številne ratificirane mednarodne pogodbe, iz katerih izhajajo mednarodnopravne obveznosti Republike Slovenije. Na tem mestu ne naštevam posebej posameznih določil, opozarjam, le da so materialnopravne norme iz slednjih praviloma neposredno uporabne. Pred diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete nedvomno varujejo najmanj Mednarodni pakt o političnih in državljanskih pravicah (MPPDP)

ter Mednarodni pakt o ekonomskih, socialnih in kulturnih pravicah (MPESKP), Evropska konvencija o človekovih pravicah (EKČP) ter Evropska socialna listina (ESL), posebej široko pa učinkuje 12. Protokol k EKČP, ki splošno prepoveduje diskriminacijo pri opredeljevanju in uživanju vseh pravic, urejenih z notranjim pravom države pogodbenice in glede katerekoli osebne okoliščine. Iz komentarja o pomenu teh izrazov v pojasnjevalnem poročilu Sveta Evrope ob sprejemanju 12. Protokola k EKČP izhaja, da se določba o prepovedi nanaša na diskriminacijo: „pri uživanju katere koli pravice, ki je posamezniku posebej zagotovljena na podlagi nacionalne zakonodaje; pri uživanju pravice, o kateri je mogoče sklepati glede na jasno obveznost javnega organa na podlagi nacionalne zakonodaje, tj. kadar je z nacionalno zakonodajo določeno, kako naj javni organ ravna; s strani javnega organa pri izvajanju diskrecijske pravice (na primer dodeljevanju nekaterih subvencij); zaradi katerega koli drugega dejanja ali opustitve dejanja s strani javnega organa (na primer ravnanja uslužbencev organov kazenskega pregona pri nadzoru izgredov)." Za urejanje vprašanj, povezanih z odpravo diskriminacije, je v Pravu EU poleg PES posebej pomembnih tudi nekaj direktiv Evropskega sveta, v zvezi s spolno usmerjenostjo mdr. Direktiva št. 2000/78/ES, ki ureja področje dela, delovnih razmerij in razmerij v zvezi z delom.

Pravne obveznosti, ki izhajajo iz prepovedi diskriminacije podrobneje ureja več zakonov:

Zakon o delovnih razmerjih (Uradni list RS, št. 21/2013, v nadaljevanju: ZDR-1), kjer so najbolj relevantne lahko zlasti kršitve 6., 7. in 8. ter 47. člena, 4. odstavka 83. člena, 7. in 8. alineje 1. odstavka 111. člena in morda 165. člena. Ob tem opozarjam da se za nekatere spore in postopke še vedno lahko uporablja stari zakon o delovnih razmerjih (ZDR, Uradni list RS št. 42/2002, s spremembami in dopolnitvami, v nadaljevanju: ZDR), kjer so takorekoč vse kršitve zelo podobne.

Zakon o uresničevanju načela enakega obravnavanja (Uradni list RS št. 93/2007 – uradno prečiščeno besedilo – v nadaljevanju: ZUNEO-UPB1) prepoved diskriminacije uveljavlja na katerem koli področju družbenega življenja, posebej relevantne pa so kršitve 3., 4 in 5. člena zakona.

Slovenska ureditev prepovedi diskriminacije pri zaposlovanju in v zvezi z delom je izjemno široka in se nanaša na najširše možnosti pridobivanja delovnih izkušenj. Nanaša se celo na prostovoljce, kot to izrecno določa 10. člen Zakona o prostovoljstvu (Uradni list RS, št. 10/2011, v nadaljevanju: ZProst). Po 2. členu ZUNEO-UPB1 pa so pred diskriminacijo pri delu varovani tudi vsi samozaposleni, študenti in vsi drugi, ki delajo (npr. prek avtorskih in delovršnih pogodb …).

Nekateri zakoni za kršitve prepovedi diskriminacije določajo globe za prekrške: 24. člen ZUNEO-UPB1, 1., 2. in 7. alineja 1. odstavka 217. člena in 4. alineja 218. člena ZDR-1 (1., 4. ali 6. alineji 1. odstavka 229. člena ZDR), Zakon o javnem redu in miru v 20. členu sankcionira nekatera ravnanja (kršitve iz 6., 7., 12., 13. in 15. člena, ki so storjena z namenom spodbujati nestrpnost oz. z diskriminatornim namenom), Zakon o medijih v 1. alineji 1. odstavka 129. člena sankcionira medij, če z oglasi prizadene spoštovanje človekovega dostojanstva; spodbujajo rasno, spolno ali narodnostno razlikovanje in verske ali politične nestrpnosti, Zakon o varstvu potrošnikov v 8. alineji 1. odstavka 77. členu sankcionira kršitev 2. odstavka 25. člena, po katerem mora podjetje prodajati blago oziroma opravljati storitve vsem potrošnikom pod enakimi pogoji.

Poleg tega posamezne težke oblike kršitve prepovedi diskriminacije kot kazniva dejanja sankcionira tudi Kazenski zakonik (KZ-1), npr. v 131. člen (kršitev enakopravnosti), v 1. odstavku 197. člena (šikaniranje na delovnem mestu, nekatera dejanska stanja), po 198. členu (kršitev pravic pri zaposlovanju ali brezposelnosti, nekatera dejanska stanja) ali po 297. členu (javno spodbujanje sovraštva, nasilja ali nestrpnosti).

Slovenski pravni sistem žal z izjemo enega samega kaznivega dejanja sploh ne pozna t. i. zločina iz sovraštva, tj. zločina ki ima posebno, obarvano obliko motivacije (le 3. odstavek 116. člena predvideva strožjo kazen, če je umor storjen „zaradi kršitve enakopravnosti"). Opozarjam, da 49. člen KZ-1 poleg tega vsebuje le splošno določbo, da sodišče upošteva vse okoliščine, vključno z nagibi, iz katerih je bilo dejanje storjeno, „ki vplivajo na to, ali naj bo kazen manjša ali večja (olajševalne in oteževalne okoliščine)". Prosim, da take primere skušate izluščiti. Ob tem opozarjam, da se za nekatere postopke še vedno lahko uporablja tudi stari Kazenski zakonik, kjer so skoraj vse kršitve zelo podobne tistim v KZ-1 (z izjemo k.d. javnega spodbujanja sovraštva, nasilja ali nestrpnosti).

Naslovnike je zagovornik izrecno opozoril tudi na naslednje oblike diskriminacije in druge ključne besede, kar bi bil lahko pripomoček za iskanje v iskalnikih s ključnimi besedami: kot sta spolna usmerjenost in spolna identita.

Neposredna diskriminacija obstaja, če je oseba zaradi določene osebne okoliščine bila, je ali bi (lahko) bila v enakih ali podobnih situacijah obravnavana manj ugodno kot druga oseba. (2. odstavek 4. člena ZUNEO-UPB1, 6. člen ZDR-1)

Posredna diskriminacija obstaja, kadar je oseba z določeno osebno okoliščino bila, je ali bi lahko bila zaradi navidezno nevtralnega predpisa, merila ali prakse v enakih ali podobnih situacijah in pogojih v manj ugodnem položaju kot druge osebe, razen če te določbe, merila ali ravnanja objektivno upravičuje zakoniti cilj in če so sredstva za doseganje tega cilja ustrezna in (nujno) potrebna. (3. odstavek 4. člena ZUNEO-UPB1, 6. člen ZDR-1)

Navodila za diskriminacijo (4. člen ZUNEO-UPB1) imajo sicer lahko obliko posredne ali neposredne diskriminacije, lahko gre tudi za navodilo za nadlegovanje …

Nadlegovanje je nezaželeno ravnanje, temelječe na kateri koli osebni okoliščini, ki ustvarja zastrašujoče, sovražno, ponižujoče, sramotilno ali žaljivo okolje za osebo ter žali njeno dostojanstvo (5. člen ZUNEO-UPB1, 7. člen ZDR-1).

Spolno nadlegovanje je kakršna koli oblika neželenega verbalnega, neverbalnega ali fizičnega ravnanja ali vedenja spolne narave z učinkom ali namenom prizadeti dostojanstvo osebe, zlasti kadar gre za ustvarjanje zastraševalnega, sovražnega, ponižujočega, sramotilnega ali žaljivega okolja. (7. člen ZDR-1)

Povračilni ukrepi (viktimizacija) pomenijo izpostavljanje žrtev ali tistih, ki jim pomagajo (priče …) neugodnim posledicam zaradi ukrepanja, ki ima za cilj uveljavitev prepovedi diskriminacije (2. odstavek 3. člena ZUNEO-UPB1 in 7. odstavek 6. člena ZDR-1).

Deljeno dokazno breme se uporablja vseh sodnih in upravnih (npr. inšpekcijskih) postopkih varstva pred diskriminacijo (2. odstavek 22. člena ZUNEO-UPB-1, 6. člen ZDR-1) z izjemo kazenskih postopkov. Kadar diskriminirana oseba navaja dejstva, ki opravičujejo domnevo, da je bila kršena prepoved diskriminacije, mora domnevni kršitelj oziroma kršiteljica dokazati, da v obravnavanem primeru ni kršil načela enakega obravnavanja oziroma prepovedi diskriminacije.

Z vidika določb Ustave, MPPDP, priporočil OVSE in prava Sveta Evrope sem zagovornik pri zaznavanju problemov oz. analizi upošteval še naslednje ključne pojave, ki jih domača zakonodaja ureja pomanjkljivo, ali pa jih sploh ne ureja:

- Spodbujanje, pomoč in sodelovanje pri diskriminaciji
- Sovražni govor
- Zločine iz sovraštva
- Segregacijo

Odločili smo se torej da bomo beležili le kršitve in dogajanje **v zadnjem letu dni oz. v letu 2015** (čeprav smo seveda pri analizi oz. poskusu

zasledovanja trendov nato upoštevali tudi številne druge kontekstualne informacije iz preteklosti, glej spodaj).

Glede na zelo zapleten in nepregleden sistem pravnih sredstev za varstvo pred diskriminacijo[16] smo se odločili kontaktirati le naslednje **ključne naslovnike**, ki bi lahko poročali o morebitni pravni praksi:

- Vrhovno sodišče RS
- Državno pravobranilstvo
- Vrhovno državno tožilstvo,
- Policijo
- Komisijo za pritožbe iz DR pri Vladi RS (MJU)
- Varuha človekovih pravic RS
- Izbrane inšpekcijske službe in sicer: Informacijski pooblaščenec, Inšpektorat za javni sektor (Inšpekcija za sistem javnih uslužbencev, upravna inšpekcija); Inšpektorat RS za notranje zadeve, Finančna uprava Republike Slovenije, Zdravstveni inšpektorat, Inšpektorat za šolstvo in šport, Tržni inšpektorat, Inšpektorat za okolje in prostor, (Inšpekcija za prostor, Gradbena inšpekcija, Stanovanjska inšpekcija), Inšpektorat Republike Slovenije za delo, (Inšpekcija nadzora varnosti in zdravja pri delu, Inšpekcija nadzora delovnih razmerij, Socialna inšpekcija), Inšpektorat za kulturo in medije

V zvezi s pojavi sovražnega govora smo prosili za podatke o praksi tudi MMC RTV Slovenija, Spletno oko, Svet za odziv na sovražni govor in Novinarsko častno razsodišče.

Pilotna izvedba

Pilotna izvedba spremljanja stanja kršitev je potekala v januarju do presečnega datuma 17. 2. 2016. Na poizvedbe je odgovorila večina naslovnikov, nekateri, npr. MMC RTV Slovenija in Novinarsko častno razsodišče, pa tudi niso.

Rezultati

Kot **kontekstualne informacije** pri analizi in vrednotenju smo uporabili vsebino analize zagovornika o očitnih kršitvah mednarodnega prava zaradi neskladja domače zakonodaje z mednarodnim pravom človekovih pravic (judikatura ESČP, SEU, glej opombo 8), poleg tega pa še projektno analizo domače zakonodaje, vsebino projektne sociološke raziskave in nekaterih panevropskih anket javnega mnenja, pa tudi nekaj časovno specifičnih informacij (npr. zlasti mednarodni razvoj v sosednjih državah, EU, ZDA npr. ob vprašanju porok in vsebine razmerij registriranih partnerjev, posvojitve), zlasti pa se je upoštevalo tudi zgodovino prizadevanj za odpravo segregacije v domačem pravnem redu, sprejem Družinskega zakonika in njegovo zavrnitev na referendum v letu 2012, javno razpravo ob pripravi osnutka predloga Zakona o partnerski skupnosti v letu 2014[17], sprejem Zakona o spremembah in dopolnitvah Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih (ZZZDR-D) v letu 2015 in njegovo zavrnitev na referendumu v letu 2015, ter v DZ vloženi predlog Predlog zakona o partnerski zvezi …), kar kaže na pravni in socialni razvoj (zadeve na ESČP v zadevah Oliari in drugi proti Italiji, primer Obergefell pred Vrhovnim sodiščem v ZDA ...). Upoštevali smo tudi, kam je bila posebej usmerjena pozornost javnosti, kar je bilo še posebno pomembno zaradi referenduma o sprejetem ZZZDR-D.

Tokrat smo analizo lahko opravili le ad hoc na

[16] Glej njihovo shemo in opis npr. na zagovornikovi spletni strani na http://www.zagovornik.gov.si/si/druge-poti/index.html.

[17] Predlog Zakona o partnerski skupnosti je bil s strani MDDSZ dan v javno razpravo najprej 22. 4. 2014, nov predlog pa nato še dne 15. 10. 2014 (EVA 2014-2611-0025) . Dostopno na http://www.mddsz.gov.si/si/zakonodaja_in_dokumenti/predpisi_v_pripravi/. Iz novice na spletni strani je razbrati da je večje število ljudi "izražalo bojazen, da bi istospolno usmerjeni pari tako hitreje prišli do pravice do posvojitve ali oploditve z biomedicinsko pomočjo.« https://iskreni.net/druzba/aktualno/165408-v-javni-razpravi-je-nov-predlog-zakona-o-istospolnih-skupnostih.html. Zavod Kul24, ki je glavni koordinator Kampanje za otroke je npr. osnutek pospremil z oznako da gre kontroverzen predlog in (v slikovnem delu za manipulacijo), glej http://24kul.si/besedilo-kontroverznega-predloga-zakona-o-partnerski-skupnosti.

podlagi zbranih podatkov za tekoče obdobje ter se osredotočili na analizo le najbolj resnih (in prioritetnih) problemov ter zaznavanje vzorcev množičnega problematičnega vedenja. Na tem mestu zaradi kritičnih kadrovskjih težav **ni bilo prostora za navzkrižno preverjanje zadev** (morebitna podvajanja), **za natančno analizo in predstavitev izidov posameznih varstvenih postopkov** ipd. Poročilo torej ni natančna analiza vsega zbranega gradiva.

Med procesom je bilo zaradi kadrovskega manka **opuščena ideja o oblikovanju protokolov za strateško odzivnost**. Tako za odzivnost na kršitve s pravnimi sredstvi (strateško pravdanje, nujni primeri …), kot na ponujanje podpore (in povratne informacije o zadovoljstvu ter pomanjkljivostih), za strateški in koodrinirano oblikovan HR impact asessment ključnih predlogov v strokovnih in političnih razpravah o vsebini zakonodaje (protokol za udeležbo v postopkih, z različicami glede na oblike postopkov, časa trajanja javne razprave ob nujnih, hitrih, skrajšanih postopkih …), pa tudi za sistematične reakcije na vsebine v medijih. To je glede na stanje z viri pomenilo le pobožno željo. Posamični protokoli za ukrepanje, če bi jih razvili, bi morali omogočiti naslavljati a). hude posamične in vse ključne množične kršitve (žrtvam nuditi pravno in psihosocialno podporo in oporo, jih najti oz. problem poskušati nasloviti na praven ali drugačen način; b.) ključne sistemske odzive (zagovarjati ustrezne spremembe predpisov za odpravo sistemske diskriminacije in c.) zasledovati oz. poiskati strateške zadeve (npr. za strateško pravdanje). V perspektivi bi bilo treba sprejeti letni načrt dela z jasno strateško usmeritvijo, rezultat celoletnega dela pa bi morala biti nekakšna letna senčna poročila o stanju spoštovanja pravic LGBT-oseb. Kot primer takega ad hoc odzivnega ukrepa, ki je uporabil tudi znanje nastalo v projektu, predstavljam spodaj zagovornikove intervencije pred parlamentom in na ustavno sodišče.

Rezultati spremljanja zaznanih kršitev prepovedi diskriminacije so naslednji:

Vrhovno sodišče RS: Od vseh civilnih (tudi delovnih in socialnih sporih) zadevah, upravnih sporih, postopkih sodnega varstva ob prekrških in obravnavanih sumih kaznivih dejan – ob letno prejetih cca 40.000 novih zadevah na slovenskih sodiščih ni bil zaznan prav noben primer varstva pred diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete (rezultat 0). Predstavnik za stike z javnostmi VS je pojasnil, da po pogovorih z vodjami delovnih skupin za posamezne vpisnike ugotavlja, da takšnih primerov na podlagi podatkov v vpisnikih ni mogoče identificirati, saj se ne vodijo pod deskriptorji, ki bi ustrezali potrebam analize. Morebitno analizo sodne prakse bi torej lahko naredili le kvalitativno, ad hoc oz. popolnoma »peš«.

Ustavno sodišče: Kot rečeno smo pregledali le vpisnike in objavljene odločbe. Identificirana je bila 1 zadeva z opravilno številko U-I-255/13 – Zahteva za oceno ustavnosti 6. člena Zakona o registraciji istospolne partnerske skupnosti (Uradni list RS, št. 65/05), ki jo je vložilo Upravno sodišče odpira vprašanje nerazumnega kratenja možnosti registracije partnerske skupnosti zunaj uradnih prostorov upravne enote (neposredna diskriminacija zaradi spolne usmerjenosti), v absolutno prednosti obravnavi od 17. 12. 2014 Vrhovno državno tožilstvo je posredovalo splošne podatke o obravnavi kaznivih dejanj, nima pa natančne analize obravnavanih primerov v zvezi z diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti ali spolne identitete. Drugi pravnih poti, npr. prekrškovnih predlogov oz. udeležbe v upravnih in sodnih postopkih zaradi varstva javnega interesa ni uporabilo. (0)

Državno pravobranilstvo nam je sporočilo da takih primerov ni obravnavalo (0).

Policija je posredovala splošne podatke, nima pa natančne analize obravnavanih primerov sumov prekrškov ali preiskovanja kaznivih dejanj v zvezi z diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti ali spolne identitete. Glede na podatke spletnega očesa so prejeli najmanj tri prijave suma kršitve 297. člena KZ (glej spodaj).

Komisija za pritožbe iz DR pri Vladi RS (MJU) je sporočila, da takih primerov ni obravnavala (0).[18]

Zagovornik načela enakosti je v letu 2015 obravnaval skupaj 5 zadev (približno 7–8% vseh zadev) od tega 3 nove pobude: glede diskriminacije pri pravici do plačanega dopusta za registracijo v ministrstvu za obrambo, glede suma diskriminacije pri zaposlovanju v zasebnem sektorju ter pri nevarnosti nepotrebnih policijskih intervencij pri soočenju s specifično spolno identiteto (izrazom osebe) v kontekstu ugotavljanja posameznikove osebne identitete. Prva zadeva je bila reaktivirana v kontekstu intervencije na Ustavno sodišče ob razpisu referenduma o ZZZDR-D – sistemska diskriminacija pri možnosti skleniti zdravstveno zavarovanje za registriranega nezaposlenega partnerja, prvi obravnavani primer pa je bil splošno sistemski – zagovornik je kot širše vprašanje obravnaval segregacijo spolnih manjšin v pravnem sistemu – zlasti v družinskem pravu (zakonska zveza, posvojitve) – o tem pa se je izrekel v kontekstu postopka sprejemanja in nato spora o razpisu referenduma o ZZZDR-D (glej v nadaljevanju). Zagovornik ob obravnavi vseh teh zadev ni izdajal mnenj (pogojno le eno svetovalno), raje je nudil neposredno pravno in drugo pomoč v postopkih varstva konkretnih pravic, med katere šteje tudi zakonodajni proces. Zagovornik je v teh primerih posebej natančno raziskal razlagalne možnosti, vključno z možno neposredno uporabo prava EU (npr. direktive 2000/78/ES). V eni od kvalitativno povsem drugačnih zadev je slučajno ugotovil, da pravna praksa v nekaterih primerih pravne praznine, ki imajo diskriminatoren učinek premosti na tak način (na to je naletel prav ob priznavanju pravic oz. ugodnosti zaposlenih diplomatov na misijah v tujin zaradi vzdrževanja registriranih istospolnih partnerjev).

Zagovornik je sicer glede ZZZDR-D poskušal intervenirati pri zakonodajalcu ob pripravi utemeljitve razlogov za sprejem sklepa o zavrnitvi razpisa referenduma, a mu ta možnost na delovnem telesu DZ ni bila dana, ob sarkastičnem sklicevanju na njegovo »neodvisnost«. Ta je glede na magnetogram DZ očitno postala problem šele ob začetku vsebinskega izvajanja (sklicevanju zagovornika na samostojno in neodvisno mnenje), ne pa pred tem, ko je bila zagovorniku kot predstavniku MDDSZ očitno že dana beseda[19]. Zagovornik svojih stališč ni mogel predstaviti zgolj zato, ker svoj položaj in naloge jemlje zares. Dotlej pa za njegovo intervencijo tudi sploh ni bilo pravovarstvene potrebe. Sicer je kje že pred tem na te argumente v dobri veri opozarjal tako Vlado RS kot predlagatelja ZZZDR-D, ki je pripravljal tudi odziv na pritožbo zaradi zavrnitve razpisa referenduma. Zagovornik se dobro zaveda, da je bil za sprejem odgovora DZ na pritožbo potreben minimalni skupni imenovalec političnih strank. Kot kaže pa o tem, kako bo DZ branil svoje že sprejete odločitve (in s tem pravice ljudi) v tem položaju ni odločala moč argumentov, ampak argument moči oz. ravnotežje političnih sil. V tem smislu se zagovornik ne more znebiti vtisa, da DZ svojega ravnanja (in pravic ljudi) ni branil z vsemi razpoložljivimi argumenti, s katerimi bi jih lahko, kar lahko kaže na nekatere mentalne rezervacije v samem DZ. V nadaljevanju povzemam vsebino intervencije na Ustavno sodišče (za podrobnosti pa glej opombo 8).

Zagovornik je dva para istega spola nagovoril da sta ga zaprosila za intervencijo Ustavnemu sodišču v zvezi z odločitvijo o nerazpisu zakonodajnega referenduma o ZZZDR-D v zadevi U-II-1/15. En par živi v registrirani partnerski skupnosti in opozarja na problem diskriminacije

[18] Lahko je vprašljivo tudi, da bi sploh jih, tudi če bi jih prejela. KPDR je namreč v eni od pri zagovorniku obravnavanih zadev v odzivu št. 10051-529/2015/4 z dne 4. 12. 2015 navedla naslednje: »KPDR same diskriminacije kot takšne ne more presojati, saj odloča o pritožbah zoper odločitve o pravicah in obveznostih iz delovnega razmerja izključno na podlagi vpogleda v spisovno dokumentacijo, ali je bil javni uslužbenec .... dejansko diskriminiran pa lahko ugotovi le sodišče na podlagi dokaznega postopka z zaslišanjem prič. Senat KPDR se je tako lahko v konkretnem primeru, na podlagi podatkov iz spisa in veljavne zakonodaje, opredelil le do navedb javnega uslužbenca v zvezi z ... (z drugimi vprašanji, op. BVŠ). Povsem enako ravna KPDR tudi v primeru ostalih zadev oz. pritožb javnih uslužbencev, ko je očitek o diskriminaciji le del pritožbenih navedb, ki se sicer nanašajo na odločitev o pravici in obveznosti javnega uslužbenca.«

[19] Glej http://www.dz-rs.si/wps/portal/Home/deloDZ/seje/izbranaSejaDt?mandat=VII&seja=24%20012.%20

zaradi onemogočanja sklenitve obveznega zdravstvenega zavarovanja za vzdrževanega partnerja. Neregistrirani par pa bi se želel registrirati oz. skleniti zakonsko zvezo, opozarja pa na uzakonjeno diskriminacijo, ker v ta namen ne more dobiti dodatnih dni plačanega dopusta.

Zagovornik v svoji izjemno obsežni in izčrpni intervenciji opozarja zlasti na vidik primarnega prava EU, ki je bil v pravni razpravi doslej povsem nerazumljivo zapostavljen. Obe življenjski situaciji jasno izpostavljata, da ZZZDR-D odpravlja tudi ti dve pomembni neustavnosti, ki izhajata iz dosedanje zakonodaje in da je torej nujen tudi za zagotovitev spoštovanja prava EU.

Prva neustavnost je jasno razvidna že iz sodbe Evropskega sodišča za človekove pravice v zadevi P.B. in J.S. proti Avstriji, št. 18984/02 (2010), iz katere izhaja, da je celo omejevanje dostopa neregistriranim istospolnim partnerjem do komercialnega nezgodnega in zdravstvenega zavarovanja po zaposlenem partnerju diskriminatorno. Toliko bolj (a fortiori) nesprejemljivo je tako urejanje pri obveznem zdravstvenem zavarovanju in to ne le za neregistrirane, ampak celo za registrirane istospolne partnerje (neustavnost Zakona o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju). Ta sodba ima jasne implikacije iz perspektive prava EU, saj gre za pravice v zvezi z delom. Drugi primer je še bolj očiten. Izpostavlja zakonske norme, ki so identične tistim, ki jih je za nezdružljive s pravom EU razglasilo Sodišča EU v zadevi Frédéric Hay v. Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sevres C-267/12, (2013). Iz sodbe popolnoma jasno izhaja, da je v nasprotju s pravom EU najmanj Zakon o delavcih v državnih organih, ki določa, da je delavec lahko odsoten z dela s pravico do nadomestila plače mdr. tri dni tudi zaradi sklenitve zakonske zveze (ne pa npr. registracije). Ker je nejasen je v tem smislu enako problematičen tudi Zakon o delovnih razmerjih. Navedeni dopusti so pomembni tudi za druge posebne dogodke, npr. pogreb svojcev ipd. Zagovornik je ustavno sodišče opozoril, da bi z morebitnim nesprejemom ZZZDR-D torej še naprej kršili primarno pravo EU, ki prav tako kot domača ustava in EKČP varuje pravico do enakega obravnavanja.

Zagovornik se je v intervenciji izčrpno odzival tudi na druge prezrte pravne vidike (neskladja z drugimi sodbami ESČP in SEU), dal pa je tudi izjemno obsežen uvid v primerjalno pravni vidik, npr. glede pravice do enakega obravnavanja kot samostojne človekove pravice ali glede narave in pomena zakonske zveze kot pravice in hkrati statusa samega zase, ki je ključen z vidika zaščite človekovega dostojanstva. Izčrpen uvid je dal tudi v vprašanje diskriminacije pri posvojitvah otrok, vprašanja svobode vesti in vzgoje otrok v skladu s svojimi prepričanji in druga vprašanja človekovih pravic, ki se dotikajo te teme.Varuh človekovih pravic RS je obravnaval skupaj 12 zadev. Od tega vprašanja zaposlovanja, registracije, šolstva (kjer je šlo za domnevno diskriminacija heteroseksualnih oseb) obravnaval pa je tudi 3 sistemske probleme (smiselno segregacijo oz. kontekst nesprejetja ZZZDR-D) pa tudi 6 zadev glede sovražnega govora zoper spolne manjšine. Konec leta 2015 je po nesprejemu ZZZDR-D na referendumu varuh napovedal, da bo nekatere primere sistemskih diskriminacij poslal v presojo ustavnosti Ustavnemu sodišču.

Izbrane inšpekcijske službe: Informacijski pooblaščenec, Inšpektorat za javni sektor (Inšpekcija za sistem javnih uslužbencev, upravna inšpekcija), Inšpektorat RS za notranje zadeve, Finančna uprava Republike Slovenije, Zdravstveni inšpektorat, Inšpektorat za šolstvo in šport, Tržni inšpektorat, Inšpektorat za okolje in prostor, (Inšpekcija za prostor, Gradbena inšpekcija, Stanovanjska inšpekcija), Inšpektorat Republike Slovenije za delo, (Inšpekcija nadzora varnosti in zdravja pri delu, Inšpekcija nadzora delovnih razmerij, Socialna inšpekcija) ter Inšpektorat za kulturo in medije

niso poročale niti o eni relevantni prejeti zadevi (0). Pripominjam, da se vsaj pri nekaterih oblikah diskriminacije zastavlja vprašanje, ali jih v praksi inšpektorji sploh obravnavajo, npr. pri nadlegovanju v konkretnih situacijah[20].

V zvezi s pojavi sovražnega govora podatkov o praksi MMC RTV Slovenija in novinarskega častnega razsodišča odziva nismo dočakali.

Spletno oko je poročalo o 3 primerih, ki so bili odstopljeni policiji kot sumi kaznivega sovražnega govora. V vseh je šlo za spletne pozive k pobojem in iztrebljenju gejev in istospolno usmerjenih oseb. Najmanj eden od primerov menda ni bil ocenjen za kaznivo dejanje.

Svet za odziv na sovražni govor nima natančne analize obravnavanih primerov, nekaj pa jih je obravnaval in se odzval, mdr. na sistematično žigosanje in demoniziranje spolnih manjšin s strani neke zelo aktivne nevladne organizacije, ki je bila tudi vodilna v politični kampanji proti sprejemu ZZZDR-D, vključno z referendumsko kampanjo.

Pravna svetovalnica v projektu je zaznala najmanj 5 primerov suma diskriminacije: tako kot zagovornik je obravnavala omejevanje sklepanja obveznega zdravstvenega zavarovanja (primer 4/2015), v katerem je dala mnenje o obstoju diskriminacije v Zakonu o zdravstvenem varstvu in zdravstvenem zavarovanju (ZZVZZ) zaradi (ne) možnost zdravstvenega zavarovanja po partnerju v primeru brezposelnosti. Prizadetemu so bile posredovane informacije o pravnih možnostih za ukrepanje ter dana pomoč pri pripravljanju vlog v postopku pred ZZZS. Pomoč je bila ponujena tudi pri iskanju odvetnika oziroma odvetnice za vložitev tožbe. Razpolagamo s podatkom, da je bil vložen zahtevek za civilno sodno varstvo v socialnem sporu s predlogom za neposredno uporabo prava EU ter podrejeno za vložitev zahteve za presojo ustavnosti s strani sodišča. Svetovalnica je obravnavala tudi 2 primera suma diskriminacije v zvezi z zaposlitvijo, eden z dohodninskimi obveznostmi, eden z neprofitnim stanovanjem, obravnavane pa so bile tudi posvojitve, intersekcijska diskriminacija z okužbo HIV, razlikovanje glede možnosti registracije glede na državljanstvo, v več zadevah pa so bila dana tudi splošna pojasnila. Skupaj je bilo sicer obravnavanih 19 situacij.

Izvedeno je bilo tudi situacijsko testiranje o pripravljenosti najemodajalcev oddajati stanovanje, ki je na terenu raziskalo področje, kjer prijav diskriminacije tradicionalno sploh ni. Izsledki so dali naslednje rezultate. V 6 primerih od 62 klicev (9,7 %), v katerih smo najemodajalcem dali vedeti, da po stanovanju povprašuje istospolni par, kasneje pa je situacijo preveril še heteroseksualni povpraševalec po istem stanovanju, smo dokazali neenako obravnavanje, najbrž diskriminacijo. V teh šestih klicih najemodajalci bodisi odkrito niso ponudili ogleda (1 primer) bodisi so zatrjevali, da je stanovanje že (praktično) oddano (5 primerov). Kontrolni par se je v vseh primerih za ogled naknadno dogovoril brez težav (torej je bilo stanovanje v resnici še na voljo). Najemodajalci so v teh primerih istospolnemu paru z različnimi načini dajali odvračalna pojasnila: npr. »stanovanje je že oddano«, »99 % je že oddano«, »smo že zmenjeni, da jutri prinesejo varščino, če ne bodo, vas pokličem nazaj«. Zaznati je bilo tudi druge elemente slabšega obravnavanja, npr. omenjanje, da je stanovanje nekam majhno za dva, osornost in neprijaznost, pomenljiv molk po tem, ko jim je bilo predočeno, da se za stanovanje

[20] *Iz letnega poročila varuha človekovih pravic za leto 2011 npr. izhajajo naslednje pomenljive ugotovitve glede inšpekcijskega nadzora v primerih nadlegovanja: »Varuh človekovih pravic RS (Varuh) v teh primerih preverja predvsem delovanje Inšpektorata RS za delo (IRSD), ki je pristojen ugotavljati, ali so delodajalci sprejeli ukrepe za zaščito delavcev pred spolnim in drugim nadlegovanjem ali trpinčenjem na delovnem mestu, kot jih določa Zakon o delovnih razmerjih (ZDR). Če delodajalec ni sprejel teh ukrepov, ga lahko inšpektor kaznuje z globo. Ta ukrep – globa pa ne reši težave, zaradi katere se je delavec obrnil na IRSD. Za ugotavljanje trpinčenja, nadlegovanja in šikaniranja je namreč pristojno sodišče.« In še »Poudarjamo: zaradi strahu pred izgubo zaposlitve si zaposleni o pojavih trpinčenja, šikaniranja in nadlegovanja na delovnem mestu ne upajo govoriti, kaj šele podati prijavo nadzornim institucijam ali iti na sodišče. Raje se sprijaznijo s popolnoma nečloveškimi delovnimi razmerami. Glej Letno poročilo Varuha za leto 2011, pod 2.10 delovna razmerja, str. 245-246, dostopno na http://www.varuh-rs.si/fileadmin/user_upload/pdf/lp/Letno_porocilo_Varuha_za_leto_2011.pdf.*

zanima istospolni par ipd. Na kakšen izbruh ali da bi kdo kar položil slušalko, nismo naleteli. Pri enem od ugotovljenih primerov kršitve smo po naključju naleteli na osebo, ki ima v lasti vrsto stanovanj, celo v več krajih in se je s tem sam pohvalil, poleg tega je bil občinski veljak (v zvezi s terminom ogleda oz. klicem glede termina je na primer omenjal, da ima sejo mestnega sveta).

V dodatnih 5 primerih (skupaj z zavrnitvami torej 17,7 %) so imeli istospolni pari testerjev bistveno različno izkušnjo (kljub na koncu uspešno dogovorjenemu ogledu) od kontrolnih parov: daljše izpraševanje, komentarji ali pomenljiv molk ob omembi istospolnega partnerja/ke ter nenavadna vprašanja, kot so: »Ali to iščete s svojo hčerko?«, »Ali gre za vašega otroka ali dva tipa?«. Zaznana je bila tudi nekoliko slabša izkušnja testerjev v primerih poskusa najema s strani moškega – torej gejevskega istospolnega para: imeli smo 12,5 % primerov neenakega obravnavanja, ženski istospolni par pa je na to naletel le v 6,7 % primerov. Statistično je najbrž ta podatek glede na vzorec premalo za kategorične zaključke, vendar je vsekakor dovolj za hipotezo, da gejevski pari morda težje najamejo stanovanje v primerjavi z lezbičnimi pari.

Vrednotenje zbranih podatkov in informacij

Navedeni podatki, sploh pa manko prijavljenih primerov so zelo povedni. Zlasti v naslednjem pravnem in sociološkem kontekstu.

V Sloveniji je glede na rezultate pravne analize v projektu očitno uzakonjena segregacija v družinskem pravu, ki se razteza tudi širše v več kot 70 zakonov. V njih je na stotine diskriminatorno urejenih situacij.

Notranji in zunanji pritisk mehanizmov za uveljavljanje standardov prava človekovih pravic očitno ni učinkovit, saj se ne spoštujejo niti sodbe domačega ustavnega sodišča niti sodbe evropskih sodišč z erga omnes učinkom:

- Na ESČP velja omeniti najmanj problem kratenja možnosti vstopa v najemna razmerja po umrlem partnerju (primera Jakobski proti Poljski, Kozak proti Poljski) in razlikovanje pri dostopu do zdravstvena zavarovanja (P.B. in P.S. proti Avstriji (2010);
- Na SEU pa velja omeniti že izpostavljeno sodbo v zadevi Frédéric Hay v. Crédit agricole mutuel de Charente-Maritime et des Deux-Sevres C-267/12 (2013). Iz sodbe izhaja, da je v nasprotju s pravom EU najmanj Zakon o delavcih v državnih organih enako problematičen pa je tudi Zakon o delovnih razmerjih (glej zgoraj zagovornikovo analizo).

Opozoril teles OZN (npr. CESCR) in SE na tem mestu niti ne predstavljam podrobneje

V luči tako resnega stanja je posebej pomenljiva javnomnenjska percepcija problema: po podatkih iz raziskave Eurobarometra 393[21] v letu 2012 17 % (podobno kot v letu 2009) ljudi v EU samih misli, da so bili v zadnjem letu žrtev diskriminacije, 34 % pa jih je bilo priča takemu dogodku v zadnjem letu. Eurobarometer 437 – discrimination in the EU in 2015[22] je posebej pomemben ker vsebuje poudarek oz. je fokusiran na diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete. Raziskava kaže, da vsak peti Evropejec (21%) pove, da je bil v zadnjem letu diskriminiran, približno 3 % Evropejcev pa je diskriminiranih ker so LGBT-osebe. Za slovenske podatke so zanimiva odstopanja, ki kažejo, da menimo da je te diskriminacije manj, kaže se večja socialna distanca respondentov, hkrati pa nadpovprečna prepričanost, da bi vedeli kaj storiti v primerih diskriminacije. Obseg prijavljene diskriminacije to seveda temeljito demantira.

Koliko potemtakem pomeni cca 150–250 prijavljenih primerov vse[23] diskriminacije v

[21] Dostopno na http://ec.europa.eu/public_opinion/archives/ebs/ebs_393_sum_en.pdf

[22] Dostopno na http://ec.europa.eu/COMMFrontOffice/PublicOpinion/index.cfm/Survey/getSurveyDetail/instruments/SPECIAL/surveyKy/2077 glej oddelek »Spotlight sexual orientation and gender identity«

[23] Na katerikoli osebni okoliščini, kateremkoli področju vsem organom oblasti skupaj (ob tem pa se verjetno številne se prekrivajo, tako da je isti primer prijavljen več organom).

.

Sloveniji letno (po skrajno dobrohotni oceni), če ima ta 2.059.114 prebivalcev? Če naj bi bili podatki o percepciji problema pravilni ima letno najmanj 35.000 ljudi v Sloveniji občutek, da so diskriminirani. Če hkrati upoštevamo še, da se mnogo žrtev diskriminacije niti ne zaveda, govorimo seveda v vsakem primeru zgolj o drobnih promilih prijavljene diskriminacije. Pa še ta v daleč največjem deležu odpade na prijave neformalnim mehanizmom za podporo žrtvam (svetovalnica, varuh človekovih pravic, zagovornik, prijave Spletnemu očesu …), ne pa uporabi postopkov z rednimi pravnimi sredstvi. Takšnih in podobnih raziskav o percepcijah in po drugi strani prijavljanju diskriminacije in izjemno visokih odstotkov neprijavljene diskriminacije (med 80 in 90 %) bi lahko našteli še precej, npr. iz raziskav FRA, raziskav nevladnih organizacij, tudi v Sloveniji, raziskav nekaterih teles za enakost ipd.

Možno je zaključiti, da **ima manko prijav (underreporting) naravnost zastrašujoče razsežnosti**, gre za promile prijavljene diskriminacije. To izhaja tudi iz poročila ECRI, CRI(2014)39, september 2014, ki svojo zaskrbljenost nad stanjem v Sloveniji in mankom podatkov o praksi zaključuje z povedno oceno: zakonodaja ne daje rezultatov („The law is disfunctional“). Obstaja ogromen razkorak med pravom in vsakdanom, seveda v škodo prava oz. pravic. Diskriminacije zato res ni? Popolnoma jasno je, da jo je zelo veliko, da je dobesedno na vsakem koraku, le da ostaja skrita, da se ji nihče ne uspe zares upirati in se ji tudi ne upira. To je v primerih segregacije sploh docela logično, še posebno logično pa je tedaj, ko diskriminacijo brez vsake slabe vesti povzroča država. V takšnih pogojih neučinkovitosti obstoječih pravnih sredstev in hkrati nezaupanja vanje kršitelji lahko mirno spijo: verjetnost, da jih bo kdo prijavil, kaj šele, da jih bi zadela kakršnakoli resna posledica, je skoraj zgolj teoretična. **Vzpostavljen je začaran krog strahu, občutka nemoči, nezaupanja, neznanja, neosveščenosti, neodgovornosti, iskanja krivde in opravičil …** Za ta krog je odgovorna država, saj bi ga bila nedvoumno dolžna jasno in odločno presekati.

PREDLOGI ZA BODOČE RAVNANJE

Država je dolžna nemudoma:

- Zagotoviti izpolnitev dolžnosti spoštovati ter odstraniti vsakršno segregacijo spolnih manjšin, za transspolne osebe pa jasno predpisati pravila pri usklajevanju pravne in drugih komponent spola s spolno identiteto;
- Zagotoviti izpolnitev dolžnosti učinkovito varovati s tem, da precizira, kaj je dopustno in kaj ne (glej npr. obsežne pripombe zagovornika k Zakonu o varstvu pred diskriminacijo[24]), s tem da zagotovi enostaven in učinkovit sistem pravnih sredstev, zagotoviti je dolžna učinkovito varstvo (znanje, viri, občutljivost, učinkovite in odvračalne sankcije …), omogočiti mora učinkovito podporo žrtvam s strani NVO tudi v pravnih postopkih pa tudi tedaj ko žrtve ni ali je ni mogoče identificirati (t. i. class action), prav tako mora omogočiti učinkovito podporo žrtvam s strani telesa za enakost, ki ga je dolžna šele ustanoviti.
- Zagotoviti izpolnitev dolžnosti zagotoviti učinkovito dejansko uresničevanje in izpolnjevanje, v prvi vrsti mora zagotoviti zbiranje podatkov in monitoring stanja varstva pred diskriminacijo, država se je dolžna zavezati in sprejeti jasne in ambiciozne strategije in časovnice za ukrepanje ter določiti odgovorne za koordinacijo politike, obenem pa tesno sodelovati z vsemi deležniki, zlasti NVO in drugo strokovno ter zainteresirano javnostjo. Država mora za vse navedeno nameniti zadostne in potrebne vire ter postati zgled delovanja na tem področju.

Za vse to so potrebni koreniti zakonodajni in politični premiki, zlasti pa zasuk v paradigmi oz. sprejem vizije.

Izvedeni projekt je gotovo lahko zgled sistematičnega pristopa k „problemu“ tudi **za druge NVO in skupine**, ki so zaradi sistemske

[24] *Dostopno na http://www.zagovornik.gov.si/fileadmin/dokumenti/VG-ZVD_predhodno-medresorsko_zagovornik.docx.*

diskriminacije, socialne marginalizacije in segregacije v podobnem položaju kot LGBT-skupine, npr. osebe z invalidnostmi, z motnjami v duševnem zdravju ipd. Državo je projekt dobesedno privlekel pred ogledalo. Vprašati se je treba:

- Kdo je nanizal pravne argumente (dokaze) za sprejem ZZZDR-D?
- Kdo je dokumentiral obseg diskriminacije LGBT v Sloveniji?
- Kdo LGBT skupnostim zares nudi pravo podporo in oporo pri varstvu?
- Kako je možno, da celo v takšnem zgodovinskem in pravnem kontekstu država (vlada) še vedno nima nobene vizije in jasne politike, niti pri odpravi segregacije? Ali ni morda cesar nag?

Zame tu ni problemov – so le rešitve. Zato velja načelo. Sam si pomagaj in Bog ti bo pomagal. Iz tega zaključujem, da je še vedno mnogo prostora za podoben projekt tudi v sferi varstva pravic **LGBT-skupin**, ki bi gradil na pričujočem in ga nadgradil, po možnosti z zares trajnostnimi pristopi in rešitvami. Tudi to še vedno potrebujemo. Ko se namreč enkrat zbere kritična masa in se snežna kepa začne valiti, jo je težko ustaviti. Država se tega prav gotovo dobro zaveda.

NAMESTO ZAKLJUČKA

Pravičnost mora biti vidna, da ji je (lahko) zadoščeno (Justice must be seen to be done!).

Sam menim, da je zelo podobno z enakostjo. Zato ni bistveno naše pričakovanje, o tem kaj bodo ali kar bi zares morali storiti drugi, kaj šele čakanje na to, kaj nam bodo ti dovolili ali nemara celo zapovedali, naj storimo. Ključno je, da se vztrajno sprašujemo o tem, kaj lahko in kaj zmoremo storiti mi sami, da bi lahko postali zgled za druge. In da se kakšne od teh idej vsekakor tudi lotimo. Pa čeprav vse skupaj na videz izgleda kot brezglavo metanje na glavo v bazen, za katerega ne vemo ali je na pol poln ali napol prazen. Treba ga je napolniti. Za te cilje je vredno tudi tvegati.

Zato:

"Never doubt that a small group of thoughtful, committed citizens can change the world. Indeed, it is the only thing that ever has." - Margaret Mead

(Nikoli ne dvomi, da lahko majhna skupina premišljenih, zavzetih in predanih ljudi spremeni svet. Pravzaprav je to edino, kar ga sploh spreminja in ga je kadarkoli spremenilo (na bolje).)

SITUACIJSKO TESTIRANJE (‘*TESTING*’) POJAVA DISKRIMINACIJE PRI NAJEMU STANOVANJ

Manca Šetinc Vernik

OPIS METODE

Se vam je kdaj zgodilo, da ste imeli na trgu dobrin in storitev, npr. v gostilni, čuden občutek, da vas natakar ignorira, da vas gleda postrani, da je nekaj narobe, morda prav zato, ker tam sedite na večerji s partnerjem istega spola? Da ste bili postreženi slabše kot drugi? Za dokazovanje diskriminacije slutnja ni dovolj, včasih celo to, da so postregli druge istočasno v tisti gostilni bolje, ni dovolj. Vsakdo ima kdaj kak slab dan, zato se vam je tisto v gostilni povsem mogoče zgodilo le slučajno in ne zato, ker bi vam na ta način kak natakar dajal vedeti, da ne odobrava vaše spolne usmerjenosti. Kako pa lahko zares dokažete, ali je to, kar se vam je zgodilo, morda vendarle neenako obravnavanje?

Situacijsko testiranje je eno od zelo pomembnih orodij za odkrivanje in dokazovanje obstoja ter še posebej tudi obsega pojavljanja diskriminacije. Kot metodo za dokazovanje (rasne) diskriminacije so ga uporabljali v skupnostih temnopoltih že v 50-ih letih prejšnjega stoletja, metodološko pa so ga izpopolnili in razvili raziskovalci oz. akademiki na Harvardu v ZDA v 60-ih letih prav zato, da bi bila metoda pravno čista kot solza. S to metodo se pri kršiteljih dokumentira (ponovno) kršitev prepovedi rasne diskriminacije, zato so tožniki na ta način dobili dokaz, da njihov primer ni bil osamljen, temveč da gre za diskriminatoren vzorec vedenja, zato so bili v tožbah proti takim zadrgnjenim diskriminatorjem lahko uspešni. Danes to metodo za preučevanje diskriminacije ne uporabljajo le aktivisti, ampak celo vlade, npr. za raziskave (monitoring) stanja na terenu (v ZDA že od 70-ih let naprej).

Zakaj gre? Gre za **načrtno preverjanje vzorcev ravnanja** oz. za zaznavanje pojavljanja sumljivega razlikovanja ali kar diskriminacije v nekih specifičnih ali tipičnih situacijah. Na primer: preverja se lahko, kako pogosto se diskriminacija pojavlja pred nekim organom oblasti, pred nekim delodajalcem, pred ponudnikom nekih storitev. Ravnanje se lahko preverja tudi na širšem vzorcu potencialnih kršiteljev prepovedi diskriminacije, sploh kadar se skuša odkriti večje število kršiteljev, npr. z namenom osveščanja, razkrivanja množičnih strukturnih problemov, segregacije ipd. Prostovoljci pri testiranju se zavestno izpostavijo ravnanju določenega, posebej sumljivega ponudnika dobrin in storitev, ali pa namenoma preverijo (testirajo), kako ravna večje število ponudnikov dobrin in storitev. Prostovoljci pri testiranju nikakor ne »provocirajo« in ne »izzivajo« kršitev (sploh pa ne na način, ki bi bil protipraven, ne gre za nobene tajne ali kakorkoli sporne metode, npr. navideznega podkupovanja). Prostovoljci skušajo popolnoma rutinsko, tako kot običajno to stori katerikoli potrošnik, skleniti posel ali naročiti storitev (npr. iti v tisto gostilno na kosilo), ali pa še to ne (le pokazati zanimanje, da bi morda naročili neko storitev). Razlika je le v tem, da skušajo pri tem načrtno biti pozorni in zaznati ter dokumentirati, ali se morda slabše obravnava ljudi z določeno osebno okoliščino v primerjavi s tistimi, ki te lastnosti nimajo ali je ta drugačna.

Ključno pri situacijskem testiranju je torej, da nekega ponudnika storitev **preveri več ljudi hkrati** in da se s ponavljanjem iste oz. bistveno podobne situacije **omogoči primerjavo med obravnavami** in s tem zaznavanje morebitnega razlikovanja. Gre za eksperiment v delno nadzorovanih okoliščinah (na strani povpraševanja), kjer se skuša do kar največje možne mere izključiti naključja, zato se teži k temu, da svojo uporabniško izkušnjo po istem protokolu primerjajo **kar najbolj primerljivi prostovoljci**. To se naredi tako, da najprej odziv ponudnika (npr. gostilničarja) preveri tisti, ki ima določeno lastnost, ki je lahko razlog za diskriminacijo, npr. temnopolti, tujec, istospolni par (t. i. **tester**). Nato pa naknadno odziv v čim bolj podobni situaciji (npr. v isti gostilni naroči isto hrano) preveri še druga oseba (ali par), ki je v čim bolj primerljivem položaju, kot je bila prejšnja oseba (ali par). Ta oseba se od prve razlikuje zgolj v dejstvu, da nima določene lastnosti oz. je ta drugačna (npr. belopolti, domačin, heteroseksualen par). To je t. i. **kontrolna oseba**. V situacijah, ko ponudnik storitev prvemu – testerju – odkloni storitev (ga

ne spusti v lokal, ga ne postreže, mu pove, da neke hišne specialitete nimajo več in podobno), a je kasneje pripravljen isto storitev vendarle ponuditi oz. zagotoviti drugemu – kontrolnemu, je možno povsem prepričljivo trditi, ne le da se je nekdo zlagal, temveč da smo zaznali pojav diskriminacije, saj za tako ravnanje sploh ni najti druge racionalne razlage. Klasičen primer, kjer je testiranje enostavno izvesti, je vstop v nočni lokal. Temnopoltemu ali družbi, v kateri je več temnopoltih, bodo na vratih rasističnega lokala varnostniki ob pol enih zjutraj odklonili vstop, češ da je lokal že poln, le 5–10 minut kasneje pa – čeprav med tem ne bi v lokal vstopil ali izstopil nobeden, v lokal spustijo drugo družbo, v kateri so vsi belopolti. Zaznane kršitve imajo lahko tudi drugačno naravo, npr. storitev je »le« bistveno slabša (postrežba v lokalu je malomarna, pustijo te dolgo čakati, neke jedi ti ne dajo, jed je razkuhana, zažgana, postrežejo pokvarjeno vino), dražja (zaračunajo ti dvojno ceno), pospremljena z neprijaznostjo, včasih celo odkritimi žaljivimi opazkami ipd.

POSTOPEK NAŠEGA TESTIRANJA

V projektu smo se zaradi različnih razlogov odločili, da s testiranjem preverimo **ravnanje zasebnih ponudnikov stanovanj na trgu najemnih stanovanj**. Seveda tako, da skušamo zaznati diskriminacijo zaradi spolne usmerjenosti. Čeprav so bile v igri tudi poročne torte (če koga zanimajo zgodbe iz Irske in ZDA, lahko malo pogoogla »gay cake«), preverjanje ravnanja turističnih namestitev (sobe, romantični vikend paketi ipd.) in podobno, si to puščamo za kdaj drugič. Ker naš namen ni bil rezultatov uporabiti kot dokaz v sodnem postopku in ker smo se vnaprej odločili, da kršitev ne bomo prijavili, je bila metodološko izvedba nekoliko manj zahtevna, kar se tiče lastnosti prostovoljcev, protokola izvedbe itd.

Vseeno pa naj tukaj čisto na kratko omenimo, kaj je pri testiranju skrajno pomembno:
Nujno potrebne so nekatere lastnosti prostovoljcev, zato tega ne more (sploh pa ne v vseh situacijah) početi vsakdo. Pri udeležencih testiranja je nujna čim večja **objektivnost**: da znajo svojo izkušnjo opisati objektivno in nepristransko, da ne ocenjujejo posameznega najemodajalca že vnaprej oz. ne predvidevajo, ali bo morebiti diskriminiral ali ne. Včasih je za natančnost potrebna tudi velika izkušenost prostovoljcev (npr. kaj vse so sumljiva, sporna vprašanja na intervjujih za zaposlitve …). Treba je zagotoviti **zaupnost** med celotnim postopkom testiranja; če bi npr. stanovanjske agencije izvedele, da poteka testing, bi lahko začasno spremenile in prilagodile svoje prakse. Najtežji in ključni pogoj testinga, še posebej pri osebnih ogledih, zaposlitvenih intervjujih ipd., je poiskati **primerljivega testerja** in **kontrolnega posameznika/co** oz. primerljiv testni par: tester in kontrolni posameznik/ca si morata biti kar najbolj in v vseh glavnih lastnostih primerljiva oz. skrajno podobna (po starosti, spolu, etničnem poreklu, zaposlenosti, ipd.), razen v tisti lastnosti, ki jo preverjamo (in ki je lahko razlog za diskriminacijo: tu spolna usmerjenost oz. povezanost z osebo istega spola). Pri testiranjih v živo se morata ujemati celo v karakterju: npr. bolj umirjeni, pasivni testerji morajo biti pripisani umirjenim kontrolnim posameznikom, medtem ko morajo biti živahni, zgovorni testerji v paru s primerljivim ekstrovertiranim kontrolnim. Pomembno je na primer tudi to, da nekdo ne odstopa preveč z videzom, npr. »alternativnostjo« pričeske, oblačenja... – kontrolna in testna oseba morata biti tudi karseda usklajenega videza. Za oba je pomembna tudi **zmožnost postavljanja v vlogo**: ob iskanju stanovanj (kaj šele pri zaposlitvenih intervjujih) je npr. treba biti tudi dober igralec, saj ponavadi prostovoljci igrajo nekoga, ki v vsem ne ustreza temu, kar so v resničnem življenju (v našem testingu smo bili npr. vsi redno zaposleni, v drugih krajih smo omenjali, da je punca dobila službo, sama pa da bom delala od doma ipd.). Vsako novo povpraševanje je tudi neznan teren; ne ve se, kaj nas bodo vprašali, na hitro si je treba izmisliti osebne zgodbe in ozadja (npr. »Zakaj se selite ravno v Velenje?!«, »Ali poznate to hišo v Celju?« ipd.). Nujna je tudi **nepristranskost** –

nepovezanost z oglaševalcem/najemodajalcem oz. na sploh s stanovanjskim trgom. V primerih, ko gre za dokazovanje za potrebe sodnega ali drugega pravnega postopka, seveda ne sme biti kakršnegakoli razmerja, npr. prijateljstva z žrtvijo, ki toži.

Profil iskalca stanovanja: neporočeni par, klicatelj(ica) pove, da bi najel s »punco« oz. »fantom«.
Testerji: istospolni pari – moški in ženski glasovi.
Kontrolni par: hetero par, ostale lastnosti primerljive (spol, zaposlenost, nekadilci, domnevno brez otrok)

Vzorec stanovanj: Izbrali smo **84 oglasov zasebnih ponudnikov stanovanj s portala nepremicnine.net**, in sicer v večjih slovenskih mestih in njihovi okolici: iz Ljubljane, Maribora, Celja, Velenja, Kranja, Kopra, Novega mesta, Izole in Škofje Loke ter Slovenj Gradca. Povpraševali smo le glede 1-sobnih in 2-sobnih stanovanj, vmes je bilo tudi nekaj večjih garsonjer.

Simulirali smo poskus povpraševanja po najemu stanovanja s strani istospolnega para in preverjali odziv najemodajalcev v primerjavi z odzivanjem na poskus povpraševanja po najemu s strani heteroseksualnega para. Preverjali smo le prvo fazo poskusa vzpostavitve pogajanj oz. interesa za stanovanje, ne pa tudi ogledov.

Šlo je za **telefonsko enofazno testiranje** – testerji so klicali v imenu istospolnega para (»s fantom, s punco se zanimava …«) in izkazali interes za ogled stanovanja. Za njimi so čez 2–3 ure klicale kontrolne osebe (z istimi izjavami, vendar v drugačnem kontekstu spola partnerja/ke). **Poudarek v telefonskem pogovoru je bil: »S punco sva videli stanovanje in naju zanima, ali je še na voljo.« »S fantom sva videla stanovanje in naju zanima, ali je še na voljo.«** Med pogovorom so testerji večkrat ponovili informacijo o istospolni partnerki/partnerju. Hkrati smo se trudili, da bi to predočali povsem na običajen način, npr. v povezavi z datumi in urami ogledov smo se dogovarjali le okvirno, sicer pa da se še slišimo, ker se moramo še uskladiti s partnerjem/ko, kdaj bi imel/a ta čas, posebej nas je zanimala opremljenost stanovanja, npr. informacija, ali je v njem zakonska postelja ipd.
Preverjali smo torej, ali bi nas bili najemodajalci sploh pripravljeni povabiti na ogled stanovanja. Nismo torej hodili niti na oglede, kaj šele, da bi prišli do faze, ko bi bili pripravljeni najeti stanovanje in bi želeli skleniti pogodbo, dati kavcijo ipd. Prav zato in zaradi majhnega vzorca velja opozoriti, da to testiranje seveda **ne kaže celostne slike ravnanja najemodajalcev na trgu najemnih stanovanj.**

REZULTATI

	Moški glas	Ženski glas	Skupaj	%
Ni neenakega obravnavanja	28	28	56	90,3
Neenako obravnavanje	4	2	6	9,7
Skupaj	32	30	62	100

Za analizo rezultatov nam je od 84 ostalo **62 oglasov**, odpadli so tisti, ki so bili resnično že oddani ali v nekaj urah od izbire umaknjeni, niso ustrezali merilom (agencijski ponudnik) ali v času testinga nismo dobili telefonske zveze z najemodajalcem ali najemodajalko. Velika številka neuspelih klicev je najverjetneje posledica dejstva, da so bile med potekom testinga zimske šolske počitnice.

V šestih primerih od 62 klicev (**9,7 %**) smo **dokazali neenako obravnavanje**. V teh šestih klicih najemodajalci bodisi odkrito niso ponudili ogleda (1 primer) bodisi povedali, da je stanovanje že (praktično) oddano (5 primerov). Kontrolni par se je v vseh primerih za ogled dogovoril brez težav (torej je bilo stanovanje v resnici še na voljo). Najemodajalci so v teh primerih istospolnemu paru z različnimi načini dajali odvračalna pojasnila: npr. »stanovanje je že oddano«, »99 % je že oddano«, »smo že zmenjeni, da jutri prinesejo varščino, če ne bodo, vas pokličem nazaj«. Zaznati je bilo tudi druge elemente slabšega obravnavanja, npr. omenjanje, da je stanovanje nekam majhno za dva, osornost in neprijaznost, pomenljiv molk po tem, ko jim je bilo predočeno, da se za stanovanje zanima istospolni par ipd. Na kakšen izbruh ali da bi kdo kar položil slušalko, nismo naleteli. Pri enem od ugotovljenih primerov kršitve smo po naključju naleteli na osebo, ki ima v lasti vrsto stanovanj, celo v več krajih in se je s tem sam pohvalil, poleg tega je bil občinski veljak (v zvezi s terminom ogleda oz. klicem glede termina je na primer omenjal, da ima sejo mestnega sveta).

V dodatnih 5 primerih (skupaj z zavrnitvami torej **17,7 %**) so imeli istospolni pari testerjev **bistveno različno izkušnjo** (kljub na koncu uspešno dogovorjenemu ogledu) od kontrolnih parov:

- daljše izpraševanje
- komentarji ali pomenljiv molk ob omembi istospolnega partnerja/ke
- vprašanja, kot so: »Ali to iščete s svojo hčerko?«, »Ali gre za vašega otroka ali dva tipa?«.

Zaznana je **slabša izkušnja testerjev** v primerih poskusa najema s strani **moškega istospolnega para**: imeli smo 12,5 % primerov neenakega obravnavanja, ženski istospolni par pa je na to naletel le v 6,7 % primerov. Statistično je najbrž ta podatek glede na vzorec premalo za kategorične zaključke, vendar je vsekakor dovolj za hipotezo, da gejevski pari morda težje najamejo stanovanje v primerjavi z lezbičnimi pari.

Ugotavljamo relativno majhen odstotek kršitve diskriminacije, vendar je to zelo relativna ugotovitev.

1. Glede na testiranje v letu 2013[1] (tujci 1/3) je pomembno, da nismo testirali istovrstnih ponudnikov (v letu 2013 samo agencije).
2. Kontekst je morda pomemben (ljudje imajo zvišano občutljivost, jih je sram, imajo slabo vest, ker npr. niso šli glasovat na referendum o ZZZDR-D).
3. Testirali smo samo odzive v prvi fazi vzpostavitve pogajanj – ponudniki so (morda tudi zaradi povečane občutljivosti) vsaj v prvi fazi politično korektni, morebiti bi se pri več ponudnikih lahko zapletlo že pri določitvi natančnega datuma ogleda, kaj šele na ogledu oz. kasneje (»neizbrani« najemniki). Če bi šli v agencije, bi lahko primerjali, koliko

stanovanj ponudijo na voljo enemu paru v primerjavi z drugim… skratka, testiranje gotovo ne kaže celostne slike ravnanja najemodajalcev na trgu najemnih stanovanj.

4. To, kar smo ugotovili, **nikakor ni zanemarljivo**.

ZAKLJUČEK

Diskriminacija je nedvomno prisotna. Bre z dvoma gre za diskriminacijo na trgu stanovanj, vsa stanovanja so bila javno oglaševana. Verjetnost, da je nekdo v eni uri po prvem klicu dejansko dobil odpovedan ogled ali pa kavcijo, sicer obstaja, a je majhna.

Če je pogojno mogoče govoriti o nizkih odstotkih pojava diskriminacije pri ravnanju najemodajalcev v zasebnem sektorju, pa je grozljivo, da ima **sistemsko diskriminacijo vzpostavljeno kar država sama** pri oddajanju neprofitnih stanovanj/subvencijah – npr. glede obsega upravičencev, cenzusov (upoštevanje premoženjskega stanja, dolžnost preživljanja …). Prav tako država ne varuje najemnega razmerja preživelega neregistriranega partnerja (možnost vstopa v to razmerje). Je država hujši kršitelj kot zasebniki? Najbrž je, predvsem pa ima nedvomno bistveno večjo odgovornost. Predvsem njeno ravnanje v zvezi s trgom stanovanj predstavlja jasen signal – če lahko diskriminira država, zakaj ne bi še mi sami? In če država ne varuje pred tem (diskriminacijo na trgu stanovanj na sploh), zakaj bi nas skrbelo? Le kdo bo šel koga tožit zaradi tega, ker ga ni pustil priti pogledat stanovanja?

To, kar je najbolj zanimivo, je osebna izkušnja. Kontrolne osebe so profesionalci, ki se ukvarjajo z diskriminacijo in čeprav si vsega hudega vajen, te preveva gnus, ko se pogovarjaš in kramljaš z osladno prijazno osebo, ki je prej odkrito lagala (in diskriminirala).

In testerji? Pogosto so imeli v kritičnih trenutkih tisti čudni občutek, tisto slutnjo, da je tokrat nekaj narobe …

Testing je potekal v okviru »DIKE–projekta opolnomočenja LGBT-oseb in NVO za odpravljanje sistemske in strukturne diskriminacije istospolno usmerjenih oseb, krepitev aktivnega državljanstva, vladavine prava, demokracije in socialne pravičnosti«, ki ga koordinira Društvo informacijski center Legebitra. Partnerji v projektu so Zavod za kulturno raznolikost Open, Mirovni inštitut, Zagovornik načela enakosti (Ministrstvo za delo, družino, socialne zadeve in enake možnosti), Inštitut za pravno raziskovanje, izobraževanje in svetovanje, Landsforeningen for lesbiske, homofile, bifile og transpersoner (LLH) Oslo. Projekt je podprt s sredstvi finančnega mehanizma EGP 2009–2014.

Več o rezultatih testinga, ki so pokazali na rasno diskriminacijo na trgu najemnih stanovanj glej: ***http://www.zagovornik.gov.si/en/information/awareness-raising/news/news/date/2013/07/24/rasna-diskriminacija-na-trgu-najemnih-stanovanj-pogosta/index.***

RAZISKAVA O PRAVNI PODINFORMIRANOSTI LGBT-SKUPNOSTI IN VSAKDANJEM ŽIVLJENJU GEJEV IN LEZBIJK

dr. Roman Kuhar
dr. Alenka Švab

RAZISKOVALNO POROČILO

Pričujoče poročilo je preliminarna analiza izbranih podatkov iz raziskave »Vsakdanje življenje gejev in lezbijk II«, ki je bila izvedena v okviru projekta DIKE in se osredotoča na vprašanja pravne (pod)informiranosti gejevske in lezbične populacije v Sloveniji, a tudi na druga relevantna področja vsakdanjega življenja lezbijk in gejev: razkritje spolne usmerjenosti, izkušnje nasilja in diskriminacije, partnersko življenje in podobno. Anketni vprašalnik je delna ponovitev raziskave o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji iz leta 2003 (Švab in Kuhar, 2005), kar nam je omogočilo primerjalno analizo med dvema generacijama istospolno usmerjenih oseb. Pričujoče preliminarno poročilo se v prvem delu osredotoča predvsem na vprašanja o pravni (pod)informiranosti LGBT-oseb, česar raziskava iz leta 2003 ni vsebovala, vprašanja pa so bila oblikovana izključno za potrebe projekta DIKE. Preostale podatke omenjamo v tolikšni meri, kolikor dodatno pojasnjujejo ali osvetljujejo fokus pričujočega poročila, to je pravna (pod) informiranost LGBT-oseb: predstavljamo rezultate o izkušnjah nasilja in diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti, pa tudi podatke o želji po poroki in pravni ureditvi partnerskih in družinskih razmerij. Drugi del poročila predstavlja primerjalne podatke iz raziskav leta 2003 in 2014. Pri tem se osredotočamo na tri ključne teme: razkritje, nasilje in diskrimancija ter partnersko življenje.

Anketa, ki predstavlja prvi, kvantitativni del raziskave, je bila izvedena v času od 13. maja 2014 do 20. septembra 2014 s pomočjo 1KA, odprtokodnega orodja za spletno anketiranje. Zbrani podatki so bili analizirani s pomočjo programskega paketa SPSS. V drugem, kvalitativnem delu raziskave, ki je potekala jeseni 2014, smo izvedli fokusne skupine.

ANKETA

Spletno anketiranje je potekalo 129 dni – od maja do septembra 2014. Daljši čas anketiranja je bil potreben iz dveh razlogov.

Prvič, anketiranje je potekalo v času poletnih počitnic, zato so bila obvestila o anketi in vabila k sodelovanju večkrat in prek različnih kanalov posredovana ciljni populaciji, ki jih prvotno sporočilo – zaradi odsotnosti – morda ni doseglo. Statistika zabeleženih odgovorov kaže, da se je ob vsakem vabilu na anketo odzvalo večje število ljudi, število respondentov pa je nato v naslednjih dneh začelo počasi upadati. V tem smislu je bil potek pričujoče spletne ankete podoben vsem drugim tovrstnim anketam, le da smo vabilo k sodelovanju poslali več kot dvakrat.

Drugič, ker smo raziskovali »skrito socialno skupino«, smo menili, da bo daljši čas dostopnosti ankete omogočil poseg tudi v težje dostopne mreže. Uporabljali smo namreč metodo »link-tracing« oziroma metodo snežne kepe, kar pomeni, da smo sodelujoče v raziskavi prosili, naj sporočilo o anketi pošljejo še drugim gejem in lezbijkam, ki jih poznajo.

Informiranje o anketi je potekalo prek več kanalov. Forum z največjim številom sodelujočih gejev in lezbijk v Sloveniji, Mavrični forum, je svoje članice in člane vabil k sodelovanju s posebno spletno pasico, ki se je pojavljala na sveh straneh foruma. Obvestilo o raziskavi smo objavili tudi na spletnih straneh DIC Legebitra, povezele so ga tudi nekatere druge LGBT-nevladne organizacije v Sloveniji, informacija o raziskavi je bila objavljena tudi v LGBT-reviji in blogu Narobe, eden od osrednjih kanalov za informiranje o raziskavi pa je bil tudi Facebook. Tu smo uporabili tako strani LGBT-društev, kot zasebne Facebook strani, prek katerih smo širili informacijo o raziskavi.

Statistika dostopov do ankete z različnih spletnih strani kaže, da je največji delež respondentk in respondentov (37 %) dostopil do ankete prek obvestila na Facebooku, 33 % respondentov je

do ankete dostopilo prek neposrednega linka (poslano prek elektronske pošte, messangerja ipd.), 22 % prek Mavričnega foruma, v manjših deležih pa so respondentke in respondenti dostopali do ankete prek obvestil, objavljenih na spletnih straneh Twitter, Ljubljanska mreža info točk (Lmit), DIH, blog Glavca in podobno.

V času anketiranja smo zabeležili 3870 klikov na nagovor k anketi, medtem ko je na anketo kliknilo 1734 posameznikov in posameznic, reševati pa jo je začelo 1618 oseb. Omenjena razlika med kliki je najverjetneje nastala zato, ker so nekateri šele iz uvodnega nagovora razbrali, da je anketa namenjena gejem in lezbijkam in da to ni anketa o gejih in lezbijkah oziroma o njihovem odnosu do homoseksualnosti. Anketo je delno izpolnilo 1558 oseb, v celoti pa 1208 oseb, kar predstavlja 31 % vseh, ki so kliknili na nagovor k anketi.

Število polno izpolnjenih anket ocenjujemo kot izredno dobro, sploh ob upoštevanju dejstva, da je šlo za dolgo anketo – imela je 77 vprašanj na 62-ih straneh s skupaj 220 spremenljivkami. Pri tovrstnih dolgih spletnih anketah raziskovalci načeloma beležijo visoko stopnjo »drop outa«. Če kot izhodišče vzamemo zgolj tiste, ki so anketo dejansko začeli izpolnjevati (1618), potem je skoraj 75 % njih anketo tudi izpolnilo do konca. K temu je bržkone prispevala visoko motivirana ciljna populacija (glej tudi izkušnje izpred desetih let, Švab in Kuhar, 2005), ki je v anketi prepoznala možnost, da se sliši njihov glas, pa tudi dejstvo, da so v vprašalniku prepoznali resno znanstveno raziskavo. Nenazadnje je del respondentk in respondentov sodeloval že pri raziskavi izpred desetih let.

VZOREC

Vprašalnik je bil namenjen gejem in lezbijkam. Čeprav smo želeli narediti raziskavo, ki bi bila vključujoča in bi naslavljala LGBT-populacijo, smo na osnovi predhodnih raziskav ugotovili, da bi tovrsten pristop zahteval več vzporednih anketnih vprašalnikov z različnimi vsebinami, saj izkušenj LGBT-populacije ni mogoče zvesti na nujno podobne ali primerljive izkušnje. Poleg tega bi bila velikost vzorca za transspolne osebe zagotovo premajhna, da bi omogočila statistično analizo. Transspolne osebe smo sicer ohranili v vzorcu, če so svojo spolno usmerjenost definirale kot istospolno usmerjenost. Poleg tega smo v vzorcu ohranili tudi vse osebe, ki so se definirale kot queer ali biseksualne, če so hkrati označili tudi kategorije »gej« ali »lezbijka«. Drugo vprašanje v anketi je respondentke in respondente namreč spraševalo, katera od oznak (gej, lezbijka, biseksualna oseba, queer, heteroseksualna oseba, transspolna oseba, drugo) najbolj drži za vas, pri čemer je bilo možnih več odgovorov. Iz začetnega vzorca 1558 oseb, smo v končno analizo vključili 1145 oseb, ki so se opredelile kot gej ali lezbijka, lahko tudi v kombinaciji z drugimi identitetnimi oznakami (npr. queer).

Končni vzorec tako predstavlja 1145 oseb, med katerimi je 727 moških (63,5 %) in 417 žensk (36,5 %). Ena oseba ni opredelila spola.

Končni vzorec je do sedaj najobsežnejši vzorec, uporabljen v raziskavah o gejih in lezbijkah v Sloveniji. V smislu razmerja med moškimi in ženskami je podoben vzorcu iz raziskave izpred desetih let. Takrat je vzorec sestavljajo 443 oseb (anketa je bila izvedena face to face in ne prek spleta), med katerimi je bilo 66 % moških in 34 % žensk.

Demografski podatki

Glavnina respondentk in respondentov je mlajših. Stari so med 20 in 35 let. 65 % vseh vprašanih ne živi skupaj s svojimi starši v istem gospodinjstvu.

Starostni razred	%
15-20	11,7
21-25	23,9
26-30	20,6
31-35	19,2
36-40	13,1
41 ali več	11,5

Tabela 1 – Starostni razredi

Tako kot v raziskavi izpred desetih let, tudi respodentke in respondenti iz pričujočega vzorca

večinoma živijo v večjem mestu, kamor smo uvrstili Ljubljano in Maribor. Takih je skoraj 60 % vprašanih.

Kraj bivanja	%
Večje mesto	59,5
Manjše mesto	11,6
Kraj	9,7
Vas, podeželje	16,2
Tujina	2,0
Drugo	0,9

Tabela 2 – Kraj bivanja

Tudi iz prve cifre pošte številke, po kateri smo spraševali respondentke in respondenti, je moč zaključiti, da glavino sodelujočih predstavljajo tisti, ki živijo v Ljubljani s širšo okolico (poštna številka, ki se začne s cifro 1).

Kraj bivanja	%
1	53,4
2	11,0
3	5,2
4	5,3
5	2,6
6	3,3
8	1,6
9	1,4

Tabela 3 – Poštna številka

Nekaj manj kot 60 % sodelujočih v raziskavi se je v kraj, kjer trenutno bivajo, preselilo. Med njimi je dobrih 21 % (138 oseb) zatrdilo, da je bil eden od glavnih razlogov za njihovo selitev v drugi kraj njihova spolna usmerjenost. Pri interpretaciji tega podatka moramo biti pazljivi: razlogi za selitev so lahko kompleksni in sestavljeni iz več faktorjev poriva ali pritiska (push in pull faktorji); čeprav je spolna usmerjenost lahko pomemben push faktor, je najpogosteje potrebna kombinacija različnih faktorjev (npr. nova služba in spolna usmerjenost), ki pripeljejo do selitve.

Večina sodelujočih v raziskavi ima zaključeno srednjo šolo ali gimanzijo (41 %) ali fakulteto oziroma visoko šolo (33 %). V primerjavi z vzorcem izpred desetih let se je povečalo število tistih, ki imajo končano fakulteto, celoten vzorec pa je glede na izobrazbeno strukturo slovenskega prebivalstva nadpovprečno izobražen.[1]

Izobrazba	%
Dokončana osnovna šola	4,9
Poklicna šola	6,8
Dokončana srednja šola, gimnazija	41,1
Dokončana višja strokovna šola	5,4
Dokončana visoka šola, fakulteta, akademija	32,8
Dokončana specializacija, magisterij, doktorat	8,9

Tabela 4 – Izobrazba

Glavnina naših respondentk in respondentov (62 %) se je opredelila za neverne. V vzorcu je dobrih 13 % oseb, ki se opredelujejo kot verni.

Religioznost	%
Sem veren/-a	12,5
Ne more reči, ali sem veren/-a ali ne	22,6
Nisem veren/-a	62,2
Ne želim odgovoriti	2,6

Tabela 5 – Religioznost

Zadnji demografski podatek, po katerem smo spraševali v anketi, je trenutni status sodelujočih. V vzorcu je glavnina zaposlenih (dobrih 53 %), 35 % je dijakov in študentov, med preostalimi pa je tuid 9 % brezposelnih oseb.

Status	%
Samozaposlen/-a	10,9
Zaposlen/-a	42,3
Študent/-ka	28,1
Dijak/-inja	6,9
Brezposeln/-a	9,0
Upokojen/-a	0,4
Nestalna zaposlitev (pogodbeno delo ipd.)	0,7
Drugo	1,8

Tabela 6 – Status

[1]*Po podatkih iz leta 2011 (Statistični urad RS, http://www.stat.si/novica_prikazi.aspx?id=4412) je v Sloveniji 4,1 % ljudi brez dokončane osnovne šole, 24,7 % jih ima dokončano osnovno šolo, 53,3 % srednjo, 16,2 % visoko ali višjo, magisterij ali doktorat pa 1,2 % ljudi. V našem vzorcu dosega v primerjavi s splošno izobrazbeno ravnijo najvišji odstotek predvsem skupina s končano visoko ali višjo izobrazbo (32,8 %).*

Fokusne skupine

Fokusne skupine predstavljajo drugi, kvalitativni del raziskave, s katero smo želeli poglobiti in kontekstualizirati podatke, pridobljene v prvem delu raziskave. Opravili smo štiri fokusne skupine – gejevsko in lezbično – s skupaj 20 sodelujočimi. V fokusnih skupinah je sodelovalo 9 žensk, ki se samo-opredeljujejo kot lezbijke in so v povprečju stare 26,7 leta. Vse, razen treh, imajo dokončano fakultetno izobrazbo, prav tako so bile v času intervjuvanja vse, razen dveh, v istospolni partnerski skupnosti. Povprečna starost moških respondentov v fokusni skupini je bila 24,6 leta. Sodelovalo je 11 moških, ki se samoopredeljujejo kot geji, pet med njimi je zaključilo fakultetno izobraževanje. Pet med njimi je bilo v času fokusne skupine v istospolni partnerski zvezi.

V nadaljevanju prikazujemo izbrane rezultate obeh dveh delov raziskave. Glavnino poročila predstavljajo osnovne statistične analize zbranih podatkov v anketnem vprašalniku, posamezne ugotovitve pa so nato ilustrirane s primeri iz pogovorov v fokusnih skupinah

Poroka in registracija

Pod temi pogoji, kot so zdaj, se ne bi registrirala. Že sam izraz in tako. Meni je to čisto brezveze. Tudi na simbolni ravni, se mi zdi, da človek ne more sprejemati nekih drobtinic. V resnici pa ni neke iskrene podpore, nekega dokaj jasnega načelnega podpiranja. Tako da ne. Če bi bilo popolnoma enako, pa mislim, da jaz bi, za partnerko pa nisem čisto prepričana, ker se mi zdi, da je v njeni glavi še vedno en delček nekega strahu, kaj bi v taki situaciji. (Klara, 34)[2]

Raziskave o želji oziroma potrebi po pravnem priznanju istospolnih partnerskih zvez v preteklih petnajstih letih v Sloveniji so pokazale, da okoli 60 % vprašanih potrjuje, da bi se bodisi poročili ali registrirali, če bi zakonodaja to omogočala.
Podobno sliko je pokazala tudi tokratna raziskave, kar pomeni, da je potrebna po pravni normiranosti istospolnih partnerskih zvez že dlje časa konstantna in odseva realne težave, s katerimi se istospolni pari srečujejo v svojem vsakdanjem življenju zaradi pravne nevidnosti njihovega partnerstva. V raziskavi smo posebej spraševali za dva pravna instituta, ki obstajata na tem področju v zakonodaji evropskih držav: zakonska zveza (tj. popolno simbolno in pravno izenačenje istospolnih in raznospolnih parov – trenutno slovenska zakonodaja tega ne omogoča) in registrirano partnerstvo (tj. priznanje določenih pravic in obveznosti, ki so priznane tudi heteroseksualnim parom, vendar imajo slednji več pravic – tovrstna zakonodaja je bila v Sloveniji sprejeta leta 2005). V prvem primeru smo spraševali, ali bi se poročili, če bi bilo to mogoče, v drugem primeru pa, ali ste registrirali svojo partnersko zvezo in če da, zakaj.

Podobno kot pretekle raziskave, je tudi naša pokazala, da bi se 60 % vprašanih poročilo, če bi bilo to možno. Relativno velik delež vprašanih – skoraj 29 % – se glede tega vprašanja ni moglo odločiti. Med njimi so predvsem mlajši respondentke in respondenti, ki odločitev o poroki – tako kot velja za vse mlade – prelagajo v poznejše obdobje svojega življenja. Meta (24) je, na primer, razložila:

Jaz za zdaj še ne razmišljam o tem, čisto iskreno. Bi pa, če bi imela resno partnerko in da bi bil zakon malo drugačen, kakor je zdaj, bi definitivno to naredila (se poročila). Če ne drugega, da dobiš te pravice, ki ti pripadajo. (Meta, 24)

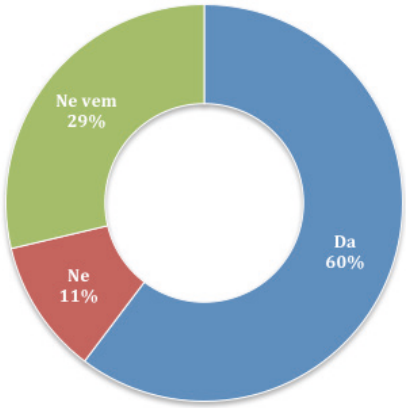

Slika 1: Ali bi se poročili z istospolnim/-o partnerjem/partnerko, če bi bilo to mogoče?

[2] *Vsa imena so izmišljena. Številka ob imenu predstavlja starost respondenta/respondentke. Izjave so prevedene v knjižno slovenščino, pri tem pa smo pazili, da prevod ni popačil ali spremenil posameznih odtenkov prvotnega sporočila v pogovornem jeziku.*

	S poroko bi se utrdila moja partnerska zveza	Družba bi lezbijke in geje začela bolje sprejemati	Istospolne poroke pomenijo ukalupljanje v heteroseksualni način življenja	S poroko bi pridobil/-a večjo socialno varnost
	%	%	%	%
1 - popolnoma se ne strinjam	20,7	5,0	19,5	3,6
2 - ne strinjam se	19,4	11,4	23,7	6,3
3 - niti se ne strinjam niti strinjam	32,2	28,0	30,3	14,8
4 - strinjam se	19,1	36,7	20,1	42,7
5 - popolnoma se strinjam	8,7	18,8	6,5	32,6

Tabela 7 - Prosimo, da za vsako od spodnjih trditev o istospolnih porokah poveste, v kolikšni meri se strinjate z njo. (1 - sploh se ne strinjam, 5 - popolnoma se strinjam)

Iz zgornjih podatkov je možno sklepati, da gre pri želji za poroko pravzaprav za zelo realno potrebo po pravni zaščiti partnerjev in v manjši meri za »romantične predstave« o poroki kot potrditvi ljubezni. Slednje potrjujejo tudi odgovori na vprašanja o razlogih za poroko. Tako kot že v raziskavi iz leta 2005, so se tudi tokrat anketiranci v največji meri strinjali s trditvijo, da bi s poroko pridobili večjo socialno varnost, najmanj pa s trditvijo, da bi poroka utrdila partnersko zvezo. Slednje pomeni, da istospolni pari primarno ne potrebujejo poroke zaradi dokazovanja ljubezni, pač pa prvenstveno zaradi vprašanj, povezanih s socialno varnostjo. Patrik (24) je, na primer, na fokusni skupini pojasnil:

Meni v bistvu poroka kot taka ne pomeni nobene vrednote. Nimam ideala, da bi se rad poročil in imel otroke. Moj del tega ideala je, da imam partnerja, svoje stanovanje in psa, to je tisto največ. Tako da meni te poroke, registracije, osebno nič ne pomenijo. (Patrik, 24)

Vse to seveda ne pomeni, da simbolni vidik poroke za nekatere ni pomemben; prav nasprotno: posameznim parom je na intimnem nivoju zagotovo pomembna tudi možnost javnega prepoznanja njune partnerske zveze.

Jaz se bi poročil, meni je to neka simbolika in mi je lepo. Pa mislim, da tudi enkrat se bom. Samo moraš nekaj časa biti z nekom, res vedeti, da je to to, da je to resno. (Matej, 27)

Zakaj so ljudje proti porokam? Zato, ker je taka heteronormativna matrica, ampak meni je to všeč. Ne vem, tako da povabiš ljudi, ki so ti blizu, in nekoga, ki ga že dlje časa poznaš in hočeš to ovekovečit in hočeš biti z njim, pač na neki simbolni ravni, da sva midva tudi uradno skupaj. (Rok, 25)

Zdi se, da je ideološki/simbolni vidik zakonske zveze manj v ospredju pri homoseksualnih parih kot pri heteroseksualnih parih (vsaj upoštevajoč reprezentacije heteroseksualne poroke v popularni kulturi), saj so ti v Sloveniji pravno zaščiteni tudi brez poroke – z institutom zunajzakonske zveze. Zaradi tega so »romantični vidiki« poroke lahko bolj v ospredju. Opisana razlika je sicer nekaj, kar potrebuje dodatno raziskovanje, a zdi se, da obstoječi podatki vendarle nakazujejo na to razliko, ki je preprosto posledica različnih (pravnih) pozicij istospolnih in raznospolnih parov v slovenskem pravnem sistemu in širše v družbi.

Jaz bi se poročil, če bi bilo z vidika nekih pravic oziroma formalnih ugodnosti, drugače pa mi nič ne bi pomenilo. (Patrik, 24)

Meni poroka kot taka nič ne pomeni, edino z vidika pravnih zaščit. (Niko, 26)

Ne bi se poročil, ker sem proti instituciji zakonske zveze. Bi se poročil v primeru, če bi partnerju to prineslo neke koristi, v smislu vize ali pa dovoljenja za stalno prebivališče, to pa. (Fanika, 23)

Podobne rezultate smo dobili tudi pri vprašanju o registraciji. Tisti, ki so registrirani – v vzorcu je bilo nekaj manj kot 7 % registriranih parov – so namreč kot glavni razlog za to v večini primerov navajali prav pravno varnost.

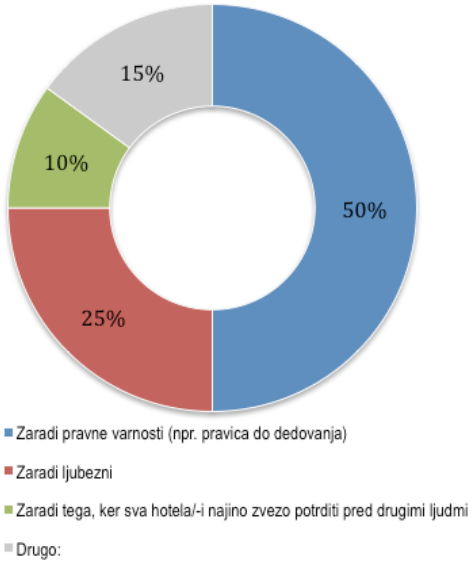

Slika 2 - Prosimo, navedite glavni razlog, zakaj sta registrirala/-i partnersko zvezo.

Zgornjo interpretacijo dodatno potrjujejo tudi odgovori na vprašanje, na katerega so odgovarjali neregistrirani anektiranci. Vprašali smo jih namreč, v kakšnem primeru bi se registrirani, in največ, skoraj 47 %, jih je odgovorilo, da v primeru, ko bi iz tega dobili več pravic kot sedaj. Dobrih 8 % je poudarilo, da bi se registrirali, če bi s partnerjem imeli skupno premoženje, 21 % pa, če bi imeli otroke.

Skoraj 12 % vprašanih je pri tem vprašanju izbralo odgovor »drugo«. Glavnino teh odgovorov je mogoče razdeliti v dve skupini: pri prvi gre za tiste, ki bi se ali se bodo registrirali, ko bodo imeli občutek, da je zveza dovolj trdna in vredna tovrstnega javnega prepoznanja. Eden od respondentov je, na primer, zapisal: »*(Registriral bi se) če bi bil prepričan, da bom s to osebo ostal celo življenje.*« Druga, prevladujoča skupina, pa je opozarjala na diskriminatornost registracije – tako v pravnem smislu kot tudi v simbolnem smislu. Ena od respondent je, na primer, zapisala:

	%
Če bi nama to prineslo več pravic kot sedaj.	46,9
Če bi s partnerjem/partnerko imela skupno premoženje.	8,3
Če bi s partnerjem/partnerko imela otroka/-e·	12
V nobenem primeru ne bi registriral/-a partnerske zveze·	21,2
Drugo	11,6

Tabela 8 - V katerem primeru bi se registrirala/-i?

»*Nisem avto, tako da se me ne da registrirat! Morda se bom s svojo partnerko nekoč poročila.*« Glavnino odgovor iz druge skupine povzema respondent, ki je takole odgovoril na vprašanje, kdaj bi se registriral: »*Ko se registracija ne bo več imenovala registracija, temveč sklenitev partnerske zveze (ali skupnosti) oziroma ne bo spominjala na registracijo vozila; ko se bodo pravice v zdajšnjem zakonu izenačile s pravicami, ki jih imajo heteroseksualni pari.*«

Na fokusnih skupinah so respondentke in respondenti opozarjali tudi na konkretne težave, ki jih prinaša registracija zaradi necelovitega naslavljanja vprašanja partnerskih razmerjih. Milka, ki je stara 32 let in trenutno živi v istospolni partnerski skupnosti, je poudarila, da se ne bi registrirala, ker bi s tem pridobili premalo socialne varnosti:

Jaz imam ravnokar tako situacijo. Jaz te zveze ne bi registrirala, ker mi nudi premalo varnosti. Če se registriram, potem me je partnerka dolžna preživljat in potemtakem nisem upravičena do denarne socialne pomoči, ona pa mene kot olajšavo ne more uveljavljati, tako da smo finančno potem v riti. (Milka, 32)

Ker so fokusne skupine potekale v času javne razprave o Zakonu o partnerski skupnosti in pozneje o predlogu Združene levice o noveli Zakona o zakonski zvezi in družinskih razmerjih, je nakaj sodelujočih na fokusnih skupinah pojasnilo, da čakajo razplet tega zakonodajnega postopka. Če bo možna poroka, se bodo poročili, v skrajni sili pa registrirali, da bi dobili vsaj nekaj pravic.

Midve resnično upava, da bo šel zakon skozi. V taki obliki je tudi nama jasno, da stvar ni sprejemljiva, ker je na trenutke večje breme kot karkoli drugega. Ampak načeloma ja, če bi se zgodilo, da to ne bi šlo skozi, bi vseeno registracijo sprejele, ker je vseeno to boljše kot nič. (Neža, 24)

Tisti, ki živijo v istospolni družini kot socialni starši, so izpostavljali tudi svoj negotov položaj v odnosu do otroka. Odločitev za poroko bi bila tako povezana tudi s pravno ureditvijo tega odnosa.

Če bi bilo izenačeno, bi se poročila. (...) Ravno zaradi vseh teh pravic, predvsem do obiskov v bolnišnici, to se mi zdi zelo pomembno tudi v primeru, da bi se šlo potem za skrbništvo. Ne vem, jaz imam tega otroka tudi rada in če bi se moji partnerki nekaj zgodilo in ga njegov oče ne bi mogel vzeti, kdo bi potem skrbel zanj? Tudi iz tega vidika (bi se poročila) ... (Milka, 32)

Eden od sodelujočih na fokusnih skupinah je ob razpravi o pravni neurejenosti partnerskih in družinskih razmerjih za geje in lezbijke dejal, da je prav neskončno urejanje tega področja razlog, da se bo odselil v tujino, ker ne more vse svoje življenje čakati, da bo tak zakon sprejet.

To je eden izmed glavnih razlogov, da se bom izselil. Ravno to, ker jaz nisem aktivist po duši, kar se tega tiče. Imam kariero in druge zadeve višje (med prioritetami) in meni se s tem ne da ukvarjat, da se bom boril in razlagal, zakaj se jaz s svojim partnerjem ne morem poročiti oziroma na kakšen način se lahko. To je eden izmed glavnih razlogov, da bom živel v tisti državi, kjer je to normalno sprejeto in je zakonodaja, kar se tega tiče, urejena. (...) Ja, julija bom šel, samo da še par stvari končam, v službi končam še en projekt (...), potem pa bom živel v Bruslju. (Niko, 26)

Poznavanje prava

Načeloma spremljam vsak korak sprejemanja novega zakona tudi zaradi naju, ker me zanima, kako bo potekalo in na splošno. Pa tudi drugače zelo spremljam dogajanje, kar se tiče zakonodaje, predlogov, sprememb. Se mi zdi, da moram biti informirana. (Neža, 24)

Ko je bila razprava o Družinskem zakoniku, sem to zelo spremljala, prav vse te prelomne točke in debate. Bila sem izčrpana od tega govoričenja, neintelektualnega govoričenja. (...) Se mi je zdelo pomembno, da v tem sodelujem in tudi debatiram z drugimi o tem. (...) Trenutno sem malo manj informirana (ker mediji o tem poročajo manj), me pa vseeno zanima. Mogoče se mi je tisto ravno toliko zamerilo, da si mislim: 'Samo zmenite se že, uredite, ne morem več na tak način sodelovati v tem'. (Klara, 34)

Glavnina, nekaj manj kot 64 % vprašanih, je svoje poznavanje zakonodaje, ki je povezana z istospolno usmerjenostjo, ocenila kot delno: poznajo nekaj teh vsebin. Skoraj 17 % je poznavanje te zakonodaje ocenilo kot dobro, skoraj 20 % pa je poročalo, da o tem ne vedo skoraj nič. Na osnovi njihovih nadaljnjih odgovorov – spraševali smo jih, kakšne pravice imajo istospolni pari v Sloveniji – je mogoče trditi, da so njihove samoocene realne: glavnina pozna najbolj osnovne in medijsko najbolj izpostavljene pravice (npr. pravica do registracije), manj poznavanja pa so pokazali v primeru bolj specifičnih situacij, s katerimi se v svojem življenju najverjetneje še niso srečali. Spodnja tabela kaže odgovore na posamezne trditve v zvezi s slovensko zakonodajo – odebeljeni so podatki pri pravilnem odgovoru na vprašanje.

Repondenti so pokazali najboljše poznavanje pri najbolj osnovnih vprašanjih, ki so v javnosti najbolj izpostavljena: 95 % vprašanih ve, da v Sloveniji niso možne poroke med osebami istega spola in skoraj enak delež (93,5 %) ve, da istospolni par ne more skupaj posvojiti otroka. Relativno dobro je tudi poznavanje protidiskriminacijske

Ali zakonodaja v Sloveniji po vašem mnenju ...	Da	Ne	Ne vem
	%	%	%
omogoča poroko med osebama istega spola	2,9	**95,0**	2,1
prepoveduje diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti na delovnem mestu?	**80,7**	10,1	9
istospolnemu paru omogoča, da skupaj posvojita otroka?	3,0	**93,5**	9,1
omogoča registracijo istospolnega para, če je eden od partnerjev oz. partnerk tuji državljan/-ka?	**38,1**	15,3	46,6
omogoča obisk istospolnega partnerja/-ke v bolnišnici?	**44,3**	33,8	21,9
omogoča prisotnost partnerke (socialne matere) pri porodu njunega	**18,4**	33,8	47,8
dovoljuje moškim, ki imajo spolne odnose z moškimi, da darujejo kri?	13,3	**69,9**	16,8
omogoča partnerju/-ki odločanje o zdravljenju partnerja/-ke, če ta ne more odločati o sebi?	**14,6**	55,8	29,5
omogoča dedovanje po umrlem istospolnem partnerju/-ki, tudi če nista bila/-i registrirana/-i?	**13,3**	67,4	19,3

Tabela 9 – Poznavanje pravic

zakonodaje na področje zaposlovanja: skoraj 81 % vprašanih ve, da slovenska zakonodaja prepoveduje diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti na delovnem mestu. Nekoliko manj – a še vedno okoli 70 % vprašanih – ve, da sta v Sloveniji prepovedana darovanje krvi za moške, ki imajo spolne odnose z moškimi, in nadomestno materinstvo. Tako prva kot druga prepoved je bila v medijih pogosto izpostavljena.

ni vedel ali je napačno menil, da slovenska zakonodaja ne omogoča registracije istospolnega para, če je eden od partnerjev/partnerk tuji državljan.

Med vsemi naštetimi pravicami sta daleč najmanj poznani pravica do odločanja o zdravljenju partnerja, če ta ne more odločati o sebi, in pravica do dedovanja po partnerju, tudi če nista bila

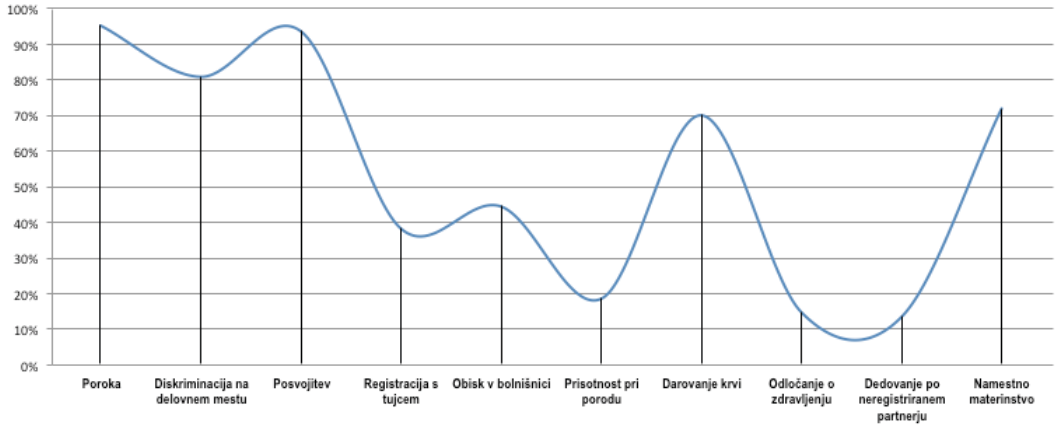

Slika 3 – Poznavanje pravic (pravilni odgovori)

Vse druge pravice so bistveno manj poznane. Ob tem je zanimivo dejstvo, da so poznane bolj prepovedi (tj. kaj ni mogoče), manj pa pravice, ki že obstajajo. Skoraj 82 % vprašanih ni vedelo ali je napačno menilo, da slovenska zakonodaja ne omogoča prisotnosti partnerke ob rojstvu otroka svoje partnerke. Podobno vsak drugi vprašani

registrirana, ki je ena od nedavno podeljenih pravic z odločbo Ustavnega sodišča. Več kot 85 % vprašanih teh dveh pravic ne pozna. Ker nimamo primerljivih podatkov o poznavanju pravic med raznospolnimi pari, dobljeni rezultati ne dovoljujejo sklepanja, da je poznavanje pravic med istospolnimi pari slabše kot med raznospolnimi

pari. Kljub temu pa zgornja razpredelnica kaže relativno jasno sliko: poznane so pravice, o katerih se v javnosti veliko govori.

Še bolj natačno lahko rečemo, da so bolj kot pravice pravzaprav poznane prepovedi, tj. katerih pravic istospolni pari nimajo. Bolj specifične pravice, ki jih istospolni pari že imajo, pa so manj poznane bodisi zato, ker so medijsko manj izpostavljene, bodisi zato, ker so razpršene po slovenski zakonodaji (medtem ko ZZZDR celostno ureja področje partnerskega življenja raznospolnih parov, ZRIPS le selektivno ureja to področje, nekatere pravice pa so bile priznane prek odločb ustavnega sodišča (npr. dedovanje v neregistrirani istospolni partnerski zvezi)) ali pa preprosto zato, ker se posamezniki ne ukvarjajo s temi vprašanji, dokler nanje ne naletijo v svojem vsakdanjem življenju.

Ne glede na poznavanje zakonodaje, pa na osnovi pogovorov v fokusnih skupinah lahko zaključimo, da pravna neurejenost predvsem partnerskih in družinskih razmerij med našimi respondenti povzroča jezo, frustracijo in razočaranje nad slovensko družbo.

Jaz sicer še nisem rabil zakonodaje, ampak pač približno (...) poznam zadeve. To me moti, zelo. Me pa še bolj moti bolj kot ne sama družba. Na nek način Slovenija kot najbolj razvita bivša republika Jugoslavije ... in na tem področju se ima za najbolj razvito in napredno, ampak v zadnjih letih nas prehitevajo, recimo Hrvaška, pa ne samo na pravnem, ampak se mi zdi, da tudi na družbenem nivoju. Prehitevajo nas, so vseeno bolj progresivni, mi pa smo kar konkretno zaspali. In me tud moti, da v vsakdanjem življenju, razen pač v Ljubljani ali pa mogoče v Mariboru, da je še vedno biti gej dosti problematično. In se vsi sprijaznijo, da bodo živeli neko normalno življenje v smislu, da se ne bodo izpostavljali. Ampak s tem pač samega sebe dušiš. In to me v bistvu zelo moti pri nas. (...) In tud zaradi tega vedno bolj intenzivno razmišljam, da bi se izselil, ko končam študij. (Fanika, 23)

Največja stvar, ki me moti, je 'registracija' istospolne partnerske zveze. Ena največjih neumnosti ... Če ti partner zboli, imaš drugačne pravice, ne moreš ga obiskat, moraš imeti posebna dokazila, kar je popolnoma nenormalno. Saj zakonodaja, kar se tega tiče, je na boljšem nivoju, ampak še vedno je tako v bolnicah, UKC, tako čudno ljudem, da včasih zahtevajo dokazilo. To se dogaja. Recimo, ko sem bil v Belgiji, ko se je prijatelju to zgodilo, ni bil noben problem, ti samo poveš, da si partner in je to to. (...) Kar se tiče dedovanja, me pa grozno moti, da se še vedno lahko spodbija, kljub zakonu, dedovanje po partnerju in se lahko najmanj nujni delež zahteva, lahko se tudi spodbija celotna stvar, ki jo imaš. Kar se je že zgodilo. (...) Največja neumnost pa je to, da če ti nisi poročen ali pa registriran, za tebe te zadeve ne veljajo. In to je tisto, kar me najbolj moti. (...) In so mi pač te neke nivojske zadeve, ki me bolj kot ne živcirajo, ker si mislim: 'Resno? V 21. stoletju se bom jaz moral registrirat kot živina, zaradi tega da bodo meni veljale pravice, ki bi morale a priori veljati že v pred registracijskem obdobju'. Z vojsko tudi delam in največji problem v vojski je to, da ti ne moreš prijavit partnerja kot tistega, ki bo v primeru tvoje smrti, izginotja, dobil tvoje dokumente oziroma tvoje stvari. To je nemogoče, tudi z registracijo, to ni mogoče dobiti. In to je meni katastrofa. (Niko, 26)

Respondente smo vprašali tudi, kje bi iskali informacije v zvezi s svojimi pravicami, če bi potrebovali pravni nasvet, povezan s spolno usmerjenostjo. Glavnina vprašanih – več kot 73 % – je dejala, da bi se po informacije obrnili na internet, 65 % vprašanih pa bi informacije iskalo pri nevladnih organizacijah. Nekaj več kot 38 % vprašanih bi se obrnilo tudi na odvetnika. Ti podatki potrjujejo pravilnost domneve pričujočega projekta, ki želi v okviru nevladnih organizacij prek spleta bolje informirati LGBT skupnost o njihovih pravicah, saj je kontekst nevladnih organizacij in spleta tisti kontekst, znotraj katerega bo večina iskala pravne nasvete.

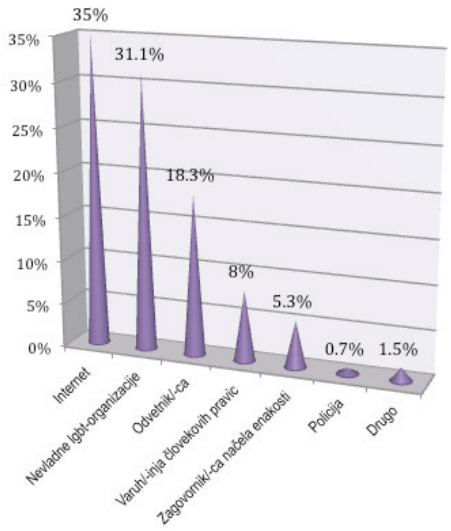

Slika 4 - Če bi potrebovali pravni nasvet, povezan z vašo spolno usmerjenostjo (npr. informacije glede poroke, dedovanja, posvojitev, v primeru diskriminacije itn.), na koga bi se najverjetneje obrnili in poiskali informacije?

Diskriminacija

Področje diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti smo v raziskavi obravnavali z več vidikov. Posebno pozornost smo – glede na rezultate preteklih raziskav – posvetili diskriminaciji, ki se dogaja v šolah in na delovnem mestu.

Skoraj 30 % vprašanih je potrdilo, da so bili v času njihovega šolanja – osnovna in srednja šola – diskriminirani ali nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti. Glavnina je tovrstno diskriminacijo doživela nekajkrat, 6 % vprašanih pa je poročalo, da so bili pogosto diskriminirani ali nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti.

Glavnino nadlegovanja zaradi spolne usmerjenosti (skoraj 90 %) so izvajali sošolke in sošolci. Čeprav tovrstno diskriminacijo lahko razumemo tudi kot del medvrstniškega zbadanja, to ne zmanjšuje resnosti problema, na katerega kaže podatek: šola ostaja nevaren prostor za istospolno usmerjene in zdi se, da učiteljice in učitelji preredko, če sploh, posežejo v tovrstna nadlegovanja. Rok (25) je, na primer, na fokusni skupini poročal o izkušnji psihičnega nasilja v srednji šoli.

Pač govori se, slišiš. Ko prideš v šolo, se ti smejejo, sem pa tja pade kakšna opazka in potem si vedno manj upaš, ko so kake proslave in so vsi na kupu. Mi smo imeli takrat novo ravnateljico in je začela strašno to promovirat, razne proslave. In takrat slišiš. Slej ko prej gre kdo mimo in se smeje 'lej, ta je pa gej, ta je pa peder'.
Kako pa si se ti počutil ob tem?
Slabo, slabo. (...) V Kopru je tako, da vsi sedijo na onem nasproti, kjer je bil dijaški dom in kadijo in pač ne upaš si niti po ulici, ker veš, da bodo naenkrat vsi umolknili in bodo vsi 'lej, hahaha, on prihaja'. In dejansko je prišlo do ene točke, ko je morala iti frendica z mano, tako da sva šla oba v šolo. Ampak pol nekako prerasteš. (Rok, 25)

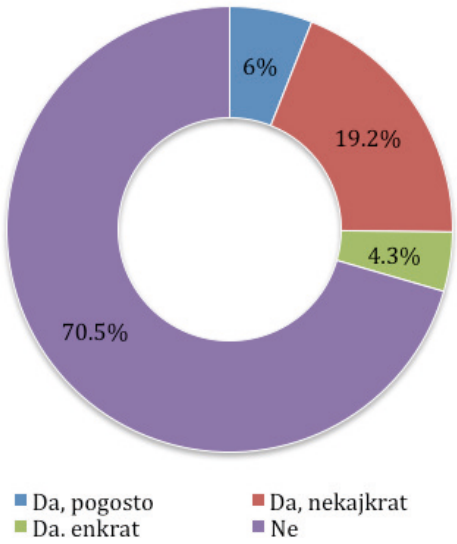

Slika 5 - Ali ste bili v času vašega šolanja (osnovna in srednja šola) kdaj diskriminirani oziroma nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti?

Zaskrbljujoč je podatek, da je skoraj 17 % teh, ki so doživeli diskriminacijo ali nadlegovanje v šoli, poročalo, da so jih diskriminirali prav učitelji

	% primerov
Učitelj/učiteljica	16,9
Sošolci/sošolke	89,8
Drugo	8,5

Tabela 10 - Kdo vas je diskriminiral oziroma nadlegoval?

Tudi v fokusnih skupinah smo zabeležili nekaj tovrstne diskriminacije. Pri tem še posebej izstopa situacija, v kateri se lahko znajdejo socialni starši

v istospolnih družinah, ki so sicer vključeni v vzgojo otroka, a v pravnem smislu z njim niso povezani. Prav to je lahko, kot je poročala Milka (32), razlog za diskvalifikacijo:

Lansko leto sem se precej angažirala, ker se mi zdi precej pomembno to sodelovanje med šolo in starši in vzgojitelji, če lahko tako rečem. (Ampak) jaz nisem niti skrbnica, jaz nisem nič, nič nisem. Se mi je zdelo pomembno, ker je otrok zaradi te ločitve (ločila sta se njegova biološka mama in oče, op. a.) razvil razne agresivne izpade in se mi je zdelo pomembno, da smo v šoli prisotni, tudi za to, da se vzgojitelji tam zavedajo, da ta človek ima nekoga za sabo, da ima backup. In je, moram reči, dosti doprineslo. Čeprav ob eni priliki, ko sem imela konflikt z njegovo učiteljico, ker me je pustila čakat 40 minut pred vrati in je vzela druge naprej (...) sva imele konflikt in sem ji tudi povedala, da mi ni všeč takšno ravnanje in če nima časa, se bova drugič videle. In je potem rekla, da ona meni ni dolžna nič razlagat, ker jaz itak nisem njegova mama. In sem rekla 'v redu'. So raznorazne situacije. (Milka, 32)

Manjši delež diskriminacije oziroma nadlegovanja zaradi spolne usmerjenosti raziskava kaže na področju delovnega mesta. 12 % vprašanih je potrdilo, da imajo tovrstno izkušnjo na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti. Šest respondentov je poročalo, da so bili pogosto diskriminirani, preostali pa nekajkrat oziroma enkrat. Podobno kot v šoli, je glavnino nadlegovanja oziroma diskriminacije izšlo iz odnosov med sodelavkami in sodelavci. Med tistimi, ki imajo tovrstno izkušnjo, je 83% vprašanih poročalo, da so bili diskriminirani s strani sodelavcev, skoraj 67 % pa s strani nadrejene osebe. (Seštevek je več kot 100 %, ker so bili nekateri diskriminirani s strani obeh – sodelavcev in nadrejenih.)

Delež tistih, ki je omenjeno diskriminacijo prijavil, je majhen: med vsemi respondenti je le eden potrdil, da je diskriminacijo prijavil.

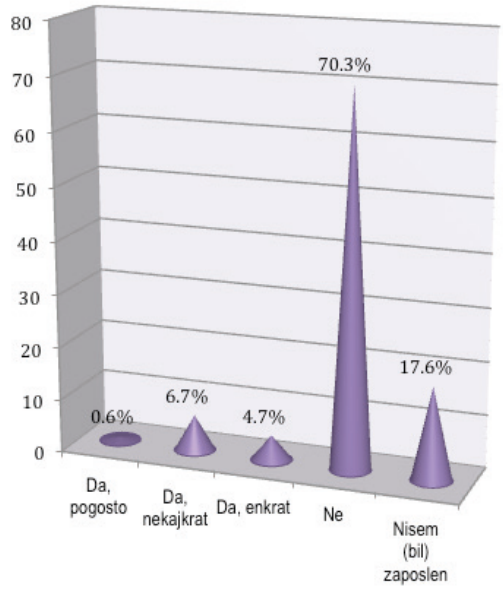

Slika 6 - Ste bili na trenutnem ali nekdanjem delovnem mestu kdaj diskriminirani oziroma nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti?

Deset respondentov pa meni ali ve, da so bili z delovnega mesta odpuščeni, ker so se razkrili kot istospolno usmerjeni. Pri glavnini med njimi so delodajalci sicer navedli drugačen razlog za prekinitev delovnega razmerja, kar je seveda logično, saj spolna usmerjenost zakonsko ne more biti razlog za odpuščanje z delovnega mesta. Med odprtimi odgovori so nekateri opozarjali tudi na prikrito diskriminacijo, ki se je, na primer, dogajala s preprečevanjem napredovanja: »Nisem bil odpuščen, sam sem prenehal z zaposlitvijo zaradi diskriminacije, reduciranja moje osebe na homoseksualnost, seksualizacije moje osebe, bil sem edini, ki ni napredoval, pa sem delal trikrat toliko kot drugi, ipd.« Podobno je tudi nek drugi respondent poročal, da je dal odpoved, ker so bila »šikaniraja tako huda.«

	%
Da, domnevam, da so me odpustili zaradi spolne usmerjenosti, čeprav so navedli druge razloge	9,7
Potem, ko so zvedeli, da sem gej/lezbijka, mi niso več podaljšali pogodbe o delovnem razmerju	4,2
Ne, nikoli	76,4

Tabela 11 - Ali ste bili zaradi (razkritja) spolne usmerjenosti kdaj odpuščeni z delovnega mesta?

Raziskava kaže na posamične primere diskriminacije na delovnem mestu. Ob tem pa je potrebno poudariti dejstvo, da je 40 % vprašanih, ki so trenutno v delovnem razmerju, potrdilo, da so na delovnem mestu razkriti – večina pa še vedno ni. Nekateri (19 %) sicer domnevajo, da sodelavci vedo za njihovo spolno usmerjenost, glavnina pa na delovnem mestu ni razkrita. V anketi nismo posebej spraševali, zakaj niso razkriti na delovnem mestu, a del pojasnitve je zagotovo moč najti tudi v strahu pred diskrimiancijo na osnovi spolne usmerjenosti. To je razvidno tudi iz Klarinega odgovora v fokusnih skupinah na vprašanje o razkritju njene istospolne partnerske zveze na delovnem mestu in v javnosti:

V zadnjih dveh letih v službi malo bolj načrtno (razkrivam partnersko zvezo). Se mi zdi, da se moraš vedno malo odločat. Tako da zdaj kar nekaj sodelavcev ve, da živim z žensko. Vsakič mi prav malo odleže, za vsakega več, kot mu povem. (...) Ne vem, če znam to čisto dobro razložit. To je ena stvar, o kateri večkrat razmišljam, da se to kar nevede zgodi, da ta klima, ki je v družbi, da se nekako zaleze v odnos. Ne vem, če to zveni logično, ampak jaz recimo ... ne vem, jaz sem še vseeno malo starejša generacija, kakor punce tukaj. No in sem si večkrat tudi želela te javne potrditve v prostoru. Zelo me moti to umikanje v zasebnost. Zelo drugače se počutim v nekem Amsterdamu. Ne vem, ali to samo zato, ker vem, da me tam nihče zares ne pozna. Ljubljana se mi zdi premajhna, delam tudi v takšni ustanovi, v kateri se srečujem z veliko ljudi, je vzgojna institucija, kjer so tudi starši in imam že eno negativno izkušnjo iz teh klopi. Tako da ... jaz si tega ne upam ... Partnerka tudi dela v taki ustanovi in (...) je njo še toliko bolj strah vseh teh ljudi. (Klara, 34)

Skoraj 18 % vprašanih je poročalo o doživljanju diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti, ki se ni zgodila na delovnem mestu ali v šoli (glej sliko 7). Med njimi izstopajo lokali in restavracije in s tem povezani hoteli in turizem (skupaj 79 %), 18 % tistih, ki so bili diskriminirani izven šole in delovnega mesta, pa je poročalo o diskriminaciji na področju bančništva.

Glavnina – skoraj 92 % vprašanih – diskriminacije ni prijavila, pri čemer za to navajajo dva glavna razloga: minimalizacijo diskriminacije (diskriminacija ni bila dovolj »velika«, da bi jo bilo vredno prijaviti) in ekonomiko delovanja, ki se kaže v prepričanju, da s prijavo ne bi ničesar dosegel. Gre za ista dva razloga, ki se pojavljaja tudi kot ključna razloga, zakaj žrtve (homofobičnega) nasilja le tega ne prijavljajo.

Omenjeni rezultat kaže na potrebo po »dobrih praksah in zgledih«. Ker se diskriminacija in nasilje na osnovi spolne usmerjenosti v Sloveniji skorajda ne preganja in na tem področju nimamo prave (in v javnosti vidne) pravne prakse, se zgodba vrti v začaranem krogu: odsotnost prijav vodi k prepričanju, da se prijave ne splačajo, kar

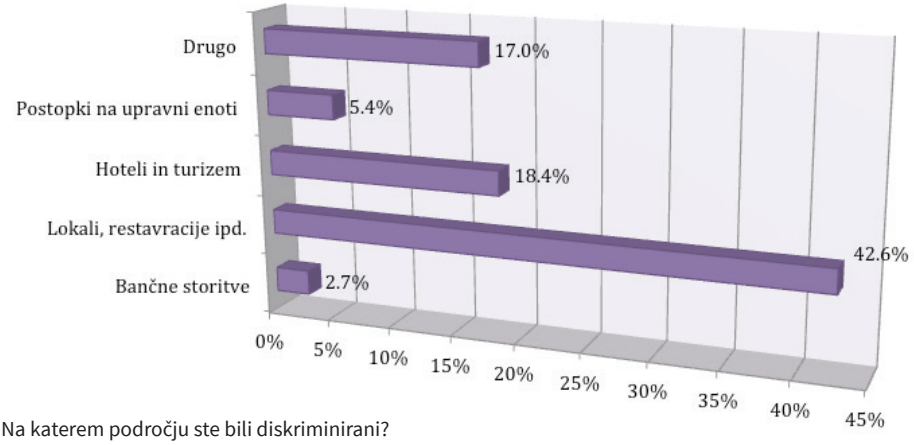

Slika 7 - Na katerem področju ste bili diskriminirani?

se v naslednjem koraku potrdi kot resnica, saj dejansko ne obstajajo konkretni zgledi, ki bi ovrgli prepričanje, da se prijavljanje diskirminacije in nasilja »ne splača«.

	%
Ker s tem ne bi nič dosegel/-a.	39,2
Ker ni šlo za tako obliko diskriminaci-je, da bi se jo splačalo prijaviti.	36,1
Ker nisem vedel/-a, da jo lahko prijavim.	9,5
Ker bi moral/-a ob prijavi razkriti svojo spolno usmerjenost.	3,8
Drugo	11,4

Tabela 12 - Prosimo, označite glavni razlog, da diskriminacije niste prijavili.

Med odprtimi odgovori je vredno omeniti dva: nekateri so opozorili, da diskriminacije niso prijavili, saj jo obstoječa zakonodaja dovoljuje, nekaj drugih respondentov pa je omenilo, da jim je zadoščal že pogovor o tem, da so jim bile kršene pravice. Eden od respondentov je, na primer, omenil, da diskriminacije ni prijavil, ker mu je »zadostovalo, da sem se z osebjem pogovoril o svojih pravicah.«

Na koncu smo respondentke in respondente postavili še v hipotetično situacijo diskriminacije. Prosili smo jih, naj si predstavljajo, da so z istospolnim partnerjem oz. istospolno partnerko našli podnajemniško stanovanje, ki pa jim ga lastnik noče oddati, ker sta mu povedala, da sta istospolni par. Zanimalo nas je, kaj bi najverjetneje naredili v taki situaciji. Večina, skoraj 69 % vprašanih, ne bi naredila ničesar – poiskali bi drugo stanovanje. Odgovor je seveda pričakovan in na nek način razumljiv, saj je vztrajanje pri najemu stanovanja, kjer se »najemniško razmerje« zaplete že na samem začetku, nesmiselno – večina bi se tako izognila potencialnih novim nadlegovanjem in težavam. Nekaj več kot 10 % bi se jih po pomoč obrnilo na nevladno organizacijo.

Še bolj povedni so odprti odgovori, v kateri prevladuje stališče, da bi večina sicer poiskala novo stanovanje, vendar bi na diskriminacijo tako ali drugače odreagirala. Eden od respondentov je

	%
Nič, poiskal/-a bi drugo stanovanje.	68,9
Po pomoč bi se obrnil/-a na lgbt--nevladno organizacijo.	11,2
O tem bi obvestil/-a varuha/-injo človekovih pravic in/ali zagovornika/-co načela enakosti.	7,3
Lastnika/-co bi zaradi diskriminacije kazensko ovadil/-a policiji ali tožilstvu.	4,1
Lastnika/-co bi zaradi diskriminacije prijavil/-a inšpekciji.	3,9
Lastnika/-co bi zaradi diskriminacije tožil/-a za odškodnino.	0,7
Po pomoč bi se obrnil/-a na potrošniško nevladno organizacijo.	0,4
Drugo	3,5

Tabela 13 - Predstavljajte si, da ste z istospolnim partnerjem oz. istospolno partnerko našli podnajemniško stanovanje, ki pa vam ga lastnik noče oddati, ker ste mu povedali, da sta istospolni par. Kaj bi najverjetneje naredili?

tako zapisal, da bi o tem anonimno obvestil varuha človekovih pravic. Nekateri bi obvestili nevladno organizacijo: »*Poiskal bi drugo stanovanje, a obvestil od dogodku lgbt-nevladno organizacijo - vsekakor pa ne bi želel živeti v takšnem stanovanju!*« Podobno je menila respondentka, ki je zapisala, da bi mu »*kakšno stvar objasnila (če bi se le dalo, na lep način) in nato poisala drugo stanovanje*«. Nek drugi respondent je zapisal: »*Bil bi zelo jezen in bi se poskušal informirati, kaj lahko naredim, da lastnika ‚kaznujem', vendar res ne vem, kje bi začel.*«

Nekaj respondentov je ob tem omenjalo svoje lastne izkušnje, kjer so tovrstno diskriminacijo že doživeli, vendar je bila izvedena na bolj »subtilen« način. Ena od respondentk je tako zapisala, da bi reagirala »*samo v primeru, da bi lastnik jasno rekel, da noče oddati dvema lezbijkama. Drugače to izvedejo lahko z drugimi vzvodi brez direktne izjave: iz mojega primera se mi dozdeva, da je bil to vzrok, ker je vedel, ni pa nama nič direktno rekel. Pojavile so se samo zahteve za nenormalno veliko varščino, za katero je vedel, da je ne zmoreva plačati.*«

Nekateri respondenti so pragmatično pojasnili, da bi bil njihov odziv odvisen od tega, kako zelo bi si določenega stanovanja želeli: »*Odvisno kako močno bi si to stanovanje želel. Najverjetneje bi le*

zaželel lep dan in odšel iskat stanovanje drugam, če pa bi bila kakšna odlična ponudba/lokacija itd, pa bi se po pomoč obrnil na LGBT-nevladno organizacijo za nasvet, kaj lahko storim.« Ali pa: *»Zelo odvisno od situacije. Vsekakor si ne bi zelo prizadeval, da bi se v to konkretno stanovanje vselil, saj ne bi želel imeti nadaljnjega stika s takim lastnikom. Bi se pa vsekakor potrudil, da mu vsaj malo razširim horizonte. Mislim, da slednje počnemo preporedko.«*

Druga skupina med odprtimi odgovori, ki sicer ni prevladujoča, je menila, da ima lastnik stanovanja pravico do takšne zavrnitve in da lahko pri tem izbira ljudi, tako kot jih izbira glede na to, ali kadijo ali imajo domače ljubljenčke in podobno: *»Mislim, da ima lastnik vso pravico sam zbirati najemnike – isti pogled na to kot recimo na hišne ljubljenčke, kadilce ipd.«* Podobno je menila še ena respondentka: *»Vsak ima pravico, do lastnega mnenja. Sama verjetno v takšnem primeru ne bi vzela »bikerjev«, ker prevladuje stereotip da so glasni in divji. Ni prav, vem. In če se nekomu obrača želodec, ko vidi dve lezbijki ali dva geja, ima pravico to zavrnit. V primeru, da pa lastnik_ca ne živi v neposredni bližini in ni vsakodnevnih stikov, potem moja spolna usmerjenost ne vpliva na noben del njegovega življenja, in bi se mi zdelo zelo diskriminatorno, da bi me zavrnil/a. V tem primeru pa bi se spopadla na nek legalen način.«*

Nasilje

Zadnji del vprašalnika, ki je bil namenjen pridobivanju informacij o pravni podinformiranosti gejevske in lezbične skupnosti v Sloveniji, se je dotikal vprašanj nasilja. Tako kot v raziskavi pred desetimi leti, smo tudi tokrat respondente spraševali po izkušnjah s tremi tipi nasilja: fizično nasilje, psihično nasilje, spolno nasilje. Rezultati so primerljivi s tistimi izpred desetih let: skoraj 49 % vprašanih je zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživelo nasilje. V večini primerov gre za psihično nasilje, kot je posmehovanje, izsiljevanje ali žaljenje (95 %). Sledi fizično nasilje – tega je izkusila četrtina vprašanih (24,6 %), spolno nasilje pa je doživelo 6 % vprašanih. Tudi pred desetimi leti je šlo za enako količinsko razporeditev glede izkušenj s posameznimi tipi nasilja.

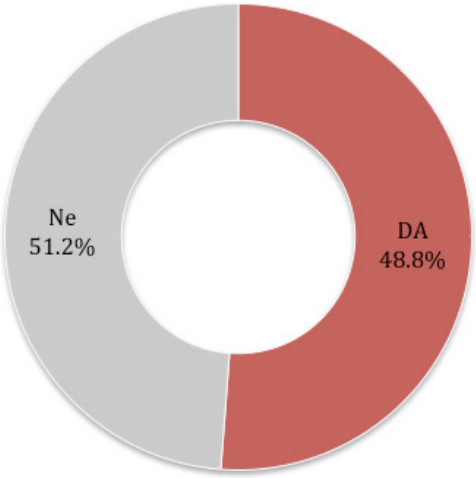

Slika 8 - Izkušnja nasilja zaradi spolne usmerjenosti?

	% primerov
Fizično nasilje (pretepanje, udarci ipd.)	24,6%
Psihično nasilje (posmehovanje, izsiljevanje, žaljenje ipd.)	95,2%
Spolno nasilje (spolno nadlegovanje, otipavanje, posilstvo ipd.)	6,0%
Drugo	0,6%

Tabela 14 - Za kakšno nasilje je šlo?

Za večino tistih, ki imajo izkušnjo nasilja, ta ni bila enkratna. Skoraj 74 % vprašanih je poročalo, da so nasilje izkusili nekajkrat. 13 % je poročalo

o pogostem doživljanju nasilja, nekaj manj kot 2 % (9 respondentov) pa je poročalo, da nasilje doživlja neprestano.

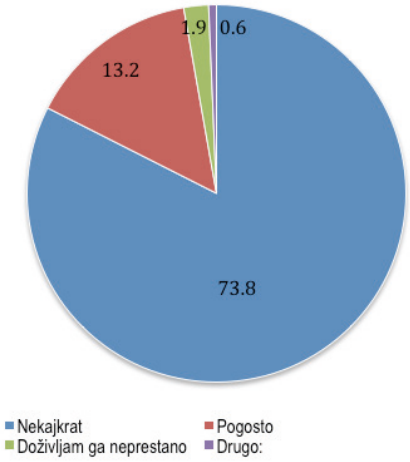

Slika 9 - Kolikokrat ste doživeli nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti?

Respondenti in respondetke so nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti najpogosteje doživljali v javnem prostoru (na ulici, v barih in podobno), storilci teh dejanj pa so bili v glavnini – v 66 % primerov – neznanci. Druga največja skupina »storilcev nasilja« so sošolci in sošolke (43 %), kar potrjuje našo zgornjo ugotovitev, da je šola pogosto nevaren prostor za istospolno usmerjene osebe.

	% primerov
Neznanci (npr. na ulici, v barih ipd.)	66,1%
Sošolci, sošolke	42,8%
Znanci ali prijatelji	18,4%
Starši ali sorodstvo	15,7%
Sodelavci, sodelavke	11,4%
Sosedje	8,5%
Učitelj, učiteljica	4,8%
Delodajalec/-ka	4,1%
Policija	2,5%
Zdravnik, zdravnica	1,7%
Partner, partnerka	1,7%
Drugo	4,8%

Tabela 15 - Kdo je tovrstno nasilje izvajal?

Tako podatki iz ankete kot pričevanja sodelujočih v fokusnih skupinah kažejo na relativno visoko stopnjo heteroseksualizacije javnega prostora v slovenski družbi. Kakršna koli pojavnost homoseksualnosti v javnosti (npr. držanje za roke med istospolnima partnerjema) je vedno že povezana z grožnjo po nasilju in ponovni vzpostavitvi nevidnosti homoseksualnosti v javnem prostoru. Grožnja nasilja in nekakšni foucaultovski heteronormativni panoptikon vzpostavlja »samo-nadzorovanje« gejev in lezbijk, ki se nasilju izognejo z mimikrijo.

Mislim, te gledajo kakšni stari potrebni dedci, ki tega ne razumejo in imajo kakšne verbalne zadeve za povedati, drugače pa fizičnega nasilja pa nikoli (nisem izkusila). Opazke pa kaki starejši gospodje, ki ti imajo kaj za povedati in ti res ni prijetno, ker se res počutiš kot en pornič tam, ko sediš. (Meta, 24)

Midva nisva izkazovala nekih čustev na javnem kraju. Pred ožjimi prijatelji, ki so vedeli za naju, ja, ni problema, drugače ne. (...) Jaz sem se bal zgražanja, nesprejemanja, bal sem se verbalnega napada, tudi fizičnega, v Sloveniji. Ko sva šla pa po Evropi, pa ja, ni problema. Tam sva se držala za roke, poljubljala, jaz nisem bil zadržan ... Kar se pa tiče Slovenije, pa ne, si ne predstavljam to delat, ni šans. To si nisem nikoli predstavljal. Tam te vsi poznajo. (Luka, 24)

Edinokrat, ko sva se s punco držali za roke, mi je nek gospod rekel neko tako ekstremno grdo opazko, da naj grem ven iz Slovenije in še par kletvic, tako da sva to opustile zaradi lastne varnosti. (Neža, 24)

Kljub vsemu pa nekateri respondenti menijo, da se heteronormativnost javnega prostora, vsaj v Ljubljani, vendarle počasi rahlja.

Bilo je nekaj reakcij, nekajkrat tu na Prešercu. Večinoma pogledi. Predvsem če kdo pride iz okoliških krajev, Ljubljančanom je itak precej vseeno. (Niko, 26)

Jaz nikoli nisem imela težav z nobeno zvezo, ko se bila s punco. Tudi nimam nobenega problema s tem, da bi se skrivala po centru Ljubljane. Ne bova skakali druga po drugi, ker mi ni fajn videti tudi fante in punce, ki to

delajo sredi centra, ampak če se pa za roke držiš in si vsake toliko daš lupčka, jaz ne vidim nič takega v tem. Mislim, da je folk že dosti sprejel. Ostale vasi in mesta pa mislim, da so bolj zaprta glede tega, in sem potem tudi jaz bolj zadržana. (Meta, 24)

A tudi v ruralnem okolju imajo naši respondenti in respondentke različne izkušnje. Milka je, na primer, poročala o pozitivni izkušnji življenja na vasi skupaj s svojo partnerko.

Drugače pa se mi zdi, da čeprav živiva v zelo majhni vasi, da tam nikoli ni bil noben problem in se drživa za roke in delava kaj po vrtu in si dava lupčka in vidi soseda, ki je 100 let stara, pa se nasmeje in potem sprašuje, če sva cimre. Nima verjetno v besedišču. (Milka, 32)

Tako kot v primeru diskriminacije, tudi nasilja večina ni prijavila policiji: 91% nasilja ni prijavilo, preostali (43 oseb) je nasilje prijavilo. Razlogi za neprijavo so identični razlogom, ki so jih naši respondentke in respondenti navajali kot vzroke za neprijavo diskriminacije: minimalizacija nasilja in neekonomičnost prijave. 55 % je poročalo, da nasilja niso prijavili, ker ni šlo za tako nasilje, da bi se ga splačalo prijaviti, skoraj 26 % pa je zatrdilo, da s prijavo nasilja ne bi ničesar dosegli.

	%
Ker ni šlo za tako obliko nasilja, da bi se jo splačalo prijaviti	54,6
Ker s tem ne bi nič dosegel/-a	25,7
Ker bi moral/-a ob prijavi razkriti svojo spolno usmerjenost	6,0
Ker ne zaupam policiji	4,9
Ker nisem vedel/-a, da to lahko prijavim	3,5
Drugo	5,3

Tabela 16 - Nam lahko, prosimo, zaupate, kaj je bil glavni razlog, da nasilja niste prijavili?

Ena od respondent je, na primer, neprijavo pojasnila takole: »Na prvo žogo se mi ni zdelo vredno prijavljati, *češ da ni bilo tako hudo, vendar sem imela kasneje občutek krivde, ker nisem prijavila nasilja. S tem namreč nisem doprinesla k boju proti nasilju. Kakršnemukoli.«* Nekdo drug je pojasnil, da nasilja ni prijavil zato, ker je zadoščenje dobil že s tem, da je poškodoval enega od napadalcev: »*Napaden sem bil s strani večih ljudi. Enega od napadalcev sem poškodoval tudi jaz. Enostavno je bilo to zadoščenje večje, kot pa da bi prijavljal.«*

Podobne odgovore smo dobili tudi na fokusnih skupinah. Sodelujoči so se strinjali, da bi nasilje prijavili, če bi šlo za fizično nasilje ali namerno oškodovanje, z verbalnim nasiljem pa se jim ne da ukvarjati.

(Prijavil bi) edino, če bi se kaka skupina res spravila name, verbalno me niti toliko ne briga. Fizično ja, bi prijavil. Verbalno pa, kar se tiče 'a, peder', ne, boli me klinac. (Luka, 24)

Če bi šlo za nekaj direktnega, z namenom oškodovanja osebe, bi seveda prijavil. Te zadeve na ulici ... niti se mi ne da s tem ukvarjati, pa tud veš, da ne bo nikamor prišlo. (Niko, 26)

Odvisno od situacije. Če je samo nesramen komentar, blago rečeno, bi se odzval na njega z nekim sarkastičnim, ciničnim komentarjem, drugače pa bi prijavil, če bi bilo kaj bolj resnejšega. Pozivanja k pretepu bi prijavil, tudi fizično nasilje bi prijavil. (Fanika, 23)

Na eni od fokusnih skupin je istospolni par poročal o nadlegovanju, ki ga doživljata prek telefona. Neznanec jima z različnih telefonskih številk pošilja sovražna SMS sporočila, a menita, da policija ne more storiti kaj bistvenega, dokler nista fizično oškodovani:

(Zalezovanja in nadlegovanja nisva prijavili), ker je problem v tem, da oni (policija, op. a.), dokler se tebi fizično nekaj ne zgodi, praktično ne morejo kaj narediti. Jaz tudi ne morem zvedeti, kdo je ta oseba, ne glede na to, da mi pošlje v eni uri tudi po 15 smsov. Nima veze, saj nama iz več številk piše. Mene osebno najbolj mori to, da nimava pravice zvedeti, kdo je ta oseba na podlagi telefonske. Tudi če greš na policijo, oni tebi ne

razkrijejo identitete te osebe. (...) Ne, dokler nama nekdo fizično ne ogrozi življenja, nič ne naredijo. (Neža, 24)

Med tistimi, ki so nasilje prijavili policiji, je glavnina poročala o nevtralnih ali pozitivnih izkušnjah s policijo. 47 % je tako zatrdilo, da ob prijavi ni bilo moč zaznati posebnega bodisi pozitivnega bodisi negativnega odziva policije, 37 % je odnos policije ocenilo kot podporen in profesionalen, o neprofesionalnem in homofobičnem vedenju policije pa so poročale tri osebe.

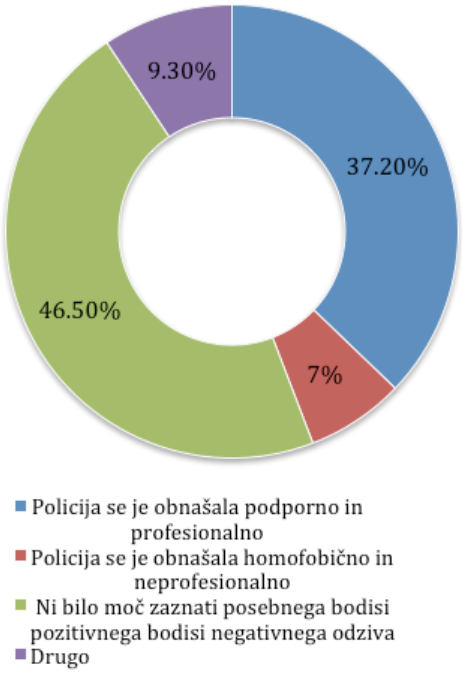

Slika 10 – Izkušnje s policijo ob prijavi nasilja

Respondentke in respodentke smo na koncu spraševali tudi o nasilju v partnerski zvezi. 11 % je potrdilo, da so že bili ali so v istospolni partnerski zvezi, v kateri so doživeli nasilje. 74 % je poročalo o izkušnji psihičnega oziroma verbalnega nasilja, 61 % o fizičnem nasilju, 8 % pa o spolnem nasilju. (Seštevek je več kot 100 %, ker so respondenti lahko doživeli hkrati različne oblike nasilje).

	% primerov
Fizično nasilje	61,1%
Psihično/verbalno nasilje	73,7%
Spolno nasilje	8,4%

Tabela 17 - Za kakšno partnersko nasilje je šlo?

Med tistimi, ki so doživeli partnersko nasilje, jih je 10 % tovrstno nasilje doživelo v več partnerskih zvezah. Respondenti z izkušnjo nasilja so poročali, da so nasilje trpeli nekaj mesecev (44,7 %) oziroma nekaj let (17 %), za skoraj 32 % vprašanih pa je bila to enkratna izkušnja. Trije respondenti so potrdili, da trenutno še vedno živijo v partnerski zvezi, v kateri doživljajo nasilje, dva pa na to vprašanje nista želela odgovoriti. Preostali z izkušnjo nasilja v istospolni partnerski zvezi (95 %) so poročali, da trenutno niso v zvezi, v kateri bi doživljali nasilje.

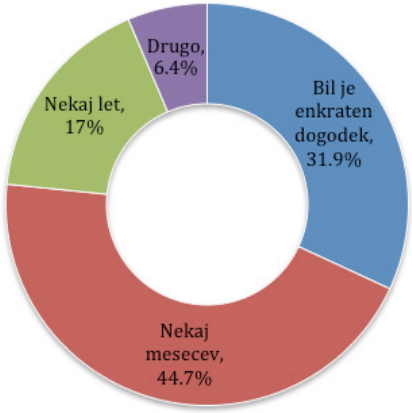

Slika 11 - Koliko časa ste doživljali nasilje v istospolni partnerski zvezi?

V anketi posebej nismo spraševali o izkušnji nasilja znotraj LGBT-skupnosti, so pa na to opozorili nekateri respondentke in respondenti v fokusnih skupinah. Če za javni prostor govorimo o heteronormativnosti kot obliki nasilja, v primeri LGBT-skupnosti lahko govorimo o pritisku homonormativnosti, v kateri se sicer zrcalijo heteronormativna pričakovanja. Fanika (23) je, na primer, takole opisal svoje negativne izkušnje v LGBT-skupnosti:

Če ne ustrezaš nekemu profilu, torej če nisi tak »moški gej«, ki se vede kot moški, tudi z njihove strani (drugih gejev, op. a.) doživiš dosti verbalnega nasilja. Jaz sem to doživel. Prvič ko sem stopil v Tiffany in je bil še na tri četrt prazen, gre en tip mimo mene in mi reče 'peder'. In si mislim: 'Čakaj malo, obadva sva v Tiffanyju in ti meni praviš, da sem peder.' (smeh). Pa tud na spletu je ogromno

tega. Nekateri ti rečejo direktno, nekateri ne, recimo tetke, feminizirani, debeli off. Ta feminiziranost in kult telesa in starost … torej mlajši, strejt looking pa izklesano telo. Če ne ustrezaš temu, dostikrat doživljaš posredno ali pa neposredno nasilje. (Fanika, 23)

Meni je bilo enkrat rečeno, da glede na moj spolni izraz že ne morem biti lezbijka. Glede na mojo vizualno femininost, da definitivno nisem lezbijka. To mi je bilo izrečeno na Metelkovi, pač neka random socialna situacija. So se nekatere ostale lezbijke očitno čutile poklicane, da mi povejo, da jaz pa nisem. (Neža, 24)

Primerjava podatkov iz raziskav 2003 in 2014

Anketni vprašalnik, ki smo ga uporabili v pričujoči raziskavi, smo deloma zasnovali na vprašalniku, ki je bil uporabljen v raziskavi o vsakdanjem življenju gejev in lezbijk v Sloveniji leta 2003 (cf. Švab in Kuhar, 2005). S tem smo prvič v raziskovanju LGBT-skupnosti v Sloveniji pridobili primerljive podatke, iz katerih je moč razbrati spremembe, ki so se zgodile v desetletnem obdobju med obema raziskavama.

Za primerjalni del raziskave smo oblikovali dva nova vzorca in sicer tako, da so respondentke in respondenti v obeh vzorcih med seboj primerljivi glede demografskih značilnosti, edina razlika med njimi je desetletna starostna razlika. Razlika v vzorcu je 2,7 %, kar je statistično gledano zanemarljiva razlika. Konkretno to pomeni, da smo za XY respondenta iz raziskave leta 2003, ki se je opredelil kot gej, s srednješolsko izobrazo, iz vaškega okolja, star 20 let itd. v vzorcu iz leta 2014 našli enakega XY respondenta z vsemi omenjenimi demografskimi značilnostmi. Edina razlika med njima je desetletno časovno obdobje med obema raziskavama: respondent iz raziskave leta 2003 je danes star 30 oziroma 31 let. Tako smo primerjali izkušnje gejev in lezbijk leta 2003 in 2014 (primerjavo smo delali s pomočjo Pearsonovega hi-kvadrata in upoštevali statistično značilno razliko ($p<0,05$)).

V nadaljevanju predstavljamo nekaj izbranih rezultatov primerjave med obema vzorcema. Pri tem bomo pozorni predvsem na tiste vidike vsakdanjega življenja gejev in lezbijk, kjer smo zabeležili razlike.

Vzorec 2003 sestavlja 443 respondentov (65,9 % moških in 34,1 % žensk), vzorec 2014 pa 916 respondentov (63,2 % moških in 36,8 % žensk).

Prva razmišljanja o homoseksualnosti

Odkar se spomnim, nikoli nisem imel problemov. Sem se pač zavedal (da sem istospolno usmerjen). Spomnim se, da sem bil zelo mlad, ko sem v knjigi Vse za mladostnike to prvič zasledil na bolj jasni ravni, ko sem bil star 9 let. Saj piše, da je normalno, to je to. Potem je bil pa že internet. Na internetu vse najdeš. (Niko, 26)

To, da nisem strejt, sem vedela že od konca osnovne šole, ampak dejansko sem to dosti odlagala, zato ker si nisem prišla na čisto, da bi izrekla neko besedo in je rajši nisem. In sem raje počakala toliko časa, dokler nisem bila sigurna, ok, lezbijka je prava oznaka ali kakorkoli rečemo že temu in sem dejansko šele na faksu eni dotični osebi povedala. (Kaja, 23)

govor o homoseksualnosti v kontekstu družine ostaja »tabu tema«: starši se s svojimi otroki o tem ne pogovarjajo veliko.

V srednji šoli sem imel težko obdobje, ker si nisem mogel priznati, ko sem videl kakšnega fanta, da me sploh privlači. To sem si zelo zanikal, ker pač ... Na jok mi je šlo, no, dostikrat in drugo nič. (Luka, 24)

Ker sem veliko hodil v knjižnico, sem tam s pomočjo knjig prišel do informacij, kaj pomeni biti gej. In mi je bilo potem pač: 'Aha, to ni nič, it's not a big deal, in potem nisem imel težav s tem. (Fanika, 23)

	Pred 15. letom starosti	Med 15. in 17. letom starosti	Med 18. in 20. letom starosti	Po 20. letu starosti	Po 30. letu starosti
2003	56,9%	23,5%	12,2%	6,8%	0,7%
2014	54,1%	29,2%	9,7%	6,4%	0,6%

Tabela 18 - Kdaj ste prvič začeli razmišljati, da je vaša spolna usmerjenost morda homoseksualna? (p=0,221)

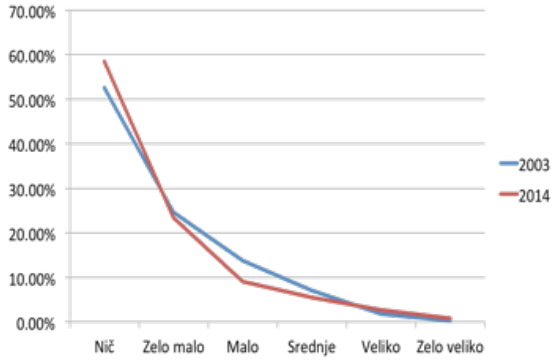

Slika 12 – Koliko so se vaši starši z vami pogovarjali o homoseksualnosti v času odraščanja?

Raziskava ni pokazala razlik v prvih razmišljanjih o homoseksualnosti: v obeh obdobjih je glavnina vprašanih poročala o tem, da so o svoji potencialni homoseksualnosti prvič razmišljali v času pred 15. letom starosti, torej v času seksualnega razvoja posameznika. Tudi govor o homoseksualnosti v kontekstu družine ostaja »tabu tema«: starši se s svojimi otroki o tem ne pogovarjajo veliko. Tudi

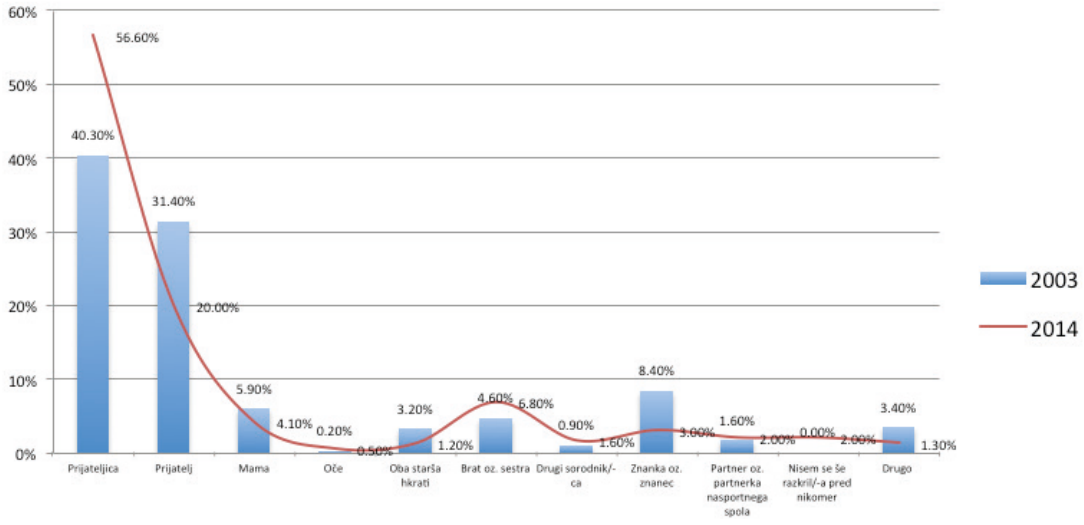

Slika 13 - Pred kom ste naredili svoj prvi coming out oziroma razkritje (p=0,000)

Razkritje

Podatki glede prvega razkritja so sicer pokazali na nekoliko sprememb, vendar te niso radikalno drugačne v desetletnem obdobju: še vedno je prijateljski milieu tisti, v katerem se dogajajo prva razkritja spolne usmerjenosti. Podatki iz leta 2014 kažejo le na to, da so še bolj kot pred desetimi leti prijateljice (in ne prijatelji) tiste, ki poslušajo prve zgodbe o razkritju. Razlika se kaže tudi pri znancih ter bratih in sestrah. Podatki za leto 2014 kažejo, da se je nekaj več respondentov prvič razkrilo pred svojim bratom oziroma sestro kot leta 2003, medtem ko so se prva razkrija redkeje dogajala pred znanci. Ob tem je potrebno opozoriti na možno metodološko napako, saj je kategorija »znanec« lahko različno razumljena in to prispeva tudi k zabeleženi razliki. Ne glede na to se struktura socialnih krogov, kjer se dogodi prvo razkritje, ne spreminja: prvo razkritje se praviloma ne dogodi v družini ali širšem sorodniškem krogu, pač pa v krogu prijateljic in prijateljev.

Jaz sem povedal pri 18-ih, povedal sem svoji najboljši kolegici. Zraven je bila še ena kolegica, a je ni motilo. V bistvu smo se zjokali. drugače že jaz od malega vem, tudi prej sem že mel kakšne izkušnje. (...) Malo smo ga pili. Sicer nisem bil toliko pijan, da ne bi vedel, kaj delam, kaj počnem, ampak takrat sem rekel, da imam en težek kamen na sebi, na tako vižo sem igral in da pač ... ker so se čudili, zakaj nimam punce. (...) Po eni strani sta bili veseli, da sem jim to zaupal, nista pričakovali, ampak v bistvu sta me potem še tolažili, da to v bistvu ni nič takega. (...) Ni pa nobene drame bilo. (Matej, 27)

Razliko smo zabeležili tudi pri odzivih na prvo razkritje: odzivi se premikajo v smer večjega števila pozitivnih odzivov. Pri tem je treba opozoriti, da prvo razkritje najpogosteje ni nenačrtovano, kar pomeni, da geji in lezbijke dobro premislijo in preverijo, pred kom se bodo razkrili in kakšna bi lahko bila njihova reakcija na razkritje. Ker je pozitivna reakcija na prvo razkritje še kako pomembna za posameznika in njegovo (homoseksualno) identiteto, podatek o visokem številu pozitivnih reakcij (leta 2003 je o pozitivni reakciji na prvo razkritje poročalo 75 % vprašanih, leta 2014 pa 84 %) kaže tudi na to, da so respondenti in respondentke uspejo dobro identificirati osebe, ki bodo pozitivno odreagirale na njihovo razkritje.

Jaz sem se odločila za prvi coming out na poskusnem zajčku, na katerega nisem bila dosti vezna, ker je pač obstajal strah, da bodo te ljubljene osebe potem odšle iz mojega življenja. To je bil en fant, ki se je zanimal zame, in je potem tudi dejansko šel iz mojega

življenja. Ali zaradi mojega coming outa ali pa zato, ker je videl, da ne bo njegova želja uslišana ... Potem v nadaljevanju sem se odločila, da se bom outirala dobri prijateljici. Peljala sem jo nekaj dobrega pojest, ker pravijo, da ob dobri hrani gre to lažje skozi in je zelo dobro sprejela, zelo pozitivno, mi je dala pozitiven feedback in potem sem bila pač bolj opogumljena in sem tako potem prišla tudi do coming outa pred starši in sorojenci. (Milka, 32)

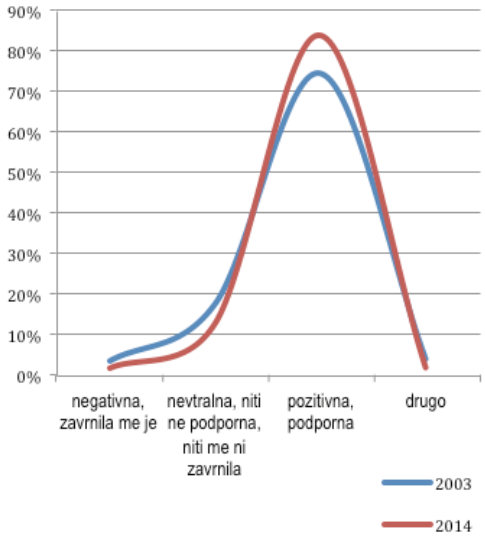

Slika 14 - Kakšna je bila reakcija osebe, ki ste ji prvi razkrili svojo spolno usmerjenost? (p=0,000)

Respondentke in respondente smo vprašali tudi, pred kom so že razkriti. Za primerjavo od tistih, ki so sodelovali v raziskavi iz leta 2003, so respondenti iz raziskave leta 2014 pogosteje razkriti pred brati, sestrami, sošolkami in sošolci ter sodelavci in sodelavkami, ni pa statistično značilnih razlik v razkritju pred očetom in mamo, čeprav se je delež tistih, ki so razkriti pred očetom, v primerjavi z letom 2003 povečal (enako pa se je povečal tudi delež tistih, ki so razkriti pred mamo). Še vedno v osnovi torej velja, da je bistveno več lezbijk in gejev razkritih pred materjo kot pred očetom. Strah pred razkritjem pred očetom, ki smo ga v raziskavi iz leta 2003 pojasnili z neobstojem komunikacije ali zgolj površno komunikacijo med respondentom in očetom ali kot posledica patriarhalnih binarnih razmerij, se torej ni bistveno spremenil.

Respondentke in respondenti v fokusnih skupinah so bili sicer večinoma razkriti pred obema staršema, a nekateri so pri tem izpostavljali negativne odzive očeta (čeprav je tovrstne odzive moč zabeležiti tudi pri mamah). Meta (24), je, na primer, poročala:

Očetu sem povedala, ja. Itak sta ločena in sem mu v eni jezi povedala, iz principa, sem se mu zadrla, da sem lezbijka, ker sem vedela, da to pač ne bo sprejel in da mu bo to en udarec in sem ga hotela zabiti s tem. In potem je bilo čisto konec in se je začel dreti name, da to ni naravno in ne vem, kaj še vse. Mami pa, ja super, te sprejmem takšno, kakršno si, foter pa ne. Zdaj je že sprejel, ampak je še vedno taka malo delikatna zadeva. (Meta, 24)

Nekaj respondentov v fokusnih skupinah je potrdilo, da so z razkritjem pred starši počakali do točke, ko so vstopili v istospolno partnersko zvezo. Menili so, da je partnerska zveza pomemben dokaz njihove istospolne usmerjenosti in da »ne gre za fazo«.

Pomislil sem, da če bom povedal in mi ne bodo verjeli ... Ampak imam neko potrdilo, imam partnerja, fanta, ki ga imam rad. Samo zato (sem povedal takrat), lahko bi tudi brez tega povedal. (Patrik, 24)

Ja, seveda sem razmišljal. Ampak takrat sem bil bolj sam in nisem imel dovolj poguma, da bi povedal. Potem pa sem imel partnerja in je bil čas. Ne bom skrival. (...) Mama je malo izbuljila oči (ko sem povedal). Najprej ni vedela, kaj je to gej, kaj to sploh pomeni. Zdaj ve. (...) Nisem se niti bal, ker se z mamo dobro razumem. (...) Ja, se o tem zdaj pogovarjava. Povem ji, da sem bil v Tifli, ni problema. (...) Revijo Narobe sem ji dal za brat ... ja, ni problema. (Luka, 24)

Najbolj presenetljiv podatek iz ankete je sprememba glede razkritja pred ožjim krogom prijateljev in prijateljic. Tu se je delež tisti, ki so razkriti, pomembno zmanjšal (spodaj

	Leto	Zelo negativno	Negativno	Niti negativno niti pozitivno	Pozitivno	Zelo pozitivno	Nimam / nisem se razkril
Mama	2003	16,4%	10,0%	18,9%	13,0%	8,4%	33,3%
	2014	10,0%	11,1%	23,3%	15,9%	14,4%	25,2%
Oče	2003	7,6%	9,6%	10,5%	8,0%	6,4%	57,9%
	2014	7,6%	8,1%	20,7%	11,4%	5,6%	46,7%
Brati/sestre	2003	3,7%	5,0%	14,4%	14,2%	21,7%	41,1%
	2014	1,4%	3,9%	18,3%	18,9%	24,0%	33,3%
Prijatelji/ce	2003	,7%	,7%	6,6%	28,2%	59,0%	4,8%
	2014	0,0%	,2%	7,5%	33,3%	54,1%	4,9%

Tabela 19 - Reakcije na razkritje

prikazujemo zgolj odgovor »da«). Na ta račun se je pomembno povečal delež tistih, ki menijo da prijatelji »vedo«. Leta 2003 je bil ta delež nekaj manj kot 3 %, leta 2014 pa je dobrih 10 %. Za pojasnitev te razlike bodo potrebna dodatna raziskovanja, zdi pa se, da ta sprememba nakazuje na zmanjševanje pomembnosti razkritja, ki je narejen v obliki izgovorjenih besed »jaz sem gej/lezbijka«. Ker je tovrstna spolna usmerjenost ena od možnih in vse manj stigmatiziranih identitet, se mlajše generacije morda premikajo v smer »post-coming out« obdobja, ko je posameznikovo spolno usmerjenost v vrstniški skupini moč razbrati »iz konteksta«. To hkrati pomeni tudi rahljanje heteronormativnih pričakovanj v sodobni kulturi. Tovrstno interpretacijo podpira tudi podatek o razkritju pred sošolci: medtem ko je leta 2003 dobrih 6 % poročalo o tem, da domevajo, da njihovi sedanji sošolke in sošolci vedo za njihovo spolno usmerjenost, se je ta delež leta 2014 povzpel na dobrih 19 %.

Z izjemo prijateljskega kroga, kjer so bile reakcije na razkirje pri obeh dveh skupinah praviloma pozitivne, so se pri respondentih iz leta 2014 statistično značilno spremenile tudi reakcije na razkritje: več respondentk in respondentov je poročalo o pozitivnih reakcijah mame (p=0,000), očeta (p=0,000) ter bratov in sester (p=0,002) na njihovo razkritje. Vse to govori o postopni destigmatizaciji homoseksualnosti – vsaj v ožjem družinskem in prijateljskem krogu.

Med osebami, ki so prekinile odnos, so najpogosteje prijatelji oziroma prijateljice (12,4 %), dobra 2 % vprašanih pa poročata, da se je

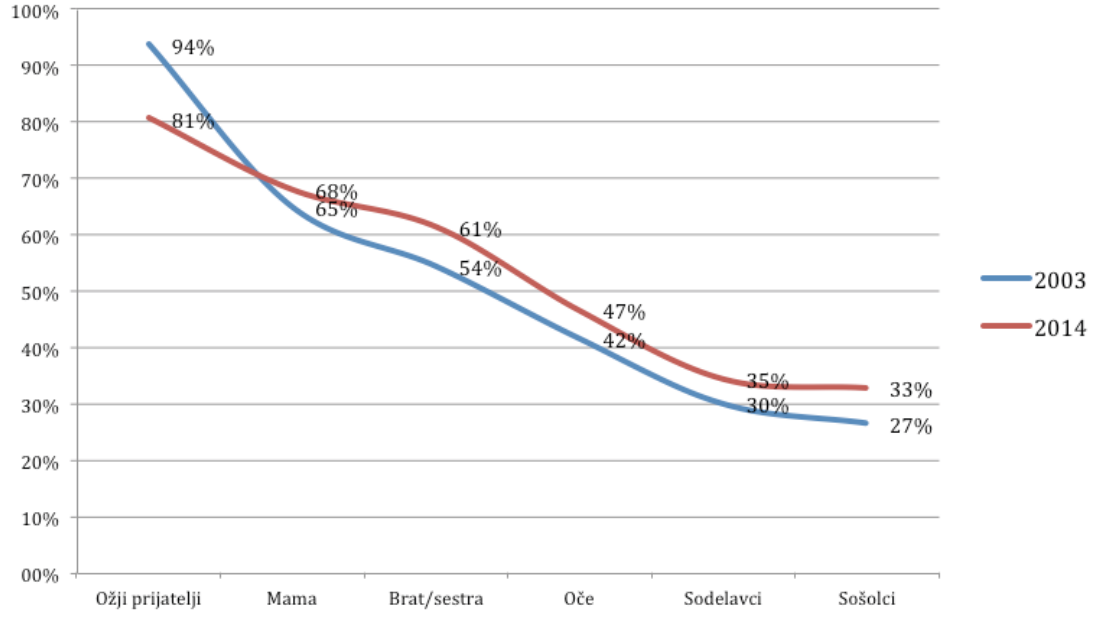

Slika 15 - Pred kom ste se razkrili?

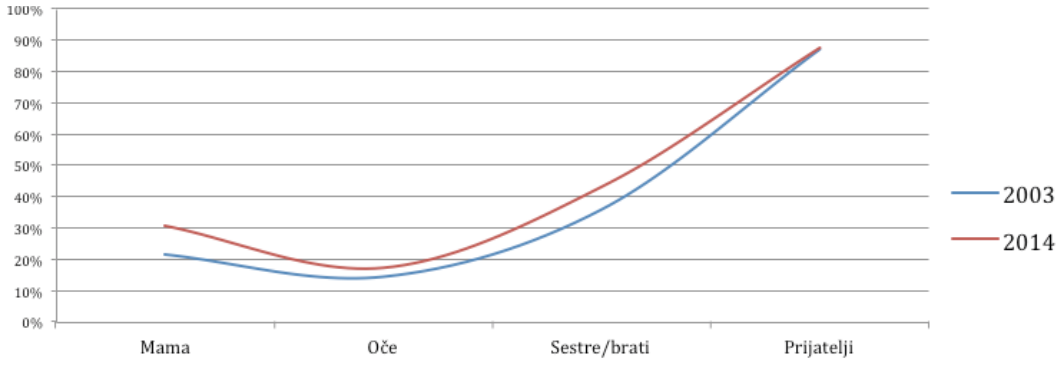

Slika 16 - Reakcije na razkritje (združeni odgovori »pozitivno« in »zelo pozitivno«)

zaradi razkritja preknili njihovo odnos z mamo oziroma očetom.

Delež tistih, ki so poročali o tem, da se je odnos z osebo, pred katero so se razkrili, prekinil zaradi razkritja, se ni spremenil: med leti 2003 in 2014 ni statistično značilnih razlik. V povprečju skoraj 19 % vprašanih poroča, da imajo vsaj eno tako izkušnjo.

Pri tem smo zabeležili statistično značilno razliko pri očetih: leta 2014 je več vprašanih (2,7 % oz. 26 oseb) poročalo, da se je zaradi razkritja preknili njihov odnos z očetom, kot leta 2003, ko je o tem poročalo 0,9 % vprašanih (oziroma 22 oseb).

Partnerske zveze

Obema staršema sem povedala hkrati, ker sva se midve s partnerko dogovorili, da ko prideva domov (s potovanja), da bo to treba povedati. Obe sva bili že dosti stari in je obe že nekaj let to morilo, da je treba doma povedati, samo sva nekako obe čakali, da najdeva resno partnerko, da ne bo prišlo do tega, da bodo rekli, da je samo faza ali kakorkoli podobnega. (...) Midve sva si napisali cel spisek stvari, ki jih je treba doma povedati in sem šla jaz k staršem s tistim listkom in ga nikoli nisem niti prebrala, ker smo se vsi jokat začeli prej, vključno z mami in atijem. Sta zelo dobro sprejela, itak je bila zelo čustveno obremenila situacija ... sem videla, da bosta rabila nekaj časa, da se jima usede to, samo še vseeno sta mi oba takoj povedala, da me imata rada, ne glede na to, kdo sem in da me sprejemata. Tudi mojo partnerko sta poznala na tisti točki in se jima je zdela zelo v redu. (Neža, 24)

V povprečju je bilo skoraj 60 % respondentk in respondentov v obeh vzorcih v istospolni partnerski zvezi v času anketiranja: leta 2003 je bilo v istospolni partnerski zvezi 59,7 %, leta 2014 pa 57,8 % vprašanih, kar ni statistično značilna razlika.

Statistično značilna razlika je bila zabeležena pri vprašanju o bivanju v skupnem gospodinjstvu: medtem ko je leta 2003 skoraj 90 % tistih, ki so imeli istospolno partnersko zvezo, poročalo, da s partnerjem živita v skupnem gospodinjstvu, se je ta delež leta 2014 zmanjšal na skoraj 57 %. Za to obstajata dva ključna razloga: povečalo se je število mlajših respondentov, ki poročajo o istospolni partnerski zvezi, a še nimajo skupnega gospodinjstva. Drugi razlog tiči v ekonomski krizi in trendu podaljševanja bivanja pri starših v trideseta leta.

Rezultati, ki jih navajamo v nadaljevanju, se nanašajo na tiste, ki so bili v času anketiranja v istospolni partnerski zvezi.

Podobno kot pri razkritju, je tudi pri sprejemanju istospolnih partnerskih zvez v družinskem kontekstu raziskava pokazala na pomembne statistično značilne razlike v smer večjega sprejemanja tovrstnih zvez. Respondentke in respondenti poročajo o bistveno večjem številu pozitivnih odzivov s strani staršev na njihovo istospolno partnersko zvezo (p=0,000).

Zanimiv je tudi podatek o tem, kje geji in lezbijke spoznavajo svoje istospolne partnerje. Desetletna razlika med vzorcema pokaže na pomemben premik spoznavanja partnerjev v virtualnem prostoru: leta 2014 je še enkrat več respondentov in respondentk kot leta 2003 poročalo, da so svojega partnerja spoznali na internetu.

Nekoliko se je povečal delež tistih, ki so svojega partnerja spoznali v šoli oziroma na delovnem mestu (predvsem spoznavanje v šoli je povezano z dejstvom, da se geji in lezbijke dandanes prej razkrijejo in posledično tudi prej vstopajo v istospolna partnerksa razmerja), medtem ko prijateljski krog in predvsem fizični prostori, kot so klubi in bari, zgubljajo na pomenu v smislu spoznavanja potencialnih partnerk in partnerjev. Zabeležene razlike so statistično značilne (p=0,000).

V skladu z ugotovitvijo, da geji in lezbijke vstopajo v istospolne partnerske zveze prej, kot so to počeli njihovi starejši kolegice in kolegi (ti so bili namreč soočeni še z visoko stopnjo stigme, povezane s

		negativno	nevtralno	pozitivno	ne ve(do)	nimam / drugo
Mama	2003	11,2%	23,6%	30,1%	27,8%	7,3%
	2014	7,0%	16,1%	50,1%	21,7%	5,1%
Oče	2003	4,7%	18,7%	16,7%	43,6%	16,3%
	2014	5,3%	15,7%	29,7%	30,5%	18,9%

Tabela 20 – (Ne)sprejemanje istospolne partnerske zveze (mama, oče)

homoseksualnostjo), se je spremenil tudi podatek o želji po poroki. Statistično značilno se je spremenil delež tistih, ki ne vedo, ali bi se poročili s svojim partnerjem/partnerko, če bi bilo to mogoče. Med njimi so predvsem mlajši respondentke in respondenti, ki odločitev o vprašanjih, kot je poroka, pomikajo v poznejša obdobja svojega življenjskega poteka, kar je na splošno značilno za mlajše generacije.

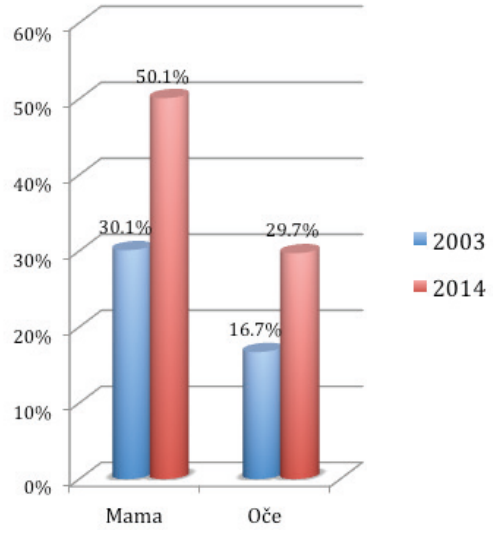

Slika 17 - Pozitivno sprejemanje istospolne partnerske zveze (mama, oče)

	Da	Ne	Ne vem
2003	61,3%	17,9%	20,8%
2014	59,8%	11,5%	28,7%
Skupaj	60,3%	13,8%	25,9%

Tabela 21 - Ali bi se poročili s svojimi istospolnim partnerjem, če bi bilo to mogoče? (p=0,000)

Medtem pa se delež tistih, ki bi se poročili, če bi bilo to mogoče, ni bistveno spremenil: v osnovi 60% vprašanih poroča, da bi se poročili s svojim istospolnim partnerjem.

Nekoliko so se spremenila tudi stališča respondetk in respondentov glede poroke. Čeprav še vedno velja, da glavnina v poroki vidi možnost večje socialne varnosti in je to tudi poglaviti razlog, zakaj bi se odločili za poroko (ta delež se je celo nekoliko povečal), se je pomembno povečalo tudi prepričanje, da bi zakonska zveza utrdila posameznikovo partnersko zvezo in da bi tovrstna pravna in simbola izenačenost z raznospolnimi partnerskimi zvezami pozitivno vplivala tudi na družbeno sprejemanje gejev in lezbijk. Rečeno drugače: v desetletnem obdobju so se pričakovanja glede učinkov poroke povečala tako na ravni simbolnih, celo ideoloških pričakovanj, kot tudi na ravni praktičnih rešitev (v smislu socialne varnosti).

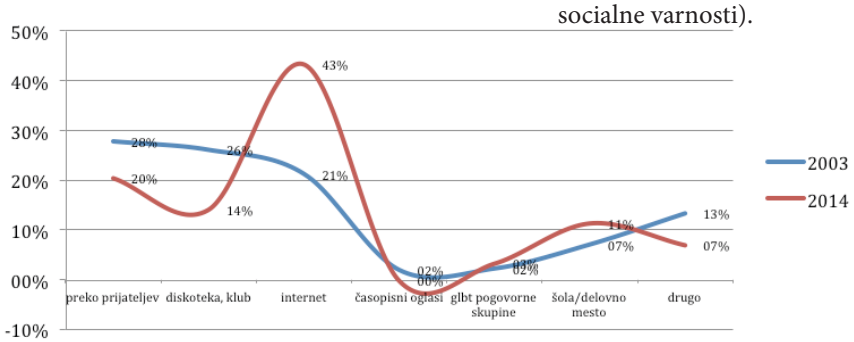

Slika 18 – Mesta spoznavanja potencialnih partnerjev

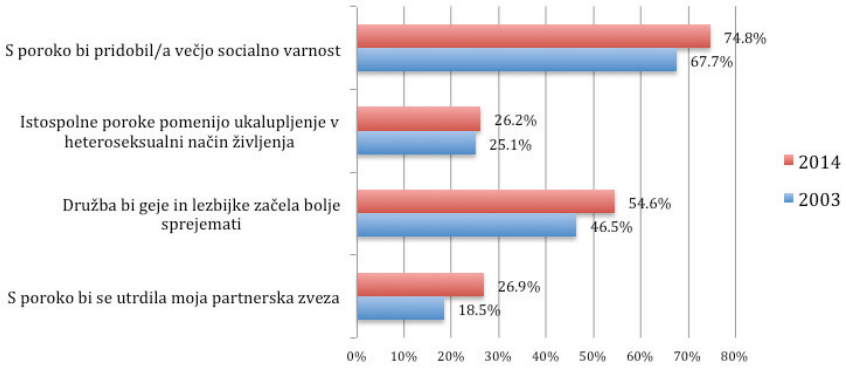

Slika 19 – Razlogi za poroko (»strinjam se« in »zelo se strinjam« s trditvijo – združeni odgovori)

Nasilje

Leta 2003 je 53,3 % vprašanih poročalo, da so bili zaradi spolne usmerjenosti že žrtev homofobičnega nasilja. Leta 2014 je ta delež podoben: 50,3 % vprašanih je že doživelo nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti. Pri tem se razmerja med tipi nasilja v desetih letih niso spremenili: glavnina poroča o verbalnem nasilju, sledi mu fizično nasilje in nato spolno. Statistično značilno razliko (p=0,006) je moč zabeležiti pri psihičnem oziroma verbalnem nasilju, saj je leta 2014 5 % več vprašanih poročalo o izkušnji tovrstnega nasilja.

prostoru (ulica, bari ipd.) s strani neznancev. V skladu s prejšnjimu ugotovitvami o boljšem sprejemanju istospolno usmerjenih oseb v kontekstu družine, so respondenti v vzorcu iz leta 2014 statistično značilno manj pogosto poročali, da so homofobično nasilje izvajali starši oziroma sorodstvo (leta 2003 je o tem poročalo skoraj 26 % vprašanih, leta 2014 pa se je ta delež zmanjšal na 16 %). Ob tem pa je zaskrbljujoč podatek, da se je v vzorcu iz leta 2014 statistično značilno pogosteje nasilje pojavljajo v kontekstu šole: leta 2014 je še enkrat več (44 %) kot leta 2003 (22 %) poročalo, da so bili zaradi svoje spolne usmerjenosti žrtve nasilja s strani sošolcev in sošolk. To je lahko

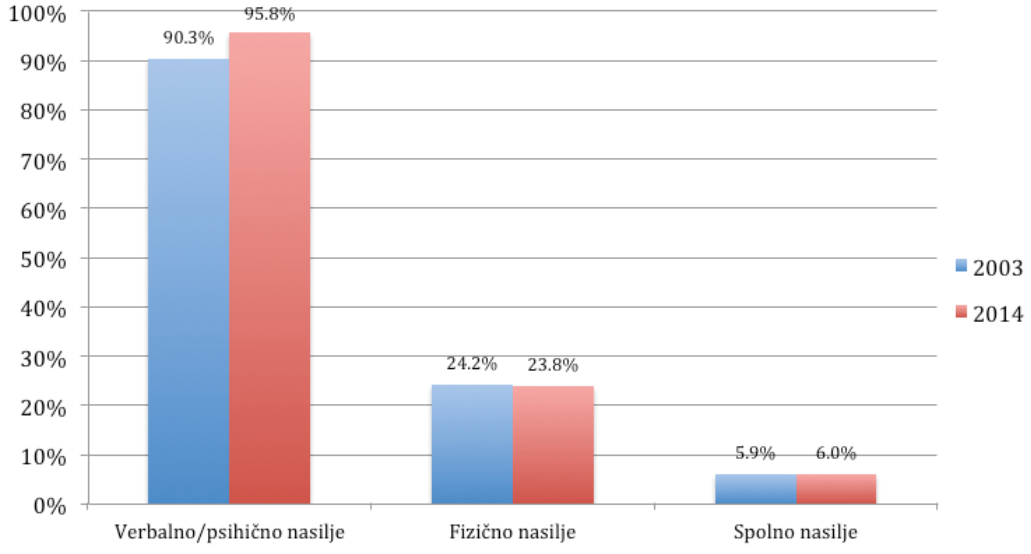

Slika 20 – Izkušnje nasilja zaradi spolne usmerjenosti (po tipih)

Čeprav se je količina nasilja v desetletnem obdobju nekoliko znižala, pa se je vseeno statistično značilno spremenila pogostnost izkušenj nasilja pri tistih, ki to izkušnjo imajo. Respondentke in respondenti so leta 2014 pogosteje poročali, da so bili žrtev nasilja nekajkrat ali pogosto.

Med tistimi, ki so nasilje izvajali, še vedno – tako kot leta 2003 – prednjačijo »neznanci«. Glavnina homofobičnega nasilja se torej zgodi v javnem

posledica več dejavnikov: deloma to lahko pripišemo večji vidnosti gejev in lezbijk v šolskem prostoru, saj se ti že v času šolanja razkrijejo. Drugi razlog lahko iščemo v večji senzibilnosti respondentov, ki prepoznajo homofobično nasilje in so nanj pozorni.

	enkrat	nekajkrat	pogosto	doživljam ga neprestano
2003	14,0%	67,8%	10,6%	6,8%
2014	10,0%	74,3%	13,2%	2,0%
Skupaj	11,5%	71,9%	12,2%	3,8%

Tabela 22 - Kolikokrat ste doživeli nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti?

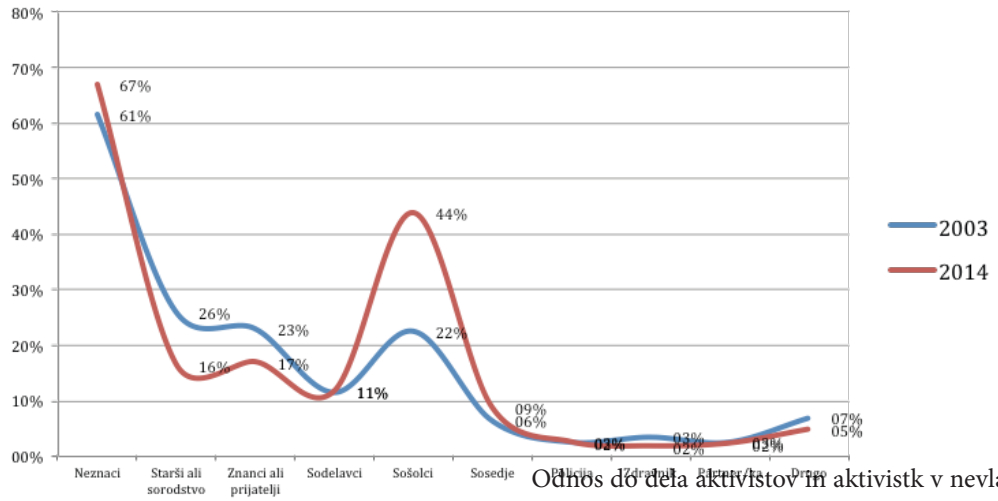

Slika 21 - Kdo je izvajal nasilje, ki ste ga doživeli zaradi svoje spolne usmerjenosti?

Ob tem pa ne smemo spregledati tudi vloge šole in učiteljev ter učiteljic: odsotnost sistemskega naslavljanja problema homofobije in sploh nasilja v šoli zagotovo botruje k reprodukciji tovrstnega nasilja tudi v šolskem prostoru. Ob tem je zanimiv (in zaskrbljujoč) podatek, da je leta 2003 dobrih 55 % vprašanih potrdilo, da so v času šolanja v osnovni oziroma srednji šoli pri pouku obravnavali homoseksualnost (pri tem zanemarjamo vprašanje, koliko in na kakšen način so o tem govorili), medtem ko je leta 2014 o tovrstni razpravi pri pouku poročalo statistično značilno manj vprašanih: 46 %.

Parade ponosa in aktivistično delo

V zaključnem delu vprašalnika smo respondente spraševali po njihovem odnosu do parad ponosa in oceni dela nevladnih organizacij, ki delajo na področju LGBT. Medtem ko se je podpora paradi ponosa kot politični manifestaciji LGBT-skupnosti v zadnjih desetih letih statistično značilno zmanjšala (leta 2014 je bilo v vzorcu več tistih, ki menijo, da parada ni pravo orodje za opozarjanje na položaj in težave LGBT-skupnosti), pa se je vendarle bistveno povečalo zadovoljstvo z delom LGBT-nevladnih organizacij oziroma njihovih akterjev in akterk.

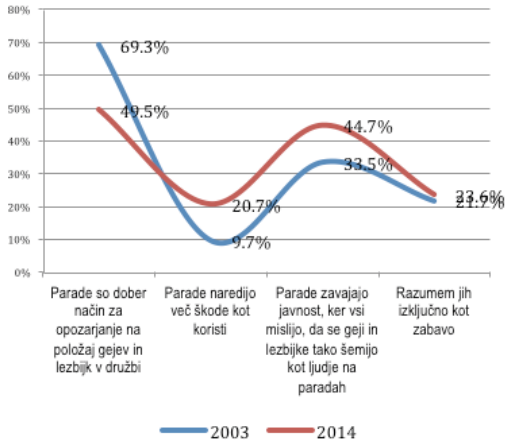

Slika 22 - Stališča glede parad ponosa (združena odgovora »strinjam se« in »popolnoma se strinjam«)

LGBT-organizacij v Sloveniji se je v zadnjih desetih letih statistično značilno spremenil v smer pozitivne ocene: približno 60 % vprašanih danes delo aktivistk in aktivistov ocenjuje kot dobro ali zelo dobro.

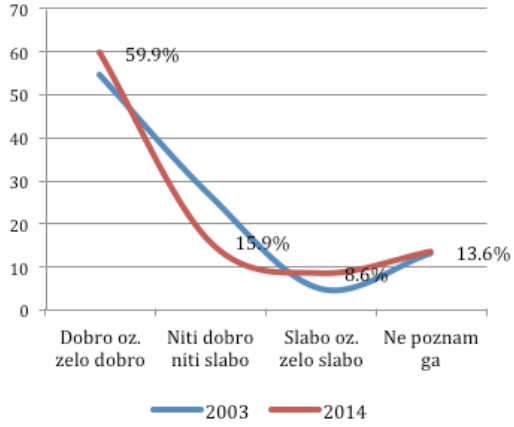

Slika 23 - Kako na splošno ocenjujete delo gejevskih in lezbičnih aktivistov in aktivistk v Sloveniji?

Povzetek: ključne ugotovitve

Poroka s partnerjem/partnerko istega spola

60 % vprašanih bi se poročilo, če bi bilo to mogoče, 11 % se ne bi odločilo za poroko, 29 % ne ve, ali bi se poročili (med njimi so predvsem mlajši respondenti, ki odločitev o tem pomikajo v poznejša obdobja svojega življenjskega poteka). Kot razlog prevladuje potreba po pravni oziroma socialni zaščiti in v manjši meri »romantični razlogi«.

Registracija

V vzorcu je bilo 7 % tistih, ki so se registrirali. Podobno kot pri poroki, je bil prevladujoči razlog (50 %) za registracijo »pravna varnost«. 47 % bi se registriralo, če bi jim to »prineslo več pravic kot sedaj«, nadaljnih 20 % pa, če bi s partnerjem imela skupno premoženje ali otroke.

Poznavanje prava

Glavnina, nekaj manj kot 64 % vprašanih, je svoje poznavanje zakonodaje, ki je povezana z istospolno usmerjenostjo, ocenila kot delno: poznajo nekaj teh vsebin. Na osnovi njihovih nadaljnjih odgovorov – spraševali smo jih, kakšne pravice imajo istospolni pari v Sloveniji – je mogoče trditi, da so njihove samoocene realne: glavnina pozna najbolj osnovne in medijsko najbolj izpostavljene pravice (npr. pravica do registracije), manj poznavanja pa so pokazali v primeru bolj specifičnih situacij, s katerimi se v svojem življenju najverjetneje še niso srečali.
Repondenti so pokazali najboljše poznavanje pri najbolj osnovnih vprašanjih, ki so v javnosti najbolj izpostavljena: 95 % vprašanih ve, da v Sloveniji niso možne poroke med osebami istega spola in skoraj enak delež (93,5 %) ve, da istospolni par ne more skupaj posvojiti otroka. Relativno dobro je tudi poznavanje protidiskriminacijske zakonodaje na področje zaposlovanja: skoraj 81 % vprašanih ve, da slovenska zakonodaja prepoveduje diskriminacijo na osnovi spolne usmerjenosti na delovnem mestu. Vse druge pravice so bistveno manj poznane. Ob tem je zanimivo dejstvo, da so poznane bolj prepovedi (tj. kaj ni mogoče), manj pa pravice, ki že obstajajo. Med vsemi naštetimi pravicami sta daleč najmanj poznani pravica do odločanja o zdravljenju partnerja, če ta ne more odločati o sebi, in pravica do dedovanja po partnerju, tudi če nista bila registrirana, ki je ena od nedavno podeljenih pravic z odločbo Ustavnega sodišča.

Iskanje informacij o pravnem položaju LGBT-oseb

Glavnina vprašanih – več kot 73 % - je dejala, da bi se po informacije obrnili na internet, 65 % vprašanih pa bi informacije iskalo pri nevladnih organizacijah. Nekaj več kot 38 % vprašanih bi se obrnilo tudi na odvetnika.

Diskriminacija

Skoraj 30 % vprašanih je potrdilo, da so bili v času njihovega šolanja – osnovna in srednja šola – diskriminirani ali nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti. Glavnina je tovrstno diskriminacijo doživela nekajkrat, 6 % vprašanih pa je poročalo, da so bili pogosto diskriminirani ali nadlegovani zaradi svoje spolne usmerjenosti. Manjši delež diskriminacije oziroma nadlegovanja zaradi spolne usmerjenosti raziskava kaže na področju delovnega mesta. 12 % vprašanih je potrdilo, da imajo tovrstno izkušnjo na delovnem mestu zaradi svoje spolne usmerjenosti.

Skoraj 18 % vprašanih je poročalo o doživljanju diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti, ki se ni zgodila na delovnem mestu ali v šoli. Med njimi izstopajo lokali in restavracije in s tem povezani hoteli in turizem (skupaj 79 %), 18 % tistih, ki so bili diskriminirani izven šole in delovnega mesta, pa je poročalo o diskriminaciji na področju bančništva.

Glavnina – skoraj 92 % vprašanih – diskriminacije ni prijavila, pri čemer za to navajajo dva glavna razloga: minimalizacijo diskriminacije (diskriminacija ni bila dovolj »velika«, da bi jo bilo vredno prijaviti) in ekonomiko delovanja, ki se kaže v prepričanju, da s prijavo ne bi ničesar dosegeli.

Nasilje

Skoraj 49 % vprašanih je zaradi svoje spolne usmerjenosti že doživelo nasilje. V večini primerov gre za psihično nasilje, kot je posmehovanje, izsiljevanje ali žaljenje (95 %). Sledi fizično nasilje – tega je izkusila četrtina vprašanih (24,6 %), spolno nasilje pa je doživelo 6 % vprašanih. Skoraj 74 % vprašanih je poročalo, da so nasilje izkusili nekajkrat.

Respondenti in respondetke so nasilje zaradi svoje spolne usmerjenosti najpogosteje doživljali v javnem prostoru (na ulici, v barih in podobno), storilci teh dejanj pa so bili v glavnini – v 66 % primerov – neznanci. Druga največja skupina »storilcev nasilja« so sošolci in sošolke (43 %).

Tako kot v primeru diskriminacije, tudi nasilja večina ni prijavila policiji: 91 % nasilja ni prijavilo, preostali (43 oseb) je nasilje prijavilo. 55 % je poročalo, da nasilja niso prijavili, ker ni šlo za tako nasilje, da bi se ga splačalo prijaviti, skoraj 26 % pa je zatrdilo, da s prijavo nasilja ne bi ničesar dosegli.

Med tistimi, ki so nasilje prijavili policiji, je glavnina poročala o nevtralnih ali pozitivnih izkušnjah s policijo. 47 % je tako zatrdilo, da ob prijavi ni bilo moč zaznati posebnega bodisi pozitivnega bodisi negativnega odziva policije, 37 % je odnos policije ocenilo kot podporen in profesionalen, o neprofesionalnem in homofobičnem vedenju policije pa so poročale tri osebe.

Priporočila

PROBLEM:
Necelovito in nesistemsko reševanje pravne regulacije istospolnih partnerskih zvez in družin povzroča »fragmentacijo« pravic in obveznosti: pogosto ni jasno, katere pravice so (že) priznane in katere ne.

PRIPOROČILA:
LGBT-skupnosti bi bil v pomoč sistematično urejen spletni portal z zbranimi informacijami na tem področju, vključujoč priporočila, kako postopati v posameznih pravnih postopkih.

Zagotavljanje pravne pomoči istospolnim parom in družinam.

PROBLEM:
Necelovita pravna zaščita istospolnih partnerskih zvez in družin.

PRIPOROČILA:
Sistemska sprememba ZZZDR in razširitev definicije družine tako, da vključuje vse oblike družinskih razmerij, ki vključujejo tako biološka kot socialna razmerja z otroki (biološko starševstvo, socialno starševstvo).

Vzpostavitev nediskriminatorne politike na področju reprodukcije (posvojitve, OBMP).

PROBLEM:
Visoka stopnja nasilja in diskriminacije in nizka pripravljenost prijave nasilja in diskriminacije.

PRIPOROČILA:
Aktivno sodelovanje s policijo in drugimi organi in medijska promocija »varnosti in pomembnosti« prijave nasilja – predvsem s strani policije.
Vzpostavljenje »pravne prakse« na področju kazenskega pregona nasilja iz sovraštva.

LGBT-organizacije naj spodbujajo k prijavljanju nasilja in nudijo pravno pomoč pri tem.

Ustrezno izobraževanje in informiranje policistov,

učiteljev in drugih javnih delavcev, ki se srečujejo z žrtvami homofobičnega naslja.

Vpeljava ustreznih vsebin v šolski kurikulum, ki bo spodbujala spoštovanje različnosti in senzibilnost za homofobično nasilje.

PROBLEM:
Odsotnost razprave o homoseksualnosti v šoli. Trenutni kurikulum za osnovno in srednjo šolo je sicer dovolj širok, da omogoča in zahteva razprave o teh vprašanjih, a ker tema ni nikjer eksplicitno izpostavljena (spolna usmerjenost je omenjena pri »družbi« v 5. razredu osnovne šole, a uradni učbeniki te teme ne naslovijo), je odvisno od senzibilnosti učiteljev in učiteljic, ali o tem govorijo pri pouku.

PRIPOROČILA:
Eksplicitni zapis tem, povezanih z LGBT, v kurikulum.

Vzpostavljanje senzibilnosti v šolskem prostoru v smislu preprečevanja homofobičnega nasilja (trenutno verbalno nasilje, ki ga doživljajo istospolno usmerjeni učenke in učenci, preprogosto ostaja nevidno in nenaslovljeno).

Promocija spoštovanja različnosti in človekovih pravic v šolskem prostoru.

PROBLEM:
Diskriminacija pri zagotavljanju dobrin in uslug.

PRIPOROČILA:
Senzibilizacija relevantnih akterjev (turizem, banke, storitvene dejavnosti itd.) o heteronormativnem delovanju, ki je lahko izključujoče in diskriminatorno za nektere njihove stranke.

PROBLEM:
Strah pred razkritjem na delovnem mestu.

PRIPOROČILA:
Promocija delovne zakonodaje na tem področju (prepoved diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti)

Vzpostavjanje delovnega mesta kot varnega tudi za LGBT (akcije, ki sporočajo, da homofobija in druge oblike nestrpnosti v delovni organizaciji niso sprejemljive.)

PROBLEM:
Starši LGBT-oseb imajo omejene možnosti za dostop do relevantnih informacij.

PRIPOROČILA:
Vzpostavljanje podpore za (samo)organiziranje in snovanje skupin za samopomoč za starše LGBT-oseb.

Zagotavljanje relevantnih informacij prek spleta.

PROBLEM:
Stigmatizacija LGBT-oseb.

PRIPOROČILA:
Zavezanost države, da omogača delovanje LGBT-nevladnih organizacij in podobnih pobud, ki s svojim delovanjem prispevajo k zmanjševanju socialne izolacije in izključenosti LGBT-oseb.

Podpora razvoju LGBT-subkulture kot sekundarnemu agentu socializacije (specializirani mediji, umetniško ustvarjanje in podobno).

MREŽA SPECIALIZIRANIH, LGBT-OSEBAM PRIJAZNIH ODVETNIC IN ODVETNIKOV

Mitja Blažič

Mreža specializiranih LGBT-osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov je (zaenkrat) neformalna povezava odvetnic in odvetnikov, ki na posebni informacijski delavnici pridobijo dodatna znanja za zastopanje LGBT oseb v pravnih postopkih in podpišejo namero o sodelovanju.

Potreba po oblikovanju mreže izvira iz ugotovitev, da se geji, lezbijke, biseksualne in transspolne osebe pri nas zelo redko poslužujejo pravnih sredstev za odpravljanje sistemske diskriminacije, zato je pravne prakse na to temo zelo malo. Tudi študij prava tovrstnih tem doslej ni posebej osredotočeno oz. poglobljeno naslavljal.

Namen mreže LGBT-osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov je ponuditi istospolno usmerjenim osebam v Sloveniji možnost dostopa do odvetniških pisarn s specializiranimi znanji za tematike diskriminacije na osnovi osebnih okoliščin spolne usmerjenosti, spolne identitete in spolnega izraza. Iz izkušenj vemo tudi, da se veliko LGBT-oseb za uporabo pravnih sredstev ne odloča iz strahu pred razkritjem lastne spolne usmerjenosti oz. spolne identitete pri iskanju odvetniških storitev.

Članstvo v mreži specializiranih LGBT-osebam prijaznih odvetnic in odvetnikov je prostovoljno in brezplačno ter je predvsem izraz:

- odvetnikove oz. odvetničine osveščenosti na področju pravic LGBT-oseb;
- zavedanja, da je treba sistemsko diskriminacijo LGBT-oseb iz slovenskega pravnega sistema odpraviti;
- pripravljenosti za sodelovanje in povezovanje pri zastopanju LGBT-oseb v pravnih postopkih.

Delovanje mreže obsega:

- posredovanje pri urejanju zastopanja uporabnic in uporabnikov LGBT-pravne svetovalnice v pravnih postopkih;
- posredovanje pri urejanju zastopanja LGBT-oseb v zadevah diskriminacije na osnovi spolne usmerjenosti, spolne identitete in spolnega izraza ali zdravstvene diagnoze;
- posredovanje pri urejanju zastopanja LGBT-oseb v drugih zadevah;
- izobraževanje odvetnic in odvetnikov o tematikah povezanih s pravicami LGBT-oseb in odpravljanjem sistemske diskriminacije LGBT-oseb, partnerstev in družin;
- razvijanje delovanja mreže in
- vključevanje novih članic in članov v mrežo.

Prvega izobraževanja za vključitev v mrežo, ki je bilo v Ljubljani, 22. februarja 2016 se je udeležilo 18 odvetnic in odvetnikov (seznam je na voljo pri Društvu informacijski center Legebitra).

Zainterisirane_i nas lahko kontaktirajo na info@legebitra.si

Več informacij o mreži odvetnic in odvetnikov najdete na povezavi lgbtpravice.si/mreza

Na strani lgbtpravice.si/gradiva so na voljo naslednja gradiva, ki bodo odvetnicam in odvetnikov v pomoč pri zastopanju njihovih strank:

1. PPT prezentacija z izobraževalne delavnice 22. 2. 2016,
2. Odločbe ustavnega sodišča RS (U-I-255/13, U-I-212/10 in U-I-425/06);
3. Odločba Vrhovnega sodišča RS (Sklep II Ips 462/2009);
4. Odločbe Evropskega sodišča za človekove pravice (Pregledi sodb o zadevah diskriminacije zaradi spolne usmerjenosti in spolne identitete.);
    1. Odločbe Sodišča EU (Maruko, C 267/06; Römer, C 147/08; Hay, C 267/12;)
    2. Odločbe Ustavnega sodišča Avstrije (OBMP in skupne posvojitve);
    3. Odločba Vrhovnega sodišča ZDA (Obergefell vs. Hodges).